

H. K. K. K.

Юрій Клен

Твори

2 том

Ю Р І Й К Л Е Н

ТВОРИ

2 Т О М

За редакцією
Євгена Маланюка

1957
ТОРОНТО, КАНАДА
ФУНДАЦІЯ ІМЕНІ ЮРІЯ КЛЕНА

COPYRIGHT, 1957, BY JURIJ KLEN FOUNDATION

Літературний редактор:
Є. М а л а н ю к

Художник:
М. Д м и т р е н к о

Технічний редактор:
В. Б у р г г а р д т - К л е н

Всі права застережені — ніяка частина з цієї книги не
може бути передруковувана без письмової згоди видавця,
за винятком використання окремих цитат рецензентом.
Ця книга видана накладом українського підприємства
Safe-Way Construction Company Ltd.,
Toronto, Ontario, Canada.
diasporiana.org.ua

Від Фундації ім. Юрія Клена

Передаючи до рук українського читача **«Попіл імперій»**, цю монументальну епопею Юрія Клена, якою він завершив свою літературну творчість, хочемо сказати кілька слів про це видання і про далішні плани Фундації.

В еміграційній дійсності не легко видати більшу книгу, як теж не легко повернути кошти видання. Щоб видати літературну спадщину Юрія Клена, в цілості шість томів приблизно тих же розмірів, що **«Попіл імперій»**, потрібно в загальному біля \$15.000.00. Коли було устійнено цю суму, то навіть найбільші ентузіясти того діла завагалися і треба було зужити майже рік часу, щоб остаточно розпочати конкретніші заходи.

Треба відмітити, що початковий план видання, опертий на передплатах, на жаль, майже цілком себе не виправдав. Але, на щастя, у висліді розмов з різними підприємствами на терені Торонта, Фундації вдалося здобути потрібні фонди. На звернення дирекції Фундації ім. Юрія Клена відгукнулось українське підприємство Safe-Way Construction Company Ltd., яке виділило суму потрібну для того, щоб **«Попіл імперій»** побачив денне світло. Списана умова між тим підприємством і Фундацією є незвичайно догідна для останньої, бо, практично, вможливорює видання повної збірки творів Юрія Клена, а навіть започаткування ширшої видавничої діяльності при передумові, що наш загал зрозуміє вагу такого почину і, закупивши оце перше видання, допоможе здійснити цілий план.

На цім місці ми не будемо черговий раз підкреслювати важливості такого видання. Про вартість **«Попелу імперій»** для української літератури скажуть фахові літературні критики. Дещо про це вже сказав у передмові до книги Євген Маланюк. Ми переконані, що **«Попіл імперій»**

являється великою подією в українській літературі і тому доклали всіх зусиль, щоб цей твір появився друком в цілості.

На черзі готується до друку решту літературної спадщини Юрія Клена. Фондація ім. Ю. Клена продовжуватиме свої зусилля, щоб повний комплект творів Ю. Клена знайшовся в руках нашого читача.

Вважаємо за свій обов'язок на цім місці відмітити велику допомогу сина покійного Поета, п. Вольфрама Бурггардта-Клена, який знайшов час попри свої студії в Канаді і в Іспанії, щоб підготувити і опрацювати рукописи, що їх має в своєму розпорядженні Родина Ю. Клена, і таким чином значно полегшити працю редактора.

Фондація ім. Ю. Клена цією дорогою висловлює свою щирю подяку всім тим, що чимнебудь причинилися до видання «Попелу імперій», зокрема Євгену Маланюкові за його відповідальну і безінтересовну редакційну працю, Високодостойній Дружині покійного Поета, пані Зінаїді Бурггардт-Клен та мистцеві Михайлу Дмитренкові за графічне оформлення оправи та за портрет Юрія Клена.

Окрема подяка від Фондації належить Дирекції і Уділовцям Safe-Way Construction Company Ltd. а, передусім, головному директорові спілки, п. Петру Микулякові, що особливо гаряче підтримав цей проект видання, за фінансову допомогу, яка уможливила видання цієї книги.

Передаючи «Попіл імперій» до рук українського читача, Фондація ім. Юрія Клена впевнена, що ця книга зустрине теплий відгук і що з допомогою всієї нашої громади ми зможемо видати повну збірку творів Юрія Клена вже в найближчому часі.

Торонто, Канада, 4. 1. 1957.

М. Сосновський
Голова Фондації ім. Юрія Клена

ПОПІД
ІМПЕРІЮ

Передмова

Про повну оцінку такого твору, як «Попіл імперій», говорити ще дуже завчасно. Того роду твори вимагають, передовсім, певної «дистанції», перспективи.

Вже самі розміри цієї монументальної епопеї змушують шукати особливого мірила. Бувши явищем у нашій літературі майже без прецеденту (винятки: «Великий льох» Шевченка, «Похорон» Франка та деякі спроби В. Пачовського), «Попіл імперій» вимагав би, понадто, нової й особливої точки погляду та особливих же критеріїв. Тому, не без жалю, приходиться перенести відповідальність такої оцінки на майбутнього літературознавця, вірніш — історика літератури.

Наразі можна лише загально відмітити, що родозід цього останнього, смертю автора якби перерваного і тому ніби недовершеного (як і наша епоха!) твору, сягає імен. які називати не завжди легко й зручно. Це — Данте з його «*La divina commedia*». Це Гете з його «Фавстом». Це Красінський з його «*Komedia nie-boska*». І — лише частково — це «*Dziady*» (т. зв. дрезденські) Адама Міцкевича.

Можна ствердити, що саме Данте передовсім присвічував авторові під час праці над «Попелом»: на це виразно вказує ціла Друга частина твору, де виступає сам Данте і яка не випадково написана саме терцинами.

Ці твердження, до речі, ні в чім не зменшують істотно-національного характеру твору, про що свідчить як його загальний дух, так і суто-українська своєю традиційною психологією Третя частина, нав'язана до «Енеїди» Котляревського і повна суто-козацького гумору, що переходить у пекучий сарказм.

Сучасний, зневірений і приголомшений добою, читальник напевно поставиться до цих тверджень з певною до-

зою скептицизму. Той читальник стільки вже мав розчарувань. І так трудно йому, по стількох досвідченнях і спустошеннях, повірити у велич, **сприйняти** її. Та існує, поза критикою й літературознавством, ще один підхід, бодай найпевніший: це **безпосереднє** ознайомлення з твором, безпосереднє сприйняття його, як своєрідного феномену творчого духу.

І саме до цього ми маємо сміливість закликати читальника, не переконуючи його і не вмовляючи в нього нічого а priori.

Ми певні, читальник узріє і переконається сам, що «Попіл імперій» є річ, позначена гербом величності, і твір, справді, великої літератури, вживаючи цього стертого поняття у властивім, а не демагогічним чи легковажнім значенні.

До цього залишається додати ще один, сказати б аргумент, більш раціональної категорії.

Освальд Бурггардт — Юрій Клен писав цей твір вже далеко не молодиком. Постом тільки ліричним він з природи своєї не був. Величезна особиста культура, глибоке знання світової літератури, глибоке творче й плідне (прекрасні переклади Рільке й Георге, пізніш — Шекспіра, Рембо, Маллярме й Валері), нахил до філософічного уяття теми — це були найвиразніші прикмети покійного письменника, що недаремно займав катедру в одному з найстарших університетів Європи.

Отже, **поет** Юрій Клен в **професорові** Освальді Бурггардті не вибухнув раптовим ліричним з'явищем, а **дозрівав** поволи у вимірах **філософічної** глибини та **епічної** широчини, понадто, в умовинах особистого досвіду такої катастрофальної епохи, як наша.

І, думається, що до такого завдання, як «Попіл імперій», Юрій Клен допіру в дозрілім своїм віці став **приготований** вповні. Його перекладні поезії були — **школою**, його лірика була — **шкіцями** (з них найбільший — «Прокляті роки») до великого полотна. І «Попіл імперій» логічно стався тим великим полотном, тим центральним твором цілого життя.

Додаймо: Призначенням і Долею поета в нашій національній, але — раніш чи пізніш — і в **світовій** поезії.

Євген Маланюк

ПЕРША ЧАСТИНА

У ВІЧНОСТІ, де світла струм тече,
повільно крутяться колеса часу,
що на варстаті золотому тче
свій килим різнобарвний. Дольні паси
пускає в рух незримий нам двигун.
Мигтить узору плетиво примхливе,
і завжди врівноважує вагу
Той, що складе в копу доспіле жниво,
все змірить мірою й благословить.

Нас темрява обсотує і боре,
лише часами блискавка на мить
із п'ятьми вихопить шматок узору,
і ми, прокинувшись із небуття,
якийсь уривок бачимо: химерні,
страшні чи ясні обриси життя.
Ми у руці тримаєм тільки зерна;
гаїв не бачимо, що з них зростуть
і зашумлять зеленим верховіттям.
Ми лиш п'ємо гіркаву каламуть,
жахним на світ рождені лихоліттям.
Якби зірким спромігся оком ти
в докінченості цілість охопити,
то знав би, що прямуєш до мети,
яка у вічності буде світити.
Що ти еси? Ти у майбутнє міст
над прірвою знедоленого віку.
Та лиш у цілому збагнеш ти зміст.
Шукай же розум у сваволі дикій,
якою лютий вік наш клетотів,
у силі тій, що нищить і карає.
Дивись, он я у простори років
тобі узорний килим розгортаю.

ПЛИВУТЬ у шумі хвиль уривки літ.
Їх течія несе в далеку безвість.
Колись казав премудрий Геракліт,
що »Πάντα ῥεῖ«: пробіг потік і щез він,
він вже не той, бо інша в нім вода,
і хвиля, що тепер пливе, не та вже.
Невже, часам віддавши тлінну дань,
ніде ніщо не лишиться назавжди?
А ми самі — лише прудкий потік
хімер, мінливих настроїв, уявлень?
І все це стопче смерть, зітре навік,
як між долонь я цей горіх розчавлю?
Ні, в висі, де бринить зірчастий рій,
здіймає фільм рука нам невідома
із наших помислів, бажань і дій,
і все оцінює нехибний помір.
Все віддзеркалить вічності екран.
Не пропаде тут жаден звук і порух,
і нашу радість, біль і мрій дурман
чиєсь перо записує у зорях.

ПОТОКУ світлий первісних вражінь!

Мої дитячі спогади далекі!

Лягає від кислиць гілляста тінь,
а десь на клуні клацають лелеки.

Зелено-ніжна памолодь горбів,
байрак, де схилами ростуть кульбаби,
і люціон, який над тином цвів,
та ліс на обрії, що в далеч вабив.

А очерет, високий очерет,
де у воді бродив я аж по груди!

Мій очерете! жадний ще поет
не оспівав це амазонське чудо.

А туга, туга кликала: »Полинь!«,
мої легені владно роздймала,
бо десь незмірно-синя далечінь
очам незнану радість обіцяла.

А потім юности ясні часи:

Дніпро, Аскольдова могила, Київ,
Кадетський гай і дарницькі ліси
(хто давнішні чуття у серці виїв?).

Вночі з Слобідки плинемо човном,
гаї, церкви і кручі — невидимі.

Та на горі запаленим хрестом
вітає нас над містом Володимир.

Чи о весняній радісній порі
ви їздили колись до Межигір'я
і ночували в драному шатрі,
де крізь дірки просвічують сузір'я?

А чи ви знаєте, товариші,
як над водою вогко пахнуть верби?

З яким тремтінням дивним у душі
тепер я тої радости зачер би!

Та хтось у грізний час заніс меча,
життя ударом надвое розкраяв.
Чиї ж то злочини до хмар кричать,
що нас Господь і досі ще карає?
Розріжеш червяка — і поповзуть
у різні сторони дві половини,
і кожній з них лягла вже інша путь.
Так і життя у нашу темну днину:
воно розтяте надвое мечем.
Між половинами розчахлась прірва.
Нехай хтось заклене його вогнем,
та вже минулого із надр не вирве.

ЖИТТЯ біжить, мінливе і химерне,
кипить, шумуючи, мов катаракт.
Ось брижа пронеслась — і не поверне.
Час — між двома безчассями антракт.
Коротку мить охоплює свідомість,
мить атома, і воєн, і потуг,
і ти в ній є бозна який єгомосць,
бо все обтеше техніки терпуг.
Вигадуєш ти Вавилонські вежі,
роздмухуєш бажань пекельний жар,
та утікає крізь твої мережі
шумка вода розпливчастих примар.
Життя — як дим: його рука не вловить.
Та знай: з усіх »сьогодні« і »тепер«
лиш сила таємничої любови
тебе несе до вічних стратосфер.
І тільки в пахоцях бузку й вербени,
в роках дитячих — скрізь, де ступить крок —
живуть, неначе з мармуру різьблені,
безсмертні постаті твоїх казок.
Лише у казці, вічна й незнищенна,
та правда квітне, вабить і горить,
яку життя безбарвне і буденне
не спромоглося досі відтворить.
Десь є далекий край Тьмуторокані
і чарівник, бородько Чорномор;
як гляне він — то тихнуть гурагани.
А десь упав блакитний метеор.
Піди, шукай... Або шукай те місто,
що затонуло в озері страшнім.

А може десь натрапиш і невісту,
чи гору ту, в якій гуркоче грім.
В годиннику, в яким живе зозуля,
є покій затишний, і Грізельдіс
тебе туди веде, що обгорнула
голівоньку свою вінками кіс.
Встань уночі... Натисни тихо клямку.
По річці місяць постелив мости,
і стежка йде крізь темний бір до замку.
Та як ту стежку поночі знайти?..

Я знов малий хлопчак... Сиджу в майстерні,
і добрий приятель мій, швець-казкар,
оповідає ті казки химерні,
що досі не померх ще їхній чар.
Бо й досі ще мене хвилює милий
і незабутній запах воску й шкір.
Мигтять кліщі, і молоток, і шило,
і дратва вже звучить, як струни лір.

Так шив він чоботи (стелив тенета!)
та і мене тоді мабуть пошив
своїм байкарським хистом у поети
і з музою навіки подружив.
Не відриваючися від роботи,
рябий, чорноволосий Никанор
сплітав в мереживо казкарське злото,
на світло скарб виносив із комор:

»Був дід, мав на городі хату.
Він мав трьох молодих синів
і яблуню мав розсохату
серед малинових кущів.
Та стали яблука щезати.
Хтось їх на досвітку краде.
І ось три ночі вартувати
по черзі кожний син іде.

Проспали перший брат і другий
всю ніч у теплім курені,
і, впливши з-за виднокругу,
застало сонце їх у сні.
Не бачили вони, не чули,
що діялось вночі, коли
солodka втома обгорнула
і зорі маком зацвіли.
І третій брат (його за дурня
вважали батько і брати,
бо був дитячий і безжурний)
іде ніч третю стерегти.
На яблуню, на яснокору,
заліз, засів поміж розсох.
Почав з нудьги лічити зорі.
А Шлях Молочний стеле Бог.
Стемніла ніч і похолола.
Та враз у заграві ясній
все засвітилося навколо.
Метнувсь Іван... Схопивсь мерщій...
Та причаївся у галуззі
і бачить: птаха чарівна
летить. Від неї аж на лузі
б'є приском хвиля світляна.
Неначе виблиски зірниці
крил помахи. Сідає й он
клює вже яблука жар-птиця.
А може це чудесний сон?
Простяг Іван по неї руку
і дивну птаку — хап за хвіст.
Вона ж — немов стріла із лука,
і чути тільки лету свист.
Алеж він висмикнув у птахи
перо. Воно, мов жар заграв,
в руці горить. Вгорнув у лахи
Іван його і заховав.

А як прийшов додому, каже:
»Не бачив злодія, не чув.
То певне ходить сила вража«.
Брати ж у сміх: »Таж він заснув!
Але вночі бере з печірки
(бо спав Іван десь на печі),
вимотує перо з ганчірки —
і присли променів мечі.
Перо освітить ту дорогу
Йому, що йде крізь темний ліс,
щоб від батьківського порогу
на подвиг душу він поніс.
Здобуде він собі жар-птицю
між неприступних скель гірських,
а з нею разом цар-дівицю,
що в шатах ходить золотих.
Його нога розтопче гада,
бож те перо — то талісман,
який дарує щастя, владу.
І зробиться царем чабан«.

Шевчиха чує казку теж і мовить,
по кухні розливаючи відро:
»Ох, ох, якби це нашому Юркові
знайти колись жар-птицине перо!
Не марив я про царство, а як діти
забавки прагнув, думку мав одну,
щоб тим пером у темряві світити.
А як піймав би птицю вогняну,
то хай над цим ланом подільським лине
і сяє загравою по ночах
на всю широку, буйну Україну!..
Та де, де кубла тих чарівних птах?..

А то, бува ще, швець розкаже казку
про те мале, погане каченя,
якого всі терпіли тільки з ласки.
Його соромилася вся рідня.

Було воно незграбне, довгов'язе.
Ладом воно не вмiло і ходить
і бiгало лише до перелазу.
Було йому з качками важко житъ.
За виродка його в родинi мали,
якого навiть не пускали в свiт
і в добрiм товариствi зневажали,
бо плямував вiн весь качкарський рiд.
Хитався важко тулуб вайлуватий
на надто довгих милицях-ногах.
Нераз скублa те каченятко мати,
і все воно ховалось в будяках.
Коли ж йому змiцнiли бiлi крила,
воно побачило раз на ставку
гурт лебедiв, що воду борознили,
пишаючись в низькому лозняку.
Звивались шii змiями виткими.
Вони велично линули вперед,
так просто навпростець, і перед ними
ген розступавсь високий очерет.
І враз, вiдчувши в собi дивну силу,
птах, пасербець качок, метнувся, поплив.
Мiцнi напнулись груди, мов вiтрила,
якi несуть його до тих птахiв.
Там, наче квіти велетенських лiлiй,
гойдалися і плавали вони.
Всiм срiблом снiжним пер своїх лиснiли.
І в дзеркалi прозорiм глибини,
напоеному променями рясно,
в якiм вони, обдарувавши став
щедротами, вiдбилися, прекраснi,
вiн враз себе побачив — і пiзнав.
О Україно, Лебедю мiй ясний!

МИГТИТЬ минулого екран,
спливає з мли років Кучаків,
Полтавщини широкий лан
і цвіт рясний червоних маків.
В промінні ранковім балькон,
де на столі парує кава.
Сповито все в прозорий сон,
такий чудний і золотавий.
Ось недочитаний лежить
на софі плюшовій Новаліс
(згадай, в яку щасливу мить
блакитну квітку ми зірвали).
Ще дишуть вогкістю жита,
тремтить роса на повних рожах,
і в небо ллється чорнота
від тих тополь, на вежі схожих.
А сонце тєплом запашним
весь день насичує ясмину,
і тягнуться шнурком витким
невпинні співи комарині.
Волосся чорне (давній сон!)..
Та не порівню з оксамитом
його, щоб то не був шабљон.
Хіба з лискучим антрацитом.
Стривай! те мрійливе дівча
тебе ніколи не пригорне,
до серця не дало ключа.
Отож не мар про колір чорний.
(Пірнавши в сутінки років,
отак згадати довелося

під комариний ніжний спів
ясмин, і рожі, і волосся).
Тут буде спогадів мішок...
Пили ніжну музику строф ми,
і чарував не тільки Блок,
Бальмонт, а навіть Віктор Гофман...

Завечоріло вже, коня
виводжу з стайні та сідлаю.
Його пустивши навмання,
в житах високих я щезаю.
Чумацький Шлях — як срібний пояс.
І ось у вогкій чорноті
сичить, як змії, і мчиться поїзд
і сипле іскри золоті.
А кінь мій знає: то стожарий,
лихий, пажерливий дракон;
пашиє вогнем ота почвара,
нема від неї охорон.
І кінь сопе, гребе ногами
і дрижко вухами стриже
і метушиться у нестямі,
гне голову убік і вже
в страху додому завертає.
Ще мить — і скаче він чвалем,
знаходить сам дорогу в гаї,
і, зріспися з моїм конем,
я марю про волосся чорне.
Воно збіліло, наче сніг,
і тільки дні ті неповторні
так чітко спогад мій зберіг.
Яку солодку, млосну втому
у жили хтось мені вливав!
Та ось, вернувшись додому,
я на веранду вибігав.

Пашіли ще од вітру лиця.
Горіла лямпа над столом,
де червоніли полуниці
і вабив глечик з молоком.
Бувало й так: вечірне злото
тече в жита, береш до рук
рушницю й вийдеш на болото.
Забудеш чари всіх наук.
От стежиш, як та качка крилить
у небі полетом тремким,
і мрієш, як би тугу вилить,
щоб поплила вона, як дим.
О, чайки зойк понад ставками!
Розітне душу він на мить —
і серце, як блакитний камінь,
у синю прірву полетить. . .

Минало літо, стигли грона,
лягав у копи вже покіс,
і Київ кликав в рідне лоно.
До мене вітер клич той ніс.
Минавши Дарницю й Слобідку,
радів я баням золотим,
які світили хто-зна-звідки
крізь голубий, прозорий дим.
Дніпро широкий, незорий!
Невже він снівся нам у сні?
Він розливався, наче море,
ген аж за обрій на весні.
За Чорторій і за »Наталку«
ми запливали у човнах,
і теплий червень пестив палко
нас на просторі по ночах.

Так протікали дні затишні
Горіла Лавра на горах,
і наливались темні вишні
десь на Солом'янці в садках.

ВІК вальсу, рисаків і залізниць,
які давно романтикою стали,
глухих садіб вишневих і криниць,
і рож, що нашу молодість квітчали!
Ще мчали степом шарабан наш коні:
не спокушало авто нас на гріх.
Дарма, що десь вигадливий Марконі
вже просторінь затиснув у горіх
і десь за морем Альва Едісон
науку мудру пестив, як коханку,
щоб оповив нас електричний сон
в прозорі барви білого світанку.
Але Сангушко, князь старий, не хтів
в своїм родиннім замку у Славуті
електрики завести, а волів
важкі підсвічники із срібла куті,
а в них свічки із воску стільників.
В стару романтику думками злиньо,
бож він і авта мати не хотів
і принципово їздив тільки кіньми:
бензину князь ненавидів прокляту.
Він тільки гусячим пером писав.
Кохавши кожне дерево, як брата,
струнку сосну на зруб не продавав...
Над нами десь в вітрах гули дроти,
в розпуці гамір міста в далеч линув,
але садки, що прагнули цвісти,
нас оточили колом із ясминів.
Була там днів невловлена краса,
яку ми не забудемо ніколи.

Спадала ввечорі на квіт роса,
і пахли нам ночами матіоли.
Блакитно розцвітали, мов квітки,
якісь озера темні і глибокі,
і в білих одягах якісь жінки
ловили чуйним слухом дальні кроки.
Вертали ми до них, як моряки,
любили українські темні парки.
І нам були однаково близькі
Фет і Бодлер, і Леся, і Петрарка.

І ось зійшов двадцятий вік.
На закривавлену правицю
надяг залізну рукавицю.
О ні, не зверне він убік!
Він гатить важко кулаком,
він б'є в зачинені ворота.
Несе він град, і дощ, і сльоту
і виє вовком-хижаком.
Загув часу повільний крок,
і розчинилась настіж брама,
і скрізь страхіття понад нами,
немов з Пандориних скриньок.
Як ті метелики, легкі,
крилатий Блеріо і Фарман
провісники лихої карми,
бо вслід дракони-літаки,
які дихнуть на нас вогнем
і будуть жерти немовляток
(щоб матер'ял поетам дати
для ще неписаних поем).
І скрізь уже, на всіх шляхах,
grimлять страшні потвори-танки.
Ревуть сирени по містах,
кричать від вечора до ранку.

Вік, що нещадний до життя,
вік, що віщує смерть імперій
і що Європі в небуття
розкрив широко настіж двері!
Все в себе втяг і крутить вир,
світ захлинається у муці.
І хтось гряде... не люд, а звір
в багрянім сляві революцій.
Мов шерсть нечісана, руда,
ген над церковними хрестами
широка Маркса борода
лопоче прапором над нами.
У мертвих дуплах душ лише
бур'ян барвистих ідеалів
і гасел витертих кліше;
світ виє згряями шакалів.
Зі слизу родяться вожді,
та в них не Божий дар пророчий.
Летять гігантські жолуді,
і лютим ревом ніч регоче.
Потвори, нелюди й звірї —
все сатана змісив у тісто.
Гудуть і гори, і бори,
і стало пеклом кожне місто.

СЕРЕД тополь і грабів кучерявих
білів Преображенський скит.
Монах у простій церкві службу правив,
і ткав легенду білий квіт:
про горній град і про святі джерела,
про сріблом зрошені кущі,
про очі діви, ясні і веселі,
якій довірено ключі,
що нам відчинять храм нерукотворний.
Над лісом віяв вічний чар,
бо Божа сила, сила непоборна,
боронить скит від темних чвар.
А яблуні галуззя обважніле
схилили низько до землі;
і падають горіхи зрілі.
і в небі ходять кораблі.
Піди у сад і сходами на вежу —
побачиш: міст у ланцюгах
вогнями сиву млу ночей мережить;
а там десь Київ на горбах,
мов град святий, для ока невидимий,
бо тільки заграва його,
мов Шлях Чумацький, світиться у димі,
мов срібло спогаду твого;
і дзвін із Голосієва нас кличе
у монастирський, мирний гай,
де мрійно марить сад митрополичий,
той запашний бузковий рай.
Тут пориває туга в край надземний,
тут хащів темну глибочінь

перетяли яруги темні,
але ведуть у широчінь
ланів розложистих. А там і гори,
і над ставком стрункий ампір:
китаївська дзвіниця у простори
хрестом підноситься до зір.
Колись тут життєрадісним аскетом
блукав мудрець у морі трав,
що був філософом і був поетом
і світську славу занедбав.
Його Господь водив по цих дорогах.
Благословив він ніч і день
і насадив серед ланів розлогих
свій »Сад Божественних пісень«.
Тут палиця Євстафія Плакиди,
що з ним пройшла мандрівну путь.
Він знав: нікуди звідси вже не піде,
бо всі шляхи сюди течуть.
І відтоді тепер паломник кожний
тут збитий посох свій кладе,
бо тямить: чар лісів непереможний
крізь душі гомоном гуде.
В печеру, де спасалась Досифея,
веде порослий дерном шлях,
і вітер у шкарлатовій кереї
гойдає хмари в небесах.
Тут віє древністю старих містерій.
Весніє яблунь білий цвіт,
і в тишині викохує химери
правічний спокій давніх літ.

Тут світлий, як музика ніжна строф,
зелений, радісний Китаїв,
а там, у зливі водограїв,
докінчений і строгий Петергоф.

Молочне небо, біле, як зі скла,
і ворожба зійшла заклята
на білий мармур мертвих статуй
в струнких алеях Царського Села.
Геометрія викреслених площ
столиці димної принади
і прямокутники парадів.
Її граніт січе одвічний дощ.
В полон узята, піниться вода.
Жде Петербург свого шамана.
Повила ніч його в тумани,
мов чаклунова сива борода.
Високий двір царський теж пойняла,
немов якась тяжка недуга,
за неземним велика туга.
Та виростають з неї квіти зла.
Він увійшов у себе і затих.
Він снить потужний сон імперій
і прагне теж своїх містерій,
своих провидців прагне і святих.
Не простої краси він зажадав,
яку викохує Китаїв:
хтось душі, мов мечем, розкраяв
і їх вином гістерії залляв.
І ось, як у магічному півсні,
де в леті мають кінські гриви,
являється їм чорний привид,
що мчить в вальпургієвім тумані.
Одного дня в палац примандрував
з сибірських тайг той гострозорець,
чаклун, пророк і чудотворець,
що брав у бран — і царство зчарував.
Пойнята сном первісних дикунів,
з святим хрестом з'єднати фалус
його душа не побоялась,
і двір царською ласкою пригрів.

Ось трон закрила чорна борода,
заполонивши все собою.
Найбільше тішився він грою,
що звалась міністерська чехарда.
Він поучав, як біса побороть,
піддавшись спокусі ласій.
Князівни ж слухали баляси
і пестили його потужну плоть.
Мав цей селяк справдешній в собі жар,
майстерно танцював в присядку,
і на добу наклав печатку
»святой колдун« — Распутін Грегуар.
Текла подій нестримана ріка,
циганським співом ночі ржали.
Студенти ж мали »ідеали«
і шанували вельми батрака.
Йшли на завод, до робітничих лав,
в баранячих ходили шапках,
і грубий »Капітал« у лапках
на їх письмовому столі лежав.
Конспіративний був насправді хист
у них, бо бомби десь у чорта
фабрикували і пашпóрти,
і за кутком чаївся терорист.
Старого світу пил стряхали з ніг
під марсельськи спів бадьорий.
І Господа, що зчислив зорі,
в гуртку тісному бралося на сміх.
Коли ж під подих бур хитнувся трон
і на сполох ударили у дзвони
— на прапор проміняв червоний
своє кадило срібне піп Гапон.
В нові часи новий панує стиль.
Чи ж сатана не став поетом?
Бо зраду криє він грезетом,
на плечі їй кладе епитрахиль!

Його дитя улюблене не шпиг,
а геніяльний провокатор.
Того, хто у душі є катом,
сам Веліяр у воїнство постриг.
Людей, мов крам, жандармам продавав
торгаш жидівський, зрадник Азеф,
що червяком у душі влазив
і на гнилій трупизні жирував.

Кому приснилися ці кошмари?
Невже під бренькіт струн
циганської гітари
нав'яв їх чаклун?
Все це чари, все примари.
Сунуть білі, сніжні хмари.
Заметілля сніговиця
дме у мерзлі лица.

Та враз війна, війна...
Бадьорий марш музика грає,
а в серце мов би завертає
нечувана весна.
Ввижаються Москві
святині давні Царгороду,
протоків дальніх сині води...
Шолом на голові
упертий рух руки
міцніше ремінцем стягає,
десь переможно прапор має,
виліскують штики,
і рух, і гомін на шляхах,
аж крики небеса роздерли.
Роззявили гармати жерла,
і хрипко свище паротяг.
І хтось віддасть, і хтось візьмє
життя. Ідуть полки і роти,

а з Танненберзького болота
вже вовка мла назустріч дме.
Щезли доли, щезли кручі,
сипле в вуха сніг колючий,
заметіллю сніговиця
дме у мерзлі лиця.

Гуде, гуде з-за хмар труба,
ніхто не відає, не знає,
що нині хід свій зачинає
нова, невидана доба,
яку ми будем пить до дна.
Це нам дарує чорні квіти,
що ними сад почав ряхтіти,
якась нечувана весна.
В ній не Господній віє дух.
Та це ще лагідне анданте
у переддвір'ї пекла Данте:
ще й не ступив у перший круг.

АРХАНГЕЛЬСЬКИЙ далекий краю,
де довго тягся мій полон!
О, як я гостро пам'ятаю
сніги, і річку, і балькон.
Лещети ось риплять, сковжу я,
в лице мороз мене цілує,
і через кручу й переліг
уже подвійний слід мій ліг.
Той час не був для мене зайвий.
Я полюбив північне сяйво,
коли воно в холодну ніч,
яку стрічав я віч-на-віч,
ходило хвилями у небі,
де тихо плів Персей і Лебідь.
Смолисто дихала весна,
коли повалена сосна
рипіла в мене під пилою,
і пахло першою травою.
Із фарб складався дивний міт:
горів черемхи білий цвіт,
і білі ночі без світанку
не знали вечора і ранку.
А гіяцинти під моїм
вікном на полі запашнім
стрункими стеблами угору
росли. Тхло вогкістю від бору.
Дерева бачили там сни.
Минало літо, й восени
бруснику в лісі ми збирали,
що червоніла, мов коралі.

І довго, довго знов зима:
немов фанфарою сурма
розсипалась у срібний порох,
який шарами ліг по горах.
Згадай, о дівчино, той рік,
де твій платок сковзнув у сніг
під час нічного поцілунку,
як потяглась ти вгору струнко.
Лиш на весні, як скресла крига,
ти віднайшла його під снігом.
Привіт вам, тундри і ліси
у снах суворої краси,
і вам, о лосі круторогі,
що ісходили ті дороги.
Там згаяв я колись війну,
прощавши молодість ясну.

По році рік минав,
в калюжах крові смачно хлюпав.
Земля угноїлася трупом
і вже не прагне страв.
Свободі шлють привіт,
здіймає цар свою корону,
і виступає на амбону
історії нарід.
Глаголь, віщуй, реви!
Зміст логоса втрачає слово.
Потвора ця многоголова
зовсім без голови.
Ось до царських палат,
де позолота вже померхла,
прибравши голос главковерха,
вступає адвокат.
Веселі і прудкі,
пухкі, легесенькі, як хмарки,
несуть закохані школярки
Керенському квітки.
Дракона він зборов,
він носить елегантські »гэтры«,
по всій країні кілометрить,
і ллється дощ промов.
Він ідол юнаків,
він революції антена
і він її високий тенор:
бере він — хто б це смів? —
аж верхнє до-дієз,
бо спадкоємець Александрів

не чує віщий крик Кассандри
у громі марсельєз.

Прем'єрство не матрац,
де відпочинеш у спокої,
і в білій млі встає марою
Кшесінської палац.

А там з високого балькону
вже править інший диригент:
Маркс і Ляссаль його ікони,
його держава — континент.

Пан і господар на хвилину
йому віддасть своє берло.

Усе, усе він в прірву кине,
що віком пещене було.

Страшні, нечувані ще гасла
шпурляє він, мов кості псам.

і за майбутній сир у маслі
купує душ дешевий крам.

Зненависть людству він прищепить.
Лягає велетенська тінь

низької постаті у кепі

на простір царських володінь.

Кронштадтська хвиля у палати,

усій історії на глум,

несе Європу заливати

людської наволочі шум.

Хлебгає матросня горілку,

бочки виносить із льохів

і розганяє »учреділку«

в чотири напрями вітрів. . .

Корова в Індії, а тут свиня, —
є скрізь своя свята скотина.

А німець вислав свій гостинець:

данайців дар — троянського коня.

І смерть імперії в його руці

чаїлася, у кінських лоні,

у запльомбованім вагоні,
як смерть Кощеєва в яйці...

Немов упившись вовчим молоком,
собі свій череп розкриває
і звідти мозок вигрібає
страшна столиця, жертва пістряком.
На сні спить голота по кафе;
весь у патронах, грізний навізир,
— на пасі бомба, кольт і мавзер —
по вулицях гуляє галіфе...

ДОБА

настає новоцасна.
Зоря незагасна.
Всі народи
до згоди
закликає труба,
заповідає
злагоду, спокій для краю,
досягнень вінець,
чварам і війнам кінець.
Хай же Європу
повінню світла затопить
воля російська!
Розкасовано військо.
Над країною пан
многоликий Нікто без обличчя —
«Советы Солдат и Крестьян».
Все вирішує віче.
Дана мета нам.
Здирають пагони
підпоручникам і капітанам.
Геть забобони,
однострої і фраки,
хрести і відзнаки!
Від трикольників-прапорів
білосині шматки відривають,
лиш червоне лишвають.
Генералів, майорів
виряджають
у «штаб Духоніна».

По світі роздзвонено
новітнє
радіо-євангеліє;
Його чують робітні
Америци, Франції, Англії.
Від Волхова до Лени,
де мла коливається,
все тільки сцена,
де відбувається
фантасмагорія,
гра нещоденна.
Конференції точаться в залах.
Історія
нові на скрижалях
записує ймена,
що рокочуть в вогні катастрофи —
Троцький і Йоффе:
в добу ліквідації
старої Європи,
в хаосі балканізації,
що її розпорошує в попіл,
в епоху катаклізму,
що нам заповів
кінець
імперіялізму
і звів на нівець
хартії всіх конституцій,
— для новітніх розтерзаних Мексик,
як плід революцій,
як без підпису вексель,
шпурляється гасло,
що світом потрясло:
»Мир без анексій,
без контрибуцій!«

МАНДРІВНИЙ вітер вие, як шакал,
в пустелі голій і безплідній:
»Повстаньте, гнані і голодні«,
веде вас в бій інтернаціонал.
Навіки ви касуєте війну,
ви шлях торуєте свободі.
Прийміть у лоно всі народи,
зачніть добу прекрасну і ясну.

З машини ротаційної летять
у світ старий нові декрети,
і гасла, наче ті монети,
за повну вартість кожен має брать.
Радій, захоплюйся, палай, гори!
Скінчився труд нужденний, рабій.
Все буде в світовім масштабі:
канали, фабрики і трактори.
В Москві якийсь весняний віє дух,
в Кремлі засів нарком Ульянов.
А Пушкін з бронзи в вир туманів
зорить, в руці затисши капелюх:

»Мчатся тучи, вьються тучи«,
щезли доли, щезли кручі,
б'є в обличчя сніг колючий.
Біс кружляє в чистім полі,
водить нас у клятім колі.
Скоком-плигом
білим зайцем або тінню,
в бездоріжжя, по камінню,
все притрушуючи снігом,
і хльостає в мерзлі лиця
заметіллю сніговиця.

ЗА обрій нас помчав скажений паротяг,
республіка нова багрянний знесла стяг.
У перші гожі дні народні комісари,
зрікаючись війни, касують смертну кару.
А жид з провінції, Урицький-Мардохай,
жене наганами всіх Гаманів у рай.
Та під дверми його чекає вже відплата:
у серце гострий спис керує смерть крилата.
Держинський поминки справляє цілий рік,
бо цідить кров-вино і губить жертвам лік.
Палахкотять, мов жар, полотнища червоні,
республіка в крові все топиться й не тоне.
Багрянний дощ іде і зливами шумить.
Все благоденствує, бо скрізь усе мовчить.
Лише поет один, від гніву непритомний,
в лице комусь шпурнув це слово вікопомне:
»Хто революції ім'ям назвати смів
що менструацію червоних прапорів?«
Грабунки нам закон заборонив, вони бо
є монополія держави, що без хліба;
на лобі мідному диктатора рука
тавром їй випекла дві літери »че-ка«.
Найвище божество володарка-машина.
Від Коли до Баку гуляє хуртовина.

Віє вітер-завірюха,
засипає снігом вуха.
Біс кружляє в чистім полі,
водить нас у клятім колі,
скоком-плигом
в бездоріжжя, по камінню,

білим зайцем або тінню,
все притрушуючи снігом.
Гола, мертва царина.
Не забракне нам вина.
Призволяйтеся! З поклоном
всіх частує самогоном
сам великий сатана,
чорні меси править,
люд, як жаби, давить,
ставить бочку: »Пий до дна!«

ІМПЕРІЄ! В огні пожару й димі,
коли античний світ розпавсь у порох,
з уламків мармуру творити в Римі
тебе почав великий Теодоріх.
Загувши сполохами папських дзвонів
і сповнивши Європу громом зброї,
міцніючи під кермою Оттонів,
проголосила ти себе Святою.
Ганьбу, що завдала колись Каносса
змивала ти в адріятичних водах,
і вів рудобородий Барбаросса
тебе в нечувану, чудну пригоду.
Ловив, любив живої думки відрух
років, століть прийдешніх ідеолог,
галянтний, звинний Гогенштавфен Фрідріх,
той дипломат, ерєтик і астролог,
що маврітанський стиль плекав в Палермі
і маврітанську поєднав лукавість,
що слова не додержує у термін,
з непереможним потягом до слави
і діяв, крику й шуму не чинивши,
але в одежі простій пілігрима
облесним словом турків обкрутивши.
коронував себе в Єрусалимі.
А по століттях, коли сплив над Віднем
турецький молодик у чорній бурі,
гула, імперіє, ти дзвоном мідним
і зацвіла у золоті й пурпурі.
Ерцгерцоґам твоїм на оборону,
Білградові на жах, на захист Лінцу

свого щита держала понад троном
рука Савойського, чужого, принца.
Мозаїка народів різнорасих,
що їх з'єднала під єдине берло
гра хитра владарів, на землі ласих,
яка кордони згладила й затерла!
Імперія, що в лініях соборів
струнку, побожну готику плекала,
яка століть тугу в безсмертний порив
влила й шпилі у небо простягала,
монархія, у давній обрій слави
здивлена, — таку тебе у спадок,
роздмухавши пригашену заграву,
дістав потужних цісарів нащадок,
що сімдесят років носив порфіру,
що спогадом про нього край ще квітне.
Хоч випадали зцерблені сафіри
йому з корон, — Венеція блакитна
і древне Королівство Двох Сіцилій, —
але вінцем Далмація вквітчала,
щоб голубі адріятичні хвилі
підніжжя трону вічно полоскали.
Імперія, що серцем-осередком
золотоясної була Європи,
що невмирущою здавалась предкам
і все зливала у своєму стопі!
Вже мріялось, що житиме твій пан до
Страшного Суду. Доля ж обминула
і Рудольфа, і Франца Фердинанда
і в дар корону Карлові шпурнула.
В руках у того Карла ти скарліла.
До півдня скерували зір хорвати,
відпала Чехія, мов лист, від тіла
твого, і зареклися визнавати
в цісарській ласці пещені мадяри
Апостолічну Святість маєстату.

І ось мечем двосічним янгол кари
почав тебе на частки паювати.
Чи згадувався Карлові твоєму
той другий Карл, що у його державі
світило йому сонце в діядему,
не знаючи вечірньої заграви?
Бо не заходило воно ніколи
над неосяжним обширом імпер'ї,
яку він озирав з свого престола, й
що обняла дві різні гемісфери.
В пригоді вже тобі не стане гасло
твое: »Tu felix Austria, tu nube!«
Все, що століттями буяло — згасло.
На бій гонведів не покличуть труби.
Куди веде тебе страшна дорога?
І хто веде? Маркс, Ленін, чи Бакунін?
Он спадкочемця Штефана Святого
вже визнав Будапешт у Бела Куні.
Бо скрізь, немов диктатори криваві,
ввійшли в історію, як у баладу,
ті чужаки смагляво-кучеряві,
що продавали в будках цитринаду.
А що ж вона, імперія-посестра,
що, народившись у Дзеркальній залі,
всі різні голоси злила в оркестрі,
щоб гра скінчилась там же — у Версалі?
Невже така їй доля: вгору злинуть
і в небі луснути, немов петарда,
— шлях дивний метеорів, що пішли ним
і готи, й вандала, і лянгобарди?..
Стара імперія у муках гине,
і сиплеться із неї мертвий попіл.
якого лютий вихор хуртовини
розносить порохом по всій Європі.

Але з того занепаду й руїни
зринає, начебто з космічних млавин,
вже видиво нової України,
потужнішої ніж за давніх-дівен.
Державний корабель нап'яв вітрила.
Старі, припалі пилом заповіти
Романа Галицького і Данила
знов перелистує дніпрянський вітер.
У Києві гудуть потужно дзвони
в Михайлівськiм і у Святій Софії.
Столиця в повені тих звуків тоне,
і дійсністю стає, що жило в мрії.
Там, над простором древнього майдана
слова урочисті універсала
дзвенять і розчакловують Богдана,
якого туга в камінь вчарувала.
Проголосили Славу Україні
і многі, многі літа сили й росту.
У прапорів тихенькiм шарудінні
виразно чути кожен серця постук.
Угору линуть звуки »Заповіту«,
схилиється весь натовп на коліна.
Судилось буйним степом половіти
тобі в віках минулих, Україно.
Благословись тепер скоряти шторми
і мармур негіддатливий тесати,
в устоєні, тверді, нескитні форми
навчись державну бронзу відливати!

НА Україні мов Великдень ясний.
Там сонце вже ніколи не загасне.
Летять пісні з дніпрянських берегів
в Херсон, Одесу, Львів.
Свята Софія землі вже збирає
і України дві в одну єднає.
По всіх містах, немов весняний шал,
гуде універсал.
В старому Києві централить Рада.
Та це ж розпочала Шехерезада,
в надхмарне царство кинувши місток,
одну з своїх казок.
Ще дітьми ми їх слухали охоче.
Куди ж її фантазія заскоче?
Вона підмішує в давнини мед
сучасний вінегрет:
»Перо Петлюра видер у жар-птиці,
а он у президентській багряниці
білобородий дядько Чорномор,
зовсім як мухомор«.
В новім часі байкарці все незвичне.
Все не збагне часи демократичні.
Як зрозуміти їй, що президент —
лиш милий прецедент?
Вона накришить зілля у свій котлик
і витягне старий казковий мотлох.
Чи ж нам віддасть її байкарський чвал
епохи лютий шал?
Тож не король, а літописець Нестор
важкий тягар на плечах буде нести,

підє шляхами марними блукань
геть від тих злотих бань
і знов повернеться на зрадний поклик,
щоб по дорозі, від дощів розмоклій,
поплентатись на схилі літ сліпим
під Кремль, у Третій Рим...

Та творить армію свою держава,
і ранкова займається заграва
(відбита золотом стьмянілих бань
і водами ковбань)
над Лаврою і над священним градом,
над гуркотом трамваїв і над чадом,
над ятками, яким бракує крам,
і над новим життям...

Із Дарниці у Київ полонені
прийшли. Їх стрінув шум дерев зелений.
Була їх горстка — двадцять два,
але, мов та жорства,
яку нам при дорозі не злічити,
зросло число; легендами повите,
із галицького виросло ядра.

Та йде лиха пора,
під Крутами лягла вже буйна молодець.
Немов течуть по снігу чорні смоли,
пливе, згуртована в людські стада,
нестримана орда,
іде, іде від Ніжена на Київ,
вже розповзлась патьоками помиїв.
Захоплено Поділ і Арсенал,
лютує людський шал.
Та Січові Стрільці на оборону
стають, шикуються в стрункі колони,
тож Коновалець їхній командир.
Кипить, клекоче вир.

Житомирською йде ворожий навал.
Але летять назустріч крики »Слава!«
То Пасіка вже на Сінний базар
свій скерував удар.
Та підсіклися раненому ноги,
і полягла кістьми його залога.
Лише один наводчик, що ім'я
його, рід і сім'я
назавжди невідомими лишились,
не відриваючись від скоростріла,
під дужим натиском ворожих лав
стріляти не вгавав.
Шпурляючи гранатами, з налету
січовики ударили в багнети:
отак гортаючи руками жар,
Сінний взяли базар.

Пробігши по Житомирській Великій
під перехресним обстрілом із вікон,
відважний за́гін Федя Черника
зустрінув хижака,
— і стягся бій у нерозв'язний вузол
на Трисвятительській, де купи грузу,
румовища розбитих боєм хат
і гори барикад.
Січовики під стрільний тріск і лускіт
дістались до Андріївського спуску.
Веде укрита килимами тіл
дорога на Поділ...

Стягли потомлену аж до знемоги
у монастир Михайлівський залогу.
Штаб постачає фронтові вночі
набої та харчі.

Ввійшла в Слобідку дарницька колона,
і гайдамацькі ярісні загони,
що їм серця пойняв вояцький пал,
ввірвались в Арсенал.

Розжеврену в бою затисши крицю,
займають у рукопаш Щекавицю,
а потім відбивати йдуть бійці
у ворога двірці.

Але спливає Україна кров'ю,
бо підступають орди Муравйова,
і ясний Київ кидають стрільці,
мов стомлені жінці.

Вже відступила Рада на Житомир,
столицю наче стис залізний комір.
На вулицях, гуляючи три дні,
стріляють навісні
бенкетники і винних, і невинних.

Та березневе сонце тихо плине
і знов до Києва веде стрільців,
з грудей їм лине спів.

Вітай, вітай же, гвардіє залізна!
зростай, зростай в потужну силу грізно,
державі підмурівок закладай,
злоти блакитний край!

Тепер, перетривавши хуртовину,
мінняй на знак червоної калини
свої стрічки червоні на шапках.
Торуй в майбутнє шлях!

Історія відміни любить.
Щоб не урвався нам терпець,
grimлять її веселі труби,
що дії першій вже кінець.
Завіса падає додолу,
завіса вгору знов іде.
Нове ми бачим видноколо
і небо ранкове, бліде.
Старі обряди поновивши,
надягши шпори і жупан,

смушкову шапку заломивши,
в'їжджає гетьман на майдан.
Стискає кайзер дружню руку,
і покалічений орел
німецький подає науку
немудрим дітям простих сел.

Одна ти, гвардіє стрілецька,
міцна, не визнала тоді
московську владу чи німецьку,
свою не зрадила в біді,
здала в касарні Луцькій зброю;
і цілували вояки
рушниці, що служили в бої,
на приціл вірні і меткі.
Між запорожців, гайдамаків
розпорошилися стрільці
і з козаками, як друзяки,
в тісному зжилися кільці.
Співали, мов співці заїжджі,
пісні обоїх Україн
від Холмщини до Запоріжжя
і від Лемківщини по Дін,
від Закарпаття до Кубані,
до чорноморських берегів.
І наддніпрянці, й галичани
себе признали за братів.
Проміряли не раз, не двічі
стрілецькі сотні край дідів,
були на Хортиці, у Січі,
серед чернігівських ланів,
і над Дінцем, і над Айдаром
кошем стояли у степах;
і ті часи пройшли недаром,
плекавши тугу у серцях.
Степи безкраї і могили,
що їх Шевченко оспівав.

у них романтику впоїли
і гуртували їх до лав.

А Біла Церква відновляє
лицарство, як забутий міт;
стрільцям, зібравши їх по краї,
дає врочистий заповіт:

»Поляжеш ти, й не буде слави
за це ніякої тобі.

По тобі не заплаче навіть
ніхто й не схилиться в журбі.

Як поховають, то нескоро,
не голоситимуть жінки,
і видовбає очі ворон,
і сонце вибілить кістки.

Про подвиги твої поеми
не будуть світові трубить.
Жорстокий будь, твердий, як креміль,
готовий голову зложить«.

Отож пісні, яких співали
січовики, в устах у них
суворих тонів прибирали,
бо не лунав ніколи сміх.
І охоронці заповіту,
в якому честь — найвищий зміст,
ладні гетьманові служити.
Уже вузький з ним лучить міст.

Європа визнає державу
нову; їй дано ґрунт і тло,
і сяє променями слави
її уквітчане чоло.
Душа ж гетьманова двоїться:
гуде новий універсал:
»Під русского царя горніться!
Москві відданий генерал,
Вкраїни зрікшися, мов секти,
і враз окресливши криву,

перед державцем у проекті
схилив бунчук і булаву.
І під вагою колісниці
московської, під крик і свист
юрби, при виблисках зірниці
ламається тоненький міст.

Забудь, гетьмане, сан високий!
Настануть безтривожні дні,
і ти пізнаєш мудрий спокій
в ясній ванзейській тишині.
Як сріблом час позначить скроні,
— дійшовши світлих верховин,
суддя ти станеш безсторонній
і України вірний син.
Віків минулих божевілля
набуде тон картин Дорé,
і жартівливість водевіля
трагічну барву прибере.

Історія відміни любить.
Щоб не урвався нам терпець,
grimлять її веселі труби,
що дії другій вже кінець.
Завіса падає додолу,
завіса вгору знов іде;
нове накреслюючи коло,
хтось інший натовпи веде.

На Ірпені стрекочуть кулемети.
Торуючи селянській владі шлях,
ідуть повстанці в жовтих кожухах,
ідуть, немов би за хвостом комети,
за тим, хто у руці перо жар-птиці
затис, щоб їм світити уночі,
хто має від усіх сердець ключі
і, може, викує державу з криці.

Над Києвом на мить-хвилину влада
нова зійшла сузір'ям п'ятірним
і тоне вже, як у повітрі дим,
або нездійснений поетом задум.

З півночі й зі сходу йдуть совети,
сунуть орди їх навалами,
і очима їх запалими
Азія шукає: »Де ти? де ти?«
Зграї ненажерливо-неситі
важко котять сніговиную.
Попрощайся з Україною,
чужину старайся полюбити!
Уряд далі й далі від'їжджає.
»У вагоні директорія,
під вагоном територія!« —
дітвора на вулицях співає.

Минають місяці понурі.
Короткий в Києві антракт,
і наступає знов Петлюра.
Поляків в'яже з ним контракт.
Їх фешенебельна кіннота
гарцює гордо по містах.
Блискуча упряж, наче злото,
горить на гарних румаках.
Іде на Україну шляхта,
здіймає димом порохи.
Здається, хтось узорну плахту
накинув ранком на шляхи.

Стривай бунчужний отамане!
Жар-птиці не піймаєш ти,
бо ваблять видива й омани
тебе у прірву пустоти.

Колись приймуть тебе з любов'ю,
затягши душу в інші сни,
паризький брук, залитий кров'ю,
і дальній вітер чужини.
Побачиш, як те військо браве,
мазурці вірне і жінкам,
»uciekać będzie do Warszawy«
і кине здобич голякам.
Стривай бунчужний отамане!
Жар-птиці не піймаєш ти.
Вона полинула в тумани,
не вмів ти птахи встерегти.
Але жар-птицею засяєш
ти сам над обр'яями днів
і буйним прапором замаєш
над роздоріжжями років.
Спрямуєш ти короткий полет
у горобину, глупу ніч,
і заграва освітить поле,
яким прокотиться твій клич.
Так долі таємничий вирок
виконуючи, промайне
комета в зоряному вирі,
проміння ширячи чудне.

ВІДСТУПАЮТЬ загони,
вагони, вагони, вагони,
і на польськiм кордонi
перетяла дорогу рiка.
Вже забракло патронiв,
останнiй iде з ешелюнiв,
і немає понтонiв,
і розпачливі крики гудка.
Тiльки два перегони,
— й втечеш ти нестерпних агонiй,
і ще страх на припонi,
і ще держить ланцюг той рука.
Та немов на долонi,
на поля розлогому лонi
iз-за горбу червонi:
торохтiння і рип тартака.
Навперейми колони,
і врозтiч уже безбороннi,
в рiвчаки, у скорони,
у повітря нурка.
Суне ворог iз ревом,
в зухвалостi здобичi певен,
сараною пливе вiн.
Не одна вже, а тисяча бiд.
І під градом сталевим,
рвучи тонкоплетений невід,
під дощем металевим,
все — мостом, або рiчкою вбрiд.

І в хаосі страшнім переполоху,
неначе виточений з чавуна,
спокійний, не схвильований ні трохи,
в квадратній рамі темного вікна,
до метушні байдужий і до грому,
вдивляючись у той вогнений дощ,
стояв, на лікоть спершись нерухомо,
свідомий сил і переваги — вождь.

БЛИХ офіцерів недобитки
з вогником блискучим у очах,
сиві старики і недолітки,
що зросли в кадетських корпусах!
Знову гонг історії вас кличе
під прапори знищених полків.
Стародавній запал войовничий,
як шампанське, в серці вам скипів.
На чини спасенницькі, великі
у Сибірі адмірал Колчак,
а на півдні генерал Денікін
згуртували вже негожий брак.
Та чи ж ви забули, як червоні
вам недавно ще здирали з пліч
золотом прострочені пағони,
як гаки залізні клали в піч
і на шкурі кожного корнета
у вогні розжевленим жезлом
випікали чорні еполети?
Скрізь, за кожним вулиці кутком,
генеральші й ветхі генерали
продають тютюн і сірники.
Тож вам білі душі задрижали
під сукном підбитим сюртуків.

По Росії чеські легіони
у вигідних котять поїздах
і до Чехії везуть мільйони —
золото, загарбане в містах.

Їдуть будувати там державу
на оці накрадені скарби,
жертви жирні гуси, пити каву
і пекти білесенькі хліби,
та ковтати кнедлики з повидлом
і на роздоріжжі в дар квітки
Непомукам нести, ситим бидлом
в мирні чимчикуючи віки.
Їм однаково, чим торгувати,
і коли до рук попав Колчак,
то чому б його і не продати?
Сипте повний золота баняк!..

Він стоїть, на серце адмірала
скопом большевицькі вояки
вже свої рушниці скерували,
але зброя валиться з руки,
бо спокійно він цигарку курить,
димом вітер підвіває скронь.
Докурив і брови враз нахмутив,
коротко скомандував: »Вогонь!« ...

Не врятує білої фаланги
вже ніхто завзяттям молодим,
і до моря відступає Врангель,
і мішком стає скелястий Крим.
Підбирають кораблі крилаті
рештки армій — зморених гостей.
Як рідкі, цікаві експонати,
в європейський звозять їх музей.

РІВНИНА польська, мертвий обрій,
розтятий Вислою простір.
Та тужать козаки хоробрі:
цей край їх нудить, як Сибір.
Тут загостили недобитки
в бою потроцених колон.
Та світу Божого не видно:
чужа гостина — як полон.
На Україну рветься серце,
і вабить запахом евшан.
О, краще в ріднім краї вмерти,
ніж у чужому жить, як пан!
Летить душа в родинне лоно,
і манить кожного мета:
води зачёрпнути із Дону
і пити давнішні літа.

О, хто ж ту тугу многострунну
вілле в симфонію гучну,
як диригент? Невже Тютюнник?
Зорить він пильно далину.
Всіх виведе з лабет розпуки
кремезний і низький козак,
який зі звички праву руку
завжди затискує в кулак.
Вже перші вдарили морози,
настав холодний листопад.
Але формуються обози,
виходить військо на парад,

і строгий огляд робить осінь:
хто в постолах, хто в личаках
з кори, а дехто просто босий;
як черевики, то в дірках,
лихим підв'язані мотуззям.
Хто в ковдрі-накидці замість
плаща. Обмотаних галуззям
в рогожах є відсотків шість.
Хто з шаблею, а хто зі списом,
хто із рушницею в руках.
Лахміття на старшині висить
і теліпається в вітрах.

Морозяний, холодний ранок
вітає похід тих колон,
а сонце в очі світить п'яно.
Та ось і рідний вже кордон,
і крик з грудей у простір лине:
»Хвала тобі, хвала, хвала,
о ясне сонце України
і рідний обрію села!«

Полковник Отмарштайн, сп'янілий
від радості, обняв Сушка.
На степ, від інею збілілий,
його указує рука.
Степи на заході і сході
лягли, неначе ті моря.
Та не однакова в них врода,
і він цитує з »Кобзаря«:
»Руді, руді тут, аж червоні,
а там, там ниви голубі,
мережані полями лона...«

Та ось заграли на трубі
і у простори кличуть бурі.
Он переможно вже Палій
пройшов Лягичів і Проскурів

і далі й далі йде у бій.
Вже Шепетівку і Славуту
зайняв поручник Гопанчук.
В морозянім повітрі чути:
гуде під копитами брук.

То він наскочив на Полонне,
депо там кінське захопив
і посадив своїх на коні,
щоб ті dokonували див.
Ось Коростень зайняв Тютюнник,
до пня винищує чеку.
Та з півночі вже хмари сунуть,
рев бурі лине в ніч лунку.
Нема, нема, нема набоїв,
сльота і сніг січуть людей,
ворожі сили чорт потроїв,
мороз проймає до костей.
До ніг прив'язують онучі,
бо. запорошуючи шлях,
студений грудень дме і мучить,
і босі грузнуть у снігах.
Вогнем їх криють кулемети,
вони ж на Тетерів ідуть.
Обмерзлі срібляться багнети,
веде в ліси спасенна путь.
Там їх укриють темні хащі
борів у благодатну тіль,
і прийме долю їх пропащу
гостинних нетрів глибочінь.

Простором сніжної рівнини
повзе колони чорний змії,
кудись у білу безвість плине,
і вабить кожного постій.
Від місяця лягають тіні,
і сон змагає вояків,
наморених у світло-синій
пустелі, в безмірі снігів.

Їх перевтомленій уяві
являє марива чудні
ця дивна ніч, бо запах страви
до них доноситься, й вогні
в близьких хатах вони вже бачать,
спочинку затишного тло.
Їм гавкіт чується собачий,
і рветься крик: »Село, село!«... .

За верстами минають версти,
ідуть, прискорюючи крок.
Якби ж дійти і не замерзти!..
Та все зникає, як поток.
Лиш темна ніч і завірюха,
і білий простір навкруги.
Холодний вітер дме у вуха,
і десь чатують вороги...

Знов день настав. Он річка й гребля,
потрощена вогнем гармат...
Стовпи гойдаються, як стебла.
Поглянь, кого ж несе там кат!
Таж то кіннотчики червоні,
що вже загородили шлях.
Вступає з ними в бій колона.
Везуть ранєних на возах,
а коні в милі дишуть тяжко.
Он дибки стали на мосту,
в нестямі рвуться із запряжки
і падають у пустоту.
Ввігнулась гребля, наче книга,
тонкий заломлюється лід,
і люди панцерем із криги
вкриваються, пішовши вбрід.
Лунає гучно поклик »Слава!«.
Хто лавром їх звінчає скронь?
Важка вдалася переправа,
розводять вояки вогонь,

коптять сире на ньому м'ясо,
шаблями ріжуть на шматки
і, на близький спочинок ласі,
беруть на плечі вже клунки.
Та злі звістки доносять стежі,
знов треба йти в далеку даль,
щоб за ворожі вийти межі.
Он стрічкою ріка Звіздаль.
Та справа, з лісу, ескадрони
кіннотчиків летять, і враз,
мов клин, вриваються червоні.
Всіх пориває лють і сказ.
Розтято надвое загони,
а зліва, навхрест, ворог теж.
Почетвертована колона,
женуть так рибу до мереж.
Заатаковані ранені
мерщій хапаються гранат,
і частки тіл їх безіменні
кудись летять за шматом шмат.
Веде до лісу горстку воїв
хоробрий сотник Григоряк.
Останні вистріляв набої
і колеться, як той будяк.
Котовський, командир червоний,
дорогу решткам перетяв.
Звіздаль, прийми в холодне лоно,
Звіздаль, що Каялою став...

Здирають одяг, черевики...
Женуть у церкву, як у хлів,
під лютий галас, зойк і крики
недобитки тих козаків...

Світанок у церковні вікна
вливає світла білий струм.

Ніхто не плакав і не крикне,
хоч хилить голову від дум,
бо в грудях серце б'ється твердо.
І тихий спів враз залунав:
»За що, о Боже милосердий,
оці ти муки нам послав?«
Хорал той Ступа-Перебийніс
в кутку церковнім зотягнув,
і спів на хвилі душі виніс,
бо з спільних уст, мов грім, загув.

Советський командир на лови
людські прийшов, питає всіх:
»Де ваш полковник Ремболович?«
І чує він: »В бою поліг«.
А Ремболович, той з підлоги,
кульгавого удаючи,
встає, волочить ледве ногу,
за стіну держиться, йдучи.
За двері геть, по снігу босий
(немов до вітру) в сад поліз,
його мороз у гості просить:
поповз за горб, а звідти в ліс...

Копають козакам могилу.
Не б'ють, як звично, в барабан,
везуть скривавлених, безсилих;
зігнали свідками селян
з близьких повітів і далеких,
щоб їх держати у страху,
і дивляться на те смереки
у білім крòлячім міху.
Он стали край могили горді,
ладні прийняти смерть, як дар
Та перед тим, як видать ордер
на смерть, питає комісар:

»Хто хоче в Армію Червону?«
Шугнув по лицях переляк,
і чути відповідь колони,
яку дає на це Щербак:
»Не знайдеться між нами Каїн
у цю страшну, жорстоку мить.
Ми бачимо, що нас чекає,
та вам не будемо служити«.
Гримнуло »Слава!« й »Ще не вмерла«,
і скоростріли козакам
завісу хилитку роздерли
помежи смертю і життям.

Де ж кінські ділися загони?
де штаб? Вела їх лісом путь.
Дістались польського кордону,
полякам зброю віддають.
Рушниці трощать об каміння
і плачуть, плачуть, як малі.
Тож їм тепер пускати коріння
не у своїй — в чужій землі.
Чи хто питає: »Де ви, де ви?
Де ваше щастя вам цвіло?«
тих триста п'ятдесят і дев'ять,
що у могилу полягло?

Отак здиміла без пожеги
в долині сніжно-голубій
мала трагедія Базару.
Так закінчивсь останній бій.

Навіщо ж ту малу подію,
той безум горстки козаків
прибрав ти в шати золотії
і присвятив їм віщій спів?
Навіщо лютий біль поразки
і ту жорстоку, хижу смерть

ти обволік у барви казки,
наливши чашу горя вщертъ?

Але чи ж Ігор Святославич,
коли його повабив Дон,
не стяг собі безсмертну славу,
в ворожий трапивши полон?
І чи співець, нам невідомий,
не оспівав, як я Звіздаль,
колись годину злу залому
у межигір'ї Ронсеваль,
де, край боронячи свій милий,
вояк нездоланий Ролянд,
натуживши останні сили,
трубив у ріг свій Оліфант?

Часів минулих божевілля
часам прийдешнім — дивний дар.
Епоха лютого свавілля
колись п'янкх набуде чар:
перемусує, перебродить
і перебарвить нам роки,
щоб, запаливши сяйво вроди,
світити в темряві віки.

»МИР хижинам, война дворцам!«
по всій країні котиться це гасло.
Війна палацам, мир хатам!
Воли ж ревуть, бо ще порожні ясла.
Та раду з тим собі дають:
грабують, палять і громлять садиби
і, збурюючи каламуть,
під гамір золоту в ній ловлять рибу.
Морозяним і ясним днем,
зустрівши пана в теплім хутрі, двоє
в полон беруть його живцем,
провадять на пустар, що за горою;
вони не лізуть до кишень,
бо все здіймають: шапку і чобоття,
і він, обідраний, як пень,
додому босий тюпає в болоті.
Ночами стій в черзі по хліб.
У місті не тече вода по трубах.
не мився ти вже десять діб,
і не тріщать дрова в холодних грубах.
Будь сам собі кравець і швець.
Нема електрики — здобудеш лою;
маленький світить каганець
у неопаленім твоім покої.
Попробуй вірша настрочить
чорнилом, що в чорнильниці замерзло,
і гнів у нього перелить.
На шмаття душу біс тобі розтерзав.
Щодня мінєш на харчі
десь на Євбазі рушники й обруси.

Коли ж подзвонять уночі,
то сподівайся — щонайменше — трусу.
Плати мільйоном за ростбіф.
Багаті всі на паперові гроші.
По вулицях гуляє тиф,
з усіх кишень витрушуючи воші.

На площі пам'ятник стояв
царя, що скасував кріпацьке право.
Натомість Ленін наказав
салдата диктового там поставить.
Готовий скочити в туман,
над натовпом, що вештавсь по панелі,
він бовванів, як істукан,
в задрипаній будьоннівській шинелі
з рушницею наперевіс.
Його дощі нещадно полоскали,
і від негод він весь розкис,
порепались і геть повідставали
на ньому дошки. З десять місяців
він одоробалом царя-Гороха,
діравобокий, височів
страшним, потворним символом епохи.
А зі Столипіна сяк-так
зробили швидко Марксове погруддя.
»Лише століпінський піджак
є за тісний йому«, — казали люди.
Осідок свій — ану, простеж! —
щомісяця міняли установи.
Шукай, шукай — і не знайдеш,
бо скрізь панує хаос безголовий.
Розмитий вздовж і впоперек,
немов облитий цебрами помиїв,
забутий Богом Баальбек —
такий був у двадцятім році Київ.

В ті дні жорстокої, лихої прози
я проміняв нудний столичний град
на затишок щасливої Люкроси
і холод кам'яниць на тепло хат.
За прадідівським лагідним звичаєм
за стравами заставленим столом
нас частували там гарячим чаєм
і добрим доморобленим вином.
Як за щасливих днів, за днів дитячих,
світився у великих лямпях гас,
і тішив душі гавкіт нам собачий,
коли ми повертали в пізній час.
З надіями незгаслими у серці
плекав там Зеров музу молоду
і, як його «нестриманий Проперцій»,
мені читав він вірші на ходу
і рідну згадував «Александрію»,
де фарос, д'горі знесений маяк,
до неї поривав його, як мрія,
яку не міг він зрадити ніяк.
А Филипович у куток наш мирний
як заїздив під час різдвяних днів,
привозив «золото, ливан і смирну»
своїх дзвінких, довершених рядків.
О дні безжурности, змагань, «емоцій»!
Як світить крізь років минулих жах
час великодній в двадцять першим році,
коли цвіли вже вишні по садках.
Як глузували ми з «синедріону»,
коли гуляли Чистим четвергом,
пригадуючи стиха «врем'я оно»,
коли йшли тайні учні за Христом.
Страсна субота... Натопи у притворі...
і глас, що в церкві молиться за всіх,
за тих, що плавають далеко в морі
і що зблукали між доріг чужих.

О, дівчини тонкий і ніжний профіль,
осяяний волоссям золотим,
якій тоді присвячував я строфи,
яку шукав у натовпі густім,
щоб першим о дванадцятій вітати
її весняним іменем Христа
за звичаєм, що треба шанувати,
цілуючи в розтулені вуста.

Минає май. У зелені Люкроза,
ще не сплюндрований, щасливий край,
хоча зависла вже над ним загроза,
карає нарід налетами зграй.

Наскочили, неначе ті пірати,
хапають люд чекісти і везуть
на Яготин, а звідти на Пириятин.
Там тиждень у в'язниці. Дальша путь
веде через Гребінку на Полтаву,
а там чека і смертницький підвал.
Але добу ту я вже раз уславив,
в »Роках проклятих« виливши свій шал...

Усе минулося, і знову воля,
і часто Київ кличе, як сурма.
Уже не та в Люкросі доля,
бо затишку старого там нема.
Вітаю знову бані почорнілі,
з них позмивали золото дощі.
Свій град таки люблю, як Рим Вергілій.
Кого ж я кутаю в моїм плащі?
Хто є та дівчина в суконці простій,
що на горби веде, мов благодать
мені даруючи вечірній простір,
де дальні вікна золотом горять;
яка веде в садок свій срібний,
де білолисті верби шелестять.
Там поринаючи у сни незглибні,
додому я не хочу вже вертатъ.

Під голову поклавши Яків камінь,
я сплю під зорями, де ніч — без меж.
Хай образи, які перед віками
він споглядав, зійдуть до мене теж.
Он золоті мені вже сняться сходи,
що янголів вели у височінь,
і хтось мене на ті ступені зводить,
де чути голос Божеських велінь;
і хтось мене на шпиль високий кличе,
геть від землі до зоряних світил,
де ти, в етері тім омий тричі.
відчуєш струм потужний горніх сил.
Хай потече він жилами країни,
просякне білим жаром кожну плоть,
щоби, покликана на подвиг чину,
змогла вона почвари побороть.

СИДИТЬ голота в Київськiм палацi,
панує Петерс i царює Лацiс.
Розстрiлюють китайцi й латишi.
Створив Господь людину без душi.
Нi, не Господь! Їi страшноi днини
сфабрикувала заводська машина,
i досконалий вийшов автомат,
якого скрiзь покаже вам плякат.
Думки i вчинки регулює норма.
Iз словника, проводячи реформу,
пускаючи чуднi пружини в рух,
викреслюють слова »душа« i »дух«.
А хто згадає бiблiю чи Бога,
тому на Соловки лягла дорога.
Продiджують iдeї крiзь друшляк
i препарують мозок с'як i так.
На все вже є готовi трафарети.
Їх мають визнати митцi й поети,
i за найменший ухил кара — смерть.
Летить закон моралi шкереберть.
Стають героями денунцiанти.
Маркс заступає Ляйбнiца i Канта.
Для кожного найвищий iдеал —
умiти цитувати »Капiтал«.
Всi сумнiви навiки заспокоiв,
хто добре полiтграмоту засвоiв.
Як вiльно й легко жити без думок,
коли нам визначено кожний крок.
Усiм наказ: у такт iти з добою,
знiвелювати рiвень свiй з юрбою.

Тоталітарне гасло кинув час:
»Той, хто не знами, той є проти нас«.
Геть у музей »високе« і »прекрасне«.
Вславляти муситься лише сучасне:
електрика, і нафта, і бетон,
і вождь є наш нехибний камертон.
Всі голоси нехай зіллються в хорі.
Ентузіязм замінить брак кальорій,
коли керує вправний диригент,
який дістав на генія патент.
Його велінню вірні аж до гробу,
ми постачаємо людську худобу,
новий виконуючи ритуал,
на Єнісей, Печору та Урал.
Вітаймо ж цю добу колонізацій,
добу нечуваних екстермінацій,
талантів, партій, напрямків і сект,
— добу, що ліквідує інтелект.

ЩАСЛИВИЙ край,
де сонце Маркса і Ляссаля
дарує май
замісто вовни, шкір і сала.
Тебе таким
у снах своїх не бачив Гоголь.
Як пілігрим,
шукаю марно шлях до Бога.
Усі стежки
позаростали будьяками.
Скрізь літаки
із нерухогими крильми
з небес гудуть,
що вже немає серафимів,
і зверху шлють
клубки їдких і сивих димів.
З-понад ланів
не пролунає крик »Осанна!«.
Ні, інший спів
вітає мудрість нездоланну,
з якою вождь
підвладним натовпом кермує
в грозу і дощ,
важку на люд натягши зброю.
Навіщо нам
гірська блакить і хвій туманів,
і сад, і храм,
коли нам норму дав Стаханів,
коли машин
сторикий рев реве у вуха?

Невгавний млин
у душу вихорем нам дмуха!
Нам розгорнули Маркс і Ленін
далекий світ.
Загнав до купи їхній геній
голоти збрід.
Народ від Коли до Колими
рубає лід.
Він від Архангельську до Криму
єдиний моноліт.
Щасливий край,
де сонце Маркса і Ляссаля
плекає гай,
красніший від садів Версалю.
Новий декрет
щодня новий несе добробут
і наперед
без меж щасливими нас робить.
За хліба шмат
хто не підє на смерть і зраду,
на шах і мат,
на чин гидкий і на загладу?
Нових людей
доба невидана зростила
і квіт ідей
слізьми буржуйськими зросила.

НЕ храм, а вже «музей».
Фанфарять там полотнища червоні:
»Релігія — це давні забобони,
які звели людей,
релігія — це для народу опій,
в якому він свою свідомість топить».
Мов стебла орхідей,
стрункі дзвіниці, на погром віддані,
щербаті дзвони ронять на майдани,
і Марксових ідей
дурман вироцують нам богобори.
Поглянь: у Володимирському соборі
уряджено шантан.
Тріолить у царських вратах сопрано.
Під образом Христителя Йоана
хтось смокче мазагран,
і продає жидівочка в буфеті
хліб з оселедцем і черстві котлети.
Не йдуть уже святі
по сходах тих, які вели на крилос,
та ще тьмяніють там, де морок виріс,
їх німби золоті.
І топчуть босі ноги недокурки
в монастирях, де оселились »урки».
»Безбожник» на Христа
і Богородицю карикатури
нам подає. А може в дні понурі
великого поста
нова нам об'явилась Богоматір:
відважно стрівши бурю у театрі

і поглядів шрапнель,
заквітла діамантами з корони,
яка вінчала Іверську ікону,
на сцені Розенель.

В КРАЇНІ Леопардії,
де кожний рік цвіте акація,
іде екстермінація
старої гвардії.

В країні Леопардії,
(що зветься так
не тільки задля рими),
в її столиці — Третім Римі —
партійний шириться пістряк.
Під бурю криків
на скін ідуть Бухарін, Риков,
Зінов'єв, Каменєв.
Старі компартії берладники
тавровані як зрадники.
Кого з них катова рука мине?

Повинна ж революція
мати Дантонів,
що їх жде езекуція,
і про безпеку кордонів
мусять дбати свої Робесп'єри,
самотинні вожді-солітери.

Іменем республіки
треба карати,
заносити в рубрики.
По страті страта —
державні свята.

Та не прийшлося вмирати
нікому з старої гвардії

в країні Леопардії
смертю Марата:
не знайшлася ніде
Шарльотта Корде.

ДЕРЖАВА є бездушний апарат,
а ми — маленькі коліщатка.
Хай кожний стане розумом кастрат,
хай прийме геніїв Камчатка.
Той, що в отарі є щонебудь варт,
не сміє думку мати власну,
бо є для всіх прописаний стандарт,
і своєрідне в тобі гасне.
Плякат, плякат, божественний плякат
мистецтво подає єдине.
Людина тільки мертвий автомат,
якого рухає пружина.
І не Господь, а мудрий Едісон
почвару змайстрував сучасну,
зробивши досконалий грамофон,
що все повторить своєчасно.
Ні, не орел є нашої доби
птах символічний, а папуга.
Не вийдеш ти ніяк — що не роби —
із зачаклованого круга.
Що ти еси? Ти штамп, ти є шабльон,
ти заучив слова затерті
»колхоз«, »машина«, »трактор« і »бетон«
і зажива спромігся вмерти.
Ти кусень вугля, а держава піч,
бо, обливаючися потом,
виконуючи норму день і ніч,
ти став стахановським робітом.
Зведи до неба очі: там ширяв
твій дух колись, і може промінь

одної з зір, що до зіниці впав,
душі розгорне давній спомин.
І може він тоді хоч би на мить
високі горні емпіреї,
де Божий вітер крилами шумить,
на мить, лише на мить розкриє.
Тоді згадай, де ти віддавна був,
щоб ти, розтерзаний між димів,
у тишині надзоряній прочув
співучий трепет серафимів.

ЖЕНУТЬ селян у колективи,
збирають по повітах продналог.
Беруть усе, що їм дарують ниви:
ячмінь, пшеницю, жито і горох
і, не лишаючи зерна на засів,
дари землі вивозять за кордон.
Строптивих батраків і волопасів
вагонами везуть на Усевлон.
Ніяк попсованими тракторами
не прокладеш на сівбищі доріг.
Лану не зореш кіньми і волами,
що згинули без паші ще торік.
Давно поїджені коти й собаки,
половлені і миші, і щури.
Зимуєш там, де ще зимують раки,
і хліб печеш із тертої кори.
Минай вночі околиці незнані,
а то чужі піймають на заріз,
спечуть тебе, поклавши на каштани,
позбавлять живота, чобіт і риз.
Село наробить із людського м'яса
таке, на що позаздрить і сальон:
котлети, фляки, гуляш і ковбаси, —
московську, краківську і сальцесон.
Бо рік шіснадцятий соціалізму
в історії позначив цю добу
найвищим розквітом канібалізму;
бо голод гучно дмухає в трубу.
Пожди, пожди! В Європі з того стерва
в жорстоку пору продовольчих криз

фабрикуватимуть колись консерви,
ще й під контролем строгих експертиз.
Культура підіймає нас із калу
і робить нас потужними стократ:
свічок натопить із людського сала,
з кісток добуде нам суперфосфат.

ВКЛАДАЙ життя своє у »норму«,
закон статистики шануй,
ганяй, щоб десь добути корму,
доводь, що ти не є буржуй.
Мистець є »спецом« від палітри,
що вправою набув свій хист;
збадай його рецепти хитрі —
і зразу будеш ти артист.
Поет слова лиш комбінує;
засвій ту техніку чітку,
небавом світ тоді відчує,
що муза в тебе на шнурку.
Нема дарів, від Бога даних.
Хто містики блакитний квіт
шукає, бродить у туманах.
Твій ґрунт є дійсности граніт,
причин і фактів світ реальний,
— він, а не заповіт Христа,
задовольняє нам нагальну
земну потребу живота.
Вложи, віддавши дух на жертву,
всю різнобарвну рясоту
життя у формулу, у мертву,
вславляй незрячу сліпоту.
Відбудь на тиждень сім засідань.
На кожному присяжно лай
Париж і Лондон, Рим і Відень,
— ті буржуазні кубла зграй.
Передусім складай програму,
що нам робить, коли і як,

щоб розчинить в майбутнє браму
і щоб не ріс у нас будяк.
Вигадай пляни нездійсненні
(усе в масштабі світовім),
що їх уява небуденна
сповие димом голубим.
Хвали реформи геніяльні,
що родять розпач і відчай;
хвали ті заходи каральні,
що на землі створили »рай«.

Та й то ти не помреш спокійно
у колі рідному дітей,
а десь у пустці безнадійній
невірним зрадником »ідей«,
між криг, зав'язаний снігами,
під панахиду хуртовин,
що над сумними островами
шумлять верхів'ями ялин.

ХВАЛА і слава вам, вожді премудрі,
що землю обертаєте на рай,
що фабрикуєте парфуми й пудру
і нас навчили з моркви пити чай!
Ви скасували ковбасу, і масло,
й свободу слова. Нащо нам вона,
коли щодня ковтаємо ми гасла,
що мудрість вичерпали всю до дна!

Нарим, Таймир, Камчатку і Печору
ви заселили натовпом густим.
Тепер кишать людьми оті простори
і тундр, і тайг, несходжені ніким.
Ви ліквідуєте отой непотріб —
людей, що пам'ятають старину;
навчили нас не їсти тижнів п'ять три
і вихваляти щиро новину.
Півбоги ви, титани і герої,
які женуть із нас десятий п'ят.
А ми, ми тільки вірні шабесгої,
які виконують ваш заповіт.

Хвала тобі, о вождю геніяльний,
бо під твою сопілку так артист,
як і поет, танцюють ідеально
і твій державницький вславляють хист.

Я АВТОМАТ, набитий краном
дешевих гасел і брошур,
і закладає вуха гамір
турбот щоденних і тортур.
Я на засіданні машина
і не порушу звичний тон.
Рука досвідчена плястину
завчасно всуне в грамофон.
І механічно рот повторить
слова, вже сказані стократ:
»Всіх ворогів, — мовляв, — поборе
неможений пролетар'ят.
Є віра опій для народу.
Ми всіх зреклися забобон.
Наш край — це рай, гудуть заводи,
і Маркс найвищий наш патрон«.
Своє життя я втиснув в раму,
я не зроблю невірний скок.
Шаную над усе програму,
і став обачним кожний крок.
Недаром же в передпокої
я обережно капелюх
здіймаю разом з головою.
Не відганяючись від мух,
затисши міцно під пахвою
портфель і голову важку,
я йду поважною ступою
й сідаю в крісло у кутку.
Нарада п'ять годин триває,
кудажче кожен, мов курча.

А я... я голову шпурляю:
ось нате, грайте у м'яча!
Ану ж, відважні футболісти,
вдаряйте сміло чобітьми
і мозок мій місіть, як тісто.
Ти ж, вічносте, крилом шуми!
Мій тулуб шиєю сміється,
а »я« виходить із тюрми.
Повільним ритмом серце б'ється,
і стеле далеч килими.
Зникає все навколо: покій,
людські обличчя, лампи, стіл,
і поле, рівне та широке,
скрізь розливається, як Ніл.
Шумлять ліси мого дитинства,
кудрлаті лащатся звірі,
і очаровує єдинство
життя, уяви і мари.
Мене гойдають срібні хвилі,
і глухо пініться прибій,
і дні далекі, білокрилі,
гудуть, немов бджолиний рій.
Однаково моему серцю,
що десь там робить голова,
аби буяти понад смертю
і слухать, як росте трава.
І враз удар. Хтось підкидає
мене. У серце — блиск меча.
Тоді здригаюсь я і знаю:
в ворота загнано м'яча.
— »Прокиньтесь! чи ви у трансі?!«
Стільцями совгають, встають.
І, з дійсністю у мезальянсі,
я до дверей керую путь.

СВЯЩЕННИЙ граде мій, о Києве!
Невже це ти — кубло Батієве?!
Невже ж тебе укрила твань?
А вів до царгородських бань
твій шлях, варягами торований,
у злоті далечі спрямований.
Під навалом ворожих лав
нераз ти силі улягав,
від печенігів був плондрований
і був від половців мордований;
кров, і руїну, і пожар
несла тобі орда татар.
Але краса твоя карбована,
безсмертна, відживала знов вона,
і лиш тепер, тепер, тепер,
її упир голодний зжер.
Твої скарбниці розграбовано,
твое багатство роздаровано,
твої церкви пішли на хмиз,
стмяніла й зблякла святість риз,
з побожністю колись цілована
і варваром тепер запльована.
В кривавім відсвіті заграв
віками ти перетривав,
в боях-негодах загартований,
лють, і одверту, і приховану.
Невже ж навіки ти уліг,
на глум відданий і на сміх
тій дикій зграї невгамованій?
На тебе важила давно вона,

твій цвіт на жертву хтось поніс
чухонським ідолам у ліс.
Де полет веж твоїх, скерований
у небо, золотом цятковане?
Марою темною віків
на горах ти закам'янів.
Ясну весну твою поховано,
а вільну волю замуровано.
Дмухнув на тебе смертю час,
і, спалахнувши, ти погас.

НАД краєм велетень-кажан
повис на крилах нерухомих,
і ледве чути крил тих помах,
і кажуть люди: то шайтан.
Здається вітер горовий
ворушить крила ті помалу.
Від них, немов би з піддувала,
струмує холод крижаний.
Все обертаючи на лід,
він цвіт вишень і кров морозить,
і смерті, сині, мов стрекози,
від квіту пурхають на квіт.
Мов смок, затягує він світ
у те своє заклає коло,
що закрутилось, мов кодола,
і повертає неоліт.
Коли хто тут чи там зникає,
то затягли його до гавр:
кажан ті жертви пожирає,
страшний, як давній Мінотавр.

Та не скеровує вітрило
своє до берега Тезей,
і в пазурях нечиста сила
затисла горній дух людей.
І не гримлять ще дальні бурі,
ще не виблискують вогні,
і не з'являється нам Юрій
зі срібним списом на коні.

ПЕРША РОЗМОВА З ДУШЕЮ

Я.

Чий голос добувається до мене
десь з-під землі, мов парості зелені?
Хто кличе, мов прокинувшись зі сна,
мене так невідступно, як весна?

ДУША.

Це я, душа твоя забута.
В сталльні я обручі закута.
О, відкопай і відчини
чавунну покришку труни!

Я.

Немов би дальній спів до мене лине.
Та певне скуштував я героїну,
коли, пройняті подихом краси,
я таємничі чую голоси.

ДУША.

Не витвір я фармакопеї.
О, ні! Я з-під руїн Помпеї
твоєї кличу і зову.
Рятуй, рятуй мене, живу!

Я.

Яким же іменем тебе назвати?
Які ти прибереш кольори й шати?

Поля й ліси вдягаються в блакить,
коли так гучно голос твій дзвенить.

ДУША.

Таж я душа, твоя душа я,
яка до неба пориває.
Тепер, засипана в пісках,
торую я до тебе шлях.

Я.

Що ти? Чи ж ти не жмут моїх уявлень
і мозку функція, який, мов равлик,
скрутивсь у черепі жмаком слизьким?
Згниє — і ти розвієшся, мов дим.

ДУША.

Дух вічний там, де морок висне,
буяв у хаосі первіснім.
Із мли формуючи світи,
він керував їх до мети.
Хто є та незбагненна сила,
що племін в серці запалила
і світ уводить в вічний рух?
То не матерія, а дух.

Я.

Тебе згубив я в городській пустелі.
Надхнення твоя мова, як у Шеллі.
Не так про те, що діялось вгорі,
метикували Маркс і Ляметтрі.

ДУША.

То ж дух поволі рухав кросна,
із хаосу творив він космос.

Там, де клубочився туман,
розлив він світла океан.
Туди, де все роїлось виром,
уніс він строгий лад і міру.
Скоривши витвори химер
гармонії надземних сфер
і вгору знявшись гордим летом,
ясним намітив він планетам
шляхи накреслених орбіт.
І забуяв сторясний цвіт,
лиш подихом твоїм, о весно,
пройняв він всі тіла небесні.
Мене покликав він до світла,
і я ввійшла в земні тіла,
у кожній квітці я розквітла,
у кожному серці я зросла.
Ти спав, як я тепер у гробі,
а вже бриніла я у тобі
і кликала до далечин,
де загорявся творчий чин.
Тепер я порохом припала.
Лиха доба мене приспала.
Я буду зріти, як зерно.
Коли повернеш ти стерно?

Я.

Скажи, до тебе як знайти дорогу?
І чи доводить тута до порогу,
що перейдеш його — та на горі
враз спалахнеш у ранковій зорі?

ДУША.

Плакай, плакай, викохуй тугу!
Зори, зори вогнисту смугу!

Тягнись, тягнись із мертвих мук,
— весну прийми з моїх ти рук.

Я.

Я весь горю, горю в безсмертній тузі.
Сто літ верчуся я в проклятім крузі.
Виходь і грудь мою мечем розкрай,
ввійди у мене й світлом запалай!

ДУША.

Чувай! Сурмлять вже перші труби...
Від смерти темної і згуби
нас поривають у простір
вітри, що дмуть у горно зір.

РОЗМОВА З ЧИТАЧЕМ

ЧИТАЧУ мій! На учту ти чекав.
Барвистий килим розгортав я.
Ти думав: буде добрий добір страв —
халва, морозиво і кав'яр —
кіянти, і мадера, і херес
на поетичному бенкеті,
химерному, як білий Бенарес,
як з орхідей і мальв букети.
Ти дуже розчарований — не так? —,
що жменями тобі я кидав
полин, і деревій, і темний мак,
і град розжевлених болідів?
І вітами омел переплелись
не золотисто-сині фрески —
гадючилиось узорами якісь
чудні і дивні арабески.
І у п'янку запашність матіол,
в ясминність спогадів далеких
вдирався рев гармат і крик «крамол»
під мирне клацання лелеки.
У гураґанах заливали край
страшні потоки революцій,
і відновився давній курултай —
татарство й Захід у сполучі.
У бурі дух безсмертя спопелів.
Точилися одноманітні,
безбарвні будні спалених років.
Минали листопади й квітні.

Невже ж то треба, щоб ті дні віддять,
рядки знайти нам урочисті
й крізь них, немов крізь труби, перегнать
ті води смрадні і нечисті?!
О, ні! Тут треба взяти інший тон.
Добі тій хижій тільки личить
сатира, і памфлет, і фейлетон,
і сірий день нам барв позичить.
Були то обриси химер (а не
гексаметра стрункі колони),
лиш бароккове плетиво чудне,
і стали реготом прокльони.
Я мarmуру карарського не мав,
що уживав Буонаротті,
коли безсмертну тугу в нього вклав.

Ще не докінчена робота,
та чую вже, читачу, голос твій:
»Це ж не поема, а стаккато,
це ж образів різноманітний рій,
якась мозаїка строката
і вірші різних розмірів. Ой, ой,
поете! Де ж тут єдність теми,
де нитка провідна і де герой?
А де розв'язання проблеми?
І раз, нову вславляючи добу,
собі дозволив ти на вибрик:
на скрипку гравши, дмұхнув у трубу,
бо допустився там верлібру«.

Тож знай, доба, що кров'ю ізійшла,
роздерта, як твій рідний Київ,
в отих шматках порізаних знайшла
собі еквівалентний вияв.
Вловив ти в сітку символи пливкі
і розгадав ти їх, до речі?
(Одним із них Сангушко був, який
добу майбутню заперечив).

В житті, як і в поемі наших днів,
мінялись розміри і ритми.
В неполотому полі бур'янів
зривали то будяк, то квіт ми.
Та я, читачу, втишити ладен
тепер твою жадобу норми
і (як співці співали за давен)
віллю свій вірш у строгі форми.
Тебе у прірву пекла поведу
і виведу на верховини,
і в тім поході грізно загудуть
від Данта пещені терцини.
Я пошматованості навісній
різьблену єдність протиставлю;
явлю добу в красі її страшній
і нерозхристаним прославлю.

Та вже я чую інші голоси:
»Для нас це гірше від рицини,
то ж мертві форми мертвої краси.
Сонет, октави і терцини —
старим паням співай в них про весну.
Віддай ті вірші до архіву!
Ні, не збагнути цю добу страшну
т.бі, новітній Альмавіво!
Дай нам поему для »широких мас«,
яка вантаж легенький має«.

Поспіть! П'ятистоповим ямбом вас
нехай мій вірш поколисає.
Але віллю в ті ямби грім і жах.
О музо! не зважай на дурнів.
Скакала довго ти по корчаках,
— тож не цурайсь тепер котурнів.

ДРУГА ЧАСТИНА

AD ASTRA

ВАЖКО темрявим бором
шлях веде мене вгору,
і ступаю ногами
я з каміння на камінь.
Сірий мох тут і глиця.
Лев, пантера, вовчиця
мене стежать у хащах,
стежать душі пропащих.
Тут крило Люцифєра.
Але зоряні сфери
у надземнім кружинні
там, де співи весінні.
Вийде ворог лукавий
в чорній тіні неслави,
не підійме під чоло
він своє забороло,
буде підступом брати,
кажаном налітати.

Та в'юнку його шию
срібний спис мій прошиє.
Гострим оком я гляну,
на хребет йому стану,
придушу, знепритомлю
і кістяк переломлю.
Встане міць нездоланна,
будуть крики »Осанна!«.
Зринуть сили крилаті,
буде небо кружляти.

У високі чертоги
золотиста дорога
мені ляже під ноги,
і тебе, перемого,
одягну, мов кохану,
я у шату багряну.

Я В нетрі йшов, а навкруги чорнів
той бір, в яким напівдорозі Данте
зблукав та рятувався від звірів,
і хвилювався голубий туман там.
І на горбі скелястим я узрів
в проміннім присмерку якогось франта.

Стрункий і худорлявий, височів
він понад мороком — таємна постать
у френчі й галіфе —, і кольт висів

на пасі шкірянім. Когось він ростом
і профілем нагадував мені.

Я підійшов і запитався просто:

»Скажіть, товаришу, чи в давні дні
не сходилися дороги наші?«

Він відказав: »І в яві, і вві сні!

Хіба ж не з спільної ми пили чаші
терпке вино страждання і розлук?
Згадай, як для Пегаса свого пащі

ти в мене позичав, тулив до рук
моїх, стомившись, своє обличчя!«
В тій мові враз дочув я рідний звук.

— »О так, стрічались ми не раз, не двічі,
і в зустрічах отих еднало нас
нераз ім'я священне Беатріче!«

»Тож знай, — відмовив він, — що не загас
вогонь, який палав в моєму серці.
Я не змінився; мінявся тільки час,

мінялись способи й метода смерти.
Отож не модним є автодафе,
бо нас на шмаття бомби мають дерти.

Тож не дивуйся з мого галіфе.
Не смійсь, що я гуляю в однострої,
що не в таверну хіджу, а в кафе,

і що за поясом у мене зброя,
яка, — тому, що здаля може бить —
ніяк не личить лицарю-герою«.

Мені поплуталося все в ту мить,
і я лише промовив: »Бога ради,
навіщо в вовчій шкурі нам ходить?

Нащо поетові та маскарада?»
»Тепер шанують вельми фахівця,
— той відповів, — для нього є відрада

все від початку знати до кінця.
А я... чи ж я не »спец« у справі пекла,
куди веде мене дорога ця?

Новітнє пекло там... не давне, звикле,
в якому шкварили людей чорти.
Те марииво старе погасло й зникло.

А щоб туди дістатись і дійти,
все там оглянути і все збагнути,
чортячу шкуру треба надягти.

Щоб всі Харібди й Сцілли обминути,
придбав я однострій і партбілет
і от, в високі чоботи узутий,

переображений на трафарет,
простую я в табори і в'язниці,
в душі — мандрівник, лицар і поет.

Щодня мої розширені зіниці
впивають ті страхіття і жахи,
— все те, що і в кошмарах нам не сниться.

Нехай мої часи були лихі,
та не були вони такі ще підлі,
такі до скарг і до благань глухі,

і тих пісень, які вже всім набридли,
від нас не вимагали владарі,
не їздили на людях, як на бидлі.

Тепер підносять глас газетярі,
а не співці, сівілли і пророки.
Як всевидюще око угорі,

якась потвора, чудище стооке,
за нами стежить пильно день і ніч,
думки відгадує і числить кроки.

Як рветься вільний дух мій звідси пріч!
Та далі я спостерігати мушу
і сатану зустріти віч-на-віч.

До Бога простягну я мертву душу
та вопіяти буду: »Відживи!«
і, може, криком тим Його зворушу.

А хочеш від Амура до Неви
пройти зо мною страдними шляхами?
Он п'яťма вже клубочиться, диви!»

А я стояв без думки і без тям,
мені простяг він руку і повів
крізь темний бір якимись манівцями,
туди, де простір мороком чорнів.

НАВКОЛО нас повстало сонне місто.
Тьма глибиніла, навіть ліхтарі
вже не свіtilись, як чудне намисто.

»Що там шугає о такій порі? —
спитався я. — Поглянь на авто чорне!
— »Воно шугатиме аж до зорі.

Коли глибокий сон усіх огорне,
воно підкотить тихо до дверей,
страшне, немов та доля необорна.

із мирних хат хапаючи людей.
Ти пізнаєш його? то »чорний ворон«.
То хижий птах недоспаних ночей.

Де він появиться, там плач і горе.
І байдуже ковтаючи життя
чуже, він плине у нічні простори«.

— »А що то за юрба жде відкриття
віконця там? У ній старі і діти«.
— »Це тим, яким не буде вороття.

зі стравою передають привіти.
Вони з в'язниць на смерть чи у Сибір
підуть, і це їм — як останні квіти«.

У світлі тьмяному пригаслих зір,
перепустку свою всучивши варті,
в широкий ми ввійшли в'язничний двір.

— »Ану ж, побачимо, які тут жарти
вигадують пекельні мастаки!
Хіба ж на це поглянути не варто?«

І ми попростували навпрямки,
мов по алеї, довгим коридором,
де двері обабіч, глухі й важкі.

»Дивись, що діється вікам на сором! —
супутник мій, поет, прошепотів.
— Тут чавиться безсмертний дух між жорен«.

І, мов під подувом семи вітрів,
розчàхнулися перед нами двері
одної з камер. Колюче зацвів

сліпучий дріт у лампах різних серій,
і в оргії тій світла навісній,
мов на блискучо-срібному папері,

виразно викреслились на стіні
трикутники, і ромби, і квадрати,
такі чіткі, як у пекельнім сні.

І я спитав: »Що має визначати
тих знаків кабалістика чудна?«
— »Такою світла повинно заллята,

щодня й щоночі біла та стіна
являє в'язневі одне й те саме.
Одноманітністю вона страшна.

Він позбувається поволі тями
і вчинки зізнає, що їх немов
би то чинив у вигаданій драмі:

Так, навертаючися знов і знов,
фігур геометрична симетрія,
вливаючи свій ритм у в'ялу кров,

доводить кожного до гістерії». Ось друга камера (знов двері чак!), хто увійшов до неї, зразу пріє.

Така вона розжарена, що жах.
— »Хто ж там висить в овечому кожусі ген аж під стелею на мотузках,

що держать під пахви його? Що мусить терпіти він в повітрі тім душнім, де кров, мов бубон, б'є йому у вусі!«

— »А то ж один із способів, яким зізнання з нього вичавити хочуть. Не видав досі він катам своїм

останне золото. Отож морочать його, щоб виказав, де закопав. І ось йому вже кров шугає в очі».

Розкрились треті двері, й круглий став там залиснів. Хтось борсався у ньому, топивсь, і хлюпався, і виринав,

кричав »рятуйте!« в жасі навісному. І ось вода, сягнувши аж до віч, спадала в водозборі, у якому

той ляпатися мусів день і ніч. Він мить стояв, засапаний і голий, та знову розтинавсь той самий клич,

бо налинала знов вода поволі.
»За що, — спитався я, — той чоловік зазнав такої жаб'ячої долі?«

— »Так гублячи страшним хвилинам лік, буяючи поміж життям і смертю, не стулюючи сім ночей повік,

невпинною тортурою ізжертий,
він нагородить правди і брехні
і ліпших друзів принесе у жертву.

О, способи, якими в ваші дні
людині смирній язика розв'яжуть,
різноманітні вельми і рясні».

Ми далі йшли, й неначе вихор вражий
нам за дверима двері відчиняв,
і бачив я: немов би у міражі

по образі тут образ виринав:
перехилившись вперед, стояли
там люди в'язи, і кожен з них тримав,

вистоюючи так годин чимало,
руками кінчики своїх чобіт
(ті п'ять годин — як вічність їм тривали).

Цей слідчий в'язня садовив на лід,
той перед в'язнем, що не їв вже три дні,
смакуючи, з'їдав масний обід.

Цей, сміючись на арештантські злидні,
цигаркою за зраду частував
або казав жінкам слова безстидні.

Той в'язня тиждень на стільці тримав
при допиті, не давши відпочити,
і падали гіркі, як сік агав,

години в мозок, голками пролтий.
Без сил, він засинав, та раз-у-раз
підходив вартовий, щоб тормосити.

І опановував часами сказ
когось із тих знедолених, нещасних,
що вивертали душу напоказ.

Страшна хвилина то: свідомість гасне,
стрибне на ката він, але за мить
під чобітьми йому вже череп хрясне.

Одних, щоб їх м'якенькими зробить,
солоним оселедцем годували,
і не давали їм потому пить,

а інших, що вини не зізнавали,
прив'язували на-ніч до мерців,
що від холери й тифу повмирали;

тих, голих, кидали до льодників,
знов інших, у розжарені покої
набивши, там тримали кілька днів

(залізна піч робилась золотою).

Тих гнали у льохи, у вогку млу,
де черви кублились у купі гною,

тим дощечками чавили килу,
щоб визнали вони якусь провину,
як не велику, то хоч би малу,

і після тих нестерпних мук людина
на себе радо брала ту вину,
яку їй примха слідчого накіне.

Поет, що оспівав колись весну,
був, виявлялось, змовник небезпечний:
весною звав реакцію страшну;

професор тихий, лагідний і гречний,
що жадних, крім книжок, не мав розрад,
був ворог потайний і, безперечно,

вже готував кривавий атентат.
Дівчат, які читали Хвильового,
яких сп'яняв неоклясичний чад,

у дальню виряджалося дорогу.
Уміло слідчий з в'язня витягав,
що думає й що чув, коли й від кого...

І Данте, усміхнувшись, сказав:
»Як хочеш, видам я тебе за в'язня,
щоб теж ти трошечки страху зазнав.

Хай на годинку з тебе зробить блазня
ота галайстра клята і страшна,
шпурляючи, як того пса, у лазню«.

»Гаразд! — я відказав. — Хай сатана
повавиться, нехай помучить хлопа,
аби не кидали до казана,

бо я не хочу плавати в окропі.
У пацу сатани зроблю стрибок,
хоч знаю, що буде мені з тим клопіт«.

Мій проводир гукнув, спинивши крок:
»Ходіть сюди, товаришу Нахámке!
Візьміть но арештанта на гачок.

Нехай науку вашу візьме в тямки«.
Враз Данте зник. Патлатий вийшов гном.
Я почувався, як дитя без мамки,

як посадив мене перед столом
своїм в великому покої слідчий.
»Он діло проти тебе — цілий том, —

сказав він. — Признавайся, чоловіче!
Що ворог ти народу й терорист,
це на твоїм написано обличчі.

Я знаю, змовницький у тебе хист,
бо на вождів плянуєш атентати.
На воду виведе енкаведист

тебе і передасть у руки ката.
Але як викажеш усю вину,
карать не буде меч пролетар'яту.

Зізнай і спільників виказуй. Ну!«
Відмовив я: »Якої ви холери
від мене хочете, ніяк не втну.

Мій приятель шановний Аліг'ері
завів мене у темний коридор,
і я мабуть не в ті потрапив двері«.

Та гном ревнув: »Плетеш полнейший вздор.
Покинь ті непотрібні викрутаси.
На тебе правду виказав робкор.

Тож не точи мені якісь баляси.
Як будеш вибреженьками дурить,
то з тебе ми наробимо ковбаси.

Постав, щоб порозважити хоч мить,
стілець цей по середині покою.
Отак... і сядь на ньому відпочить«.

Я сів, готуючи мій дух до бою.
А слідчий у долоні заплескав.
Ввійшло п'ятнадцятеро в чорнім строї.

В щільнè кільце крут мене кожний став,
неначе чорні круки оточили,
і кожний колом бігати почав.

В очах ті темні постаті мигтіли,
аж паморочилось у голові,
бо їх немов би вихорем носило.

Кружляли і кружляли, й кожних дві
хвилини по команді ці гльобтрати,
до мене шиї витягши криві,

мені у вічі кидали: »Сволото!«
Було це так, немов ті шукарі
кидали в мене жменями болота.

Тривало це години півтори.
Міняли лиш керунок бігу вражі,
мабуть ладні крутитись до зорі.

Я дивувався їхньому тренажу.
У миготінні чорному чортів
мені ввижались страшні міражі,

і вже поволі я божеволів.
Я центрив у самотності солярній
і, як Сатурн, мовчазно багрянів,

утиснутий в якесь кільце кошмарне.
І раптом голос гнома розірвав
закручений навколо пас почварний

і, звідкись долинаючи, питав:
»Чи сповідь ти складеш тепер парткому?«
Спокійним голосом я відказав:

»Не визнаюся винним у нічому«.
І слідчий, посміхнувшись, відповів:
»Як так, пускаємо тебе додому«.

І до стіни в куток мене повів:
»Натисни тільки цю залізну клямку,
дарма, що тут дверей нема й слідів.

Як правда те, що звать мене Нахамкес,
так розчахнеться мур тобі оцей«.
Натиснув я — й неначе дзвін забамкав.

То двоє стін упало з емпірей,
і опинивсь я у вузенькій шафі,
де не було ні вікон, ні дверей.

Відчув я під рукою слизькість тафель.
Зареготався десь далеко гном.
Ніхто мій жах віддати не потрафить,

бо, мов придушений важким ярмом,
відчув я незабаром брак повітря
й почав гатити в тафлі кулаком

і голосить: »Пустіть мене до вітру!
Я кожному з п'ятнадцятьох чортів
поставлю самогону по півлітра«.

У шафі тій я, мов у парні, прів,
і під коліньми затряслися жилки.
Та раптом голос Данта прогримів:

»Тут юридична сталася помилка,
бо чорт потасував цю тасьму карт.
Пустіть його на волю без горілки«.

Так закінчився той невинний жарт.
Розсунулися стіни, й Данте мовив:
»Нехай тобі це буде добрий гарт.

Дались тобі у тямки людолови.
Найліпше ми пізнаємо весь жах,
коли шибне у ніздрі пахом крові;

що нишком діється по всіх кутках,
відчутти мусимо на власній шкурі«.
Мені мигтіло чорно ще в очах,

немов промчав крізь мене вихор бурі,
який ще досі в голові шумить.
Знов нас минали постаті понурі.

І от здалося нам, що гомонить
щось дивно вдалині, — мов тихий стогін,
воно гуло, — як влітку рій бринить.

Туди тягнули в'язня. Ми навздòгін.
В'язничний сторож двері відчинив,
а з камери — мов пара; крик знемоги

і лютий лемент сотні голосів:
»Невже ж то ще один! і так нас досить!«
(пер звідти дух, мов з затхлих огірків).

Як та трава, яку ніхто не косить,
як очерет, стояли люди там,
дарма, що їх снага вже ледве носитьь.

Дивились ми й не вірили очам:
ще одному ні сісти там, ні стати,
бо й так, надавши ввесь тягар ногам,

їм стоячки доводилося спати,
а мертвяків, які між них були,
живими треба було підпирати.

Вони один у одного вросли,
набиті густо, мов ті оселедці.
Із них ніхто не відав вже, коли

кінчиться вечір, ніч і день почнеться.
І в кашу ту, в людську гущавину,
яка під натиском ще подається,

нового гостя вартовий впихнув.
Натужившись, упершись коліном,
погнуті двері ледве він замкнув.

О дні, що пахли бузом і ясмином!
Дитячі спогади загаслих літ,
що залишили слід ясний в душі нам!

Хай захистить мене ваш білий цвіт
від цих часів шаленства і свавілля!
Закрийте листями від мене світ

безумства, розпачу і божевілля,
і розцвітіть на мертвій ярині!
Отак волав, гамуючи свій біль, я.

І враз немов би оплески гучні
почули ми: стіну одної з камер
стрясав веселий гомін гупотні,

якому вторив регіт, крик і гамір.
Ми крок прискорили; зворот ключа —
і розчинився покій перед нами,

де п'ять чекістів грали у м'яча,
перекидаючися ним всіляко,
та тим м'ячем було якесь дівча,

що плакало й кричало з переляку,
перелітаючи із рук до рук.

Тій дівчині лице шаріло маком,

вона то головою в стіну стук,
то гепала напівпритомна на піл,
і різних утинали з нею штук.

Грачам ніяк не меншав їхній запал,
і часом, навикаючи до гри,
м'яча ловили ловко їхні лапи.

»Коли отак погратись ночі три
людиною, не даючи їй спати,
то їй кістяк, як дерево з кори,

вилуплюється, і, як мокра вата,
звисає м'ясо, наче з патиків«,
— промовив Данте, глянувши за ґрати.

А там — неначе бронтосавр сопів
і тупали почвари важкотілі.
То під гарячу пару парубків

ганяли голих, щоб у спеці пріли,
а звідти зразу гнали на мороз,
де в холоді тіла їм крижаніли

і корчилились, як пагінці мімоз.
З морозу швидше гнали знов до парні.
За те, що не вписались у колхоз,

вони терпіли муки ці почварні.
Отак ганяли їх з кінця в кінець,
немов з екватора в краї полярні.

Враз крик розтявсь, і десь упав стілець:
при допиті загнав зненацька слідчий
до носа в'язневі свій олівець.

Кров бризнула дзюрком з його обличчя,
а слідчий, жертву беручи на глум,
прохав пробачення аж двічі, тричі.

Енкаведисти збіглись на той шум
і, затуливши в горлі дикий регіт,
висловлювали в'язневі свій сум.

А він, зневажений, дививсь на негідь
людську й кричав в лице їй: »Мучте, мучте!
Твій, кате, глум — не більш, як тільки легіт.

Не підбереш до мого серця ключ ти!
Що ти спроможний вдіяти моїй
Душі безсмертній, що прийшла на учту

і викликає вас на вічний бій?!
Вона є поза досягом чекіста.
А тіло на тобі, катуї, шалій,

яви зразок диявольського хисту.
Пряж на вогні два дні і ночі три —
Душі тобі ніколи не посісти!«

»Всі легковажні спогади зітри
з твого чола, — промовив проводир мій.
— Окутай серце панцерем з кори,

бо далі підемо у темний вир ми,
у вир страждання, муки і біди«.
І знову вийшли в той широкий двір ми,

що перекрочили, йдучи сюди.
А там торохкотіли всі мотори
якихось авт, шикованих в ряди.

Здавалося, до неба то говорять
і, сперечаючись, хулу гудуть
страшні часу прийдешнього потвори.

»Як у воді нечиста каламуть,
коли її збовтнути, сплине вгору,
так там, де ми скеровували путь,

спливав лише цього сторіччя сором, —
заговорив до мене проводир,
з моїм допитливим зустрівшись зором.

— Отож тих запакованих до дір
ведуть з підвалу вдосвіта на розстріл,
а щоб їм зберегти душевний мир,

глушать мотори крик і зойки гострі«.
Ми геть пішли, прискорюючи крок.
Ясніла ніч, пливла земля, як острів,

у срібному тумані між зірок,
які, буяючи у морі світла,
провадили одвічний свій танок,

і певне радість і любов там квітла.
Тихенько я супутнику сказав:
»Покиньмо це скорботи тужне житло!«

і за ворота з ним попростував.
Там стрів я пролетарського поета,
який багато віршів написав,

що їх поглинула вже сонна Лета.
Він zarazом служив тут як чекіст,
відданий гаслові »Гони монету!«,

бо мав до всього він великий хист.
Співця представив я, і мовив пан той,
що зуби лікував йому дентист,

якого, мабуть, вишколив цей Данте.
Відрік я: »Луначарський написав
ще про одного Данта-емігранта.

якому місце зарезервував
в своїй Історії літератури«.
Тут лавреат нас швидко попрощав...

Ми за в'язницею пустар похмурий
побачили. Світанок там займавсь
не золотом фанфар у грізній бурі,

ні, плямами спліснілими він бравсь,
і, вишикований понурим рядом,
стояв той люд, що розстрілом каравсь.

Грім із рушниць — і дим завився гадом.
Ряд смертників не падає — стоїть,
мов не зітнеш його одним зарядом.

Гукнули весело кати: »Живіть!«
І Данте рік: »Невинна то розвага.
То стиль цивілізованих століть.

Не перше їх сп'яніла та ватага
розстрілює. Нераз, закїм поліг,
відчув такий приречений на загин,

як пахне власна кров, з'юшивши сніг...
Стріляють, випробовуючи нерви,
порожніми набоями по них».

І скрикнув я: »Не може Божий первень
загаснути. Безумство пойняло
народ, і душу на шматки роздер він.

Гидотним зіллям поле поросло.
Алеж то є минуче, то сучасне;
дай подивімося в магічне скло,

і ти побачиш, як пожар той гасне,
і як над димом згарища зійдє
доба бадьора, радісна і щасна».

І чув я відповідь: »Доба гряде,
якої світ не бачив ще ніколи.
Поглянь, яка країну доля жде!«

І розстелилось перед нами поле,
неоране, поквітле бур'яном.
Ген аж під обрій степ був мертвий, голий.

В низьких житах, не торкнутих серпом,
блакитні трупи брякли і чорніли.
Той степ дрімав глибоким скитським сном.

А над ставком хатки пишались білі,
що вабили у затишок і рай,
і промінь грав у стрісі споловілій.

Здавалося: зайти і спочивай!
І ми зайшли в таку біленьку хату,
де дівора кричала: »Їсти дай!«

А на вогні обід варила мати.
Я підійшов і глянув у казан
і скам'янів у жасі, мов проклятий.

Невже мій мозок отруїв дурман?
В воді, яка кипіла й клекотіла
і де варивсь посічений бур'ян,

догледів я куски людського тіла.
В окропі тім дитяча голова,
волоссячком оплутана, біліла,

неначе б то була якась трава,
а в ній нерізаний качан капусти,
і ворушилась ручка, мов жива.

Було всього накладено там густо.
І зразу стало на душі мені
так нестерпуче-ясно і так пусто:

мов сонце впливло у тишині
над мертвими пісками у Сагарі.
І я сказав: »Це нам лише вві сні

ввижається, й ми бачимо кошмари.
Ми заблукали в чорнім тумані.
Мара якась навіяла нам чари«.

І відказав поет: »Діла земні,
геройський чин і слава, лихо й злочин,
— все є ніщо, як чари навісні.

які на час засліплюють нам очі
і застеляють нам справдешній світ.
Отож і ти крізь млу омани крочиш.

Ти сам — лише гірський і дикий квіт,
якого вітер пестить край безодні,
щоб сповнив він Господній заповіт.

Та простір часу мертвий і холодний
живим-палким ти мусиш перейти:
тому зори, що явлено сьогодні«.

І мовив я: »Не знаю я мети,
що нам поставлена, але в добу цю
бенкет бучний справляють тут чорти.

Де ж ті чоловіки, що їм в розпучі
жінки і діти їхні вдома мруть,
щодня конаючи в голодній муці?

Куди лягла їм невідома путь?«
І вчув я, як у розпачі агоній
паровики задихані гудуть.

Передо мною в божевільнім гоні,
немов нап'яті пружно ланцюги,
летіли за вагонами вагони,

кудись у безвість дальньої тайги
везли людей — немов тарань сушену —,
що мерли від задухи і жаги.

На Соловки, на Колиму, на Лену
їх викидав, як дрова, пароплав;
і розчахалась прірва їм безденна,

бо пащею голодною ковтав
ту страву край нез'їжджений і дикий.
Враз я на б́ерезі Печори став.

Там розтиналися в повітрі крики,
— і все було — немов безладний сон:
тіснівсь до річки натовп стоязикий,

і всіх пускав по черзі на порон,
руками держачись за грубі линви,
сивобородий, зморщений Харон.

Йшов дощ рясний, тож мокрих, як з-під ринви,
він на хисткий, гостинний піл приймав
і декотрих питав: »З яких країн ви?«

І якщо хто у відповідь казав,
що з України, то не міг він слухать,
а відвертався насуплено й мовчав.

І з натовпу один, що в руки хував,
похмурому Харонові повів:
»Кинь добрим людям слово на потуху!

Скажи, що жде майбутніх дикунів.
Як точиться життя по той бік річки,
між тих тряских боліт і пустарів?

Печуть там хліб із борошна чи січки?
Чи люди там — як риба без води?
Які порядки там, які там звички?»

І відказав Харон: »Пожди, пожди!
На це тобі не дам я відповіта,
бо вожу я людей лише туди,

але ніколи їх не вожу звідти:
заріччя пожирає їх, як вовк.
Тому мені ніхто не склав ще звіту,

чи там життя — як глиця, чи як шовк«.
Оце промовивши, він борзим рухом
за линву ухопився і замовк.

Спитав я: »Хто ти?« й відказав він глухо:
»Був з мене Мельпомени вірний жрець,
що не достежив, звідки вітер дмуха,

тому чекаю тут на свій кінець.
Тобі відоме це ім'я: Лесь Курбас.
Сам Аполлон надяг мені вінець,

бо я втіляв і радощі, і журби
у постатях мінливих на кону.
А нині теж до мене линуть юрби:

туди й сюди хиткий порон жену.
Хароном я зробивсь у царстві тіней,
свою жорстоку долю не клену:

не жду визволення, не жду відміни,
бо знаю: не вертається назад
ніхто з цієї мертвої країни».

Біль серце обкрутив мені, як гад;
не розумів я тих страшних містерій.
Я знав: був Курбас лицарем без вад,

а Сінклер з Кайзером в СССР-і
собі проникливого тлумача
знайшли в тім геніяльнім режисері.

Хто ж і за що підніс над ним бича?
Де, де і як до тої таємниці
знайти мені, немудрому, ключа?

Невже є злочином, який з дзвіниці
гуде, отой від Бога даний хист?
Хіба ж його повинен у в'язниці

спокутувати майстер і артист?
Порон нас висадив на другий берег.
»Даєш сюда!« — гукнув енкаведист.

І ось за шерегом потягся шерег,
немов би з гір струмивсь і плив потік,
в глухих підземних зроджений печерах.

Отак він ливсь невпинно рік-у-рік,
як у млині те борошно з-під жорен
тече і сиплеться. Губився лік

ясирникам, і Стіксом їм Печора
була, що грань велику покладав.
Холодний край стрічав їх темним бором,

і зимний вітер кригою їх брав.
Хто мокрий торф копав, хто чистив праліс,
хто золото із ріні вимивав.

Ті днями шпортались в воді, як пралі,
а ті важких камінних брил тягар
плічми натомленими підпирали.

Людей в ті нетрі гнали, мов товар.
Коли ж вони вмирали там, як мужи,
на шар мерців новий ложився шар.

В бараки їхні, в шатра вітер дмухав,
заносила їх снігом заметіль,
морозом сковувало їхні руки.

Їх шержень крив, як мертву рибу сіль.
І снились їм знайомий степ, дорога,
весна і вітер теплий рідних піль.

Між тих нещасних я зустрів одного,
якому з черепа — о, дивна річ! —
немов якісь покручені миноги,

звисала мертва шкура обабіч.
І я спитав: »Які це дивні роги
ростуть тобі не вгору, а до пліч?«

І відказав мені він просто й строго:
»Я є лише один із багатьох,
доношую життя своє убоге;

ламаю кригу, рву сухенький мох,
копаю вогкий торф, тещу антени
і так, працюючи за десятиох,

завждї виконую заряд мій денний.
Мій край? моє ім'я? Еге, так, так.
Я з багатьох один, я безіменний.

Колись учений, нині неборак.
Одного дня мене покликав слідчий,
кричав, що я — »фашист, народа враг«

і зраду закидав мені у вічі,
загрожував, зізнання вимагав,
казав одне й те саме двічі, тричі

і, як папуга, сто раз повторяв.
Стільця ставлявши догори ногами,
мене на ніжку, як на паль, саджав.

І так, мов турок, кліпавши очами,
я непорушно ночі дві сидів,
сидів, аж поки там не втратив тям.

Я в темній камері божеволів,
де — по коліна у воді холодній —
вистоювати мусів кілька днів.

А далі в бездіяльності неплодній
півроку сидів я і знемагав
між викидків таких, як я сьогодні.

І невидимий хтось мене страхав
і кожную ніч порушував мій спокій.
У темряві, коли вже кожний спав,

я чув, зближалися до мене кроки.
Перед вікном каштан високий цвів
і був він всевидючий і стоокий,

і розпирив його всесильний гнів.
Там оберталась кожна свічка в пику.
Коли ж у вітті вітер шарудів,

то той каштан робився стоязкий,
бо язиком тоді був кожний лист.
І чув, шаліючи, я люті крики:

»Проклятий зраднику! фашист, фашист!«
і вказували скрізь персти на мене,
бо в кожній пиці був енкаведист.

Я зі страху робився навіжений,
бо той каштан розрісся в цілий гай.
Об радіатор череп мій скажений,

в якому люто клекотів відчай,
з усього розмаху я раз ударив,
щоб мукам тим моїм покласти край.

Та смерть визвольна, про яку я марив,
до мене не прийшла: лиш загудів
кремезний череп мій, і, як опара,

у ньому мозок струшений осів;
розсік я тільки тим ударом шкуру;
двома руками я тоді схопив

її і став здирати, мов каптура,
і головою у нестямі бив
об ті тверді і дєвблаганні мури.

Тож на мені, як бачиш, полишив
той день навіки слід: вітрами дмухав
на мене час, та шкури ще не зшив:

ті клапті теліпаються, як вуха
левретки чи слона... Нас п'ятдесят
було у камері. Жерка задуха

запоморочувала нас, як чад.
Та крізь вікно ми бачили тополі,
і тишив серце їх зелений ряд,

бо віяв звідти свіжий подих волі.
Одного ж дня нас вивели кудись
ті наші охоронці низькочолі;

вернулись надвечір, аж он — дивись! —
камінням замуровано вікно те,
що отвором було у горню вись.

Вже не вітало зверху сонце злоте,
і тільки у квадратику малім
сіріла мряка барвою блювоти.

Зірки, зірки нам згашено зовсім —
останні іскри Божої любови,
які у склі зоріли голубім:

так запроваджувавсь у нас Єжова
страшний і стократ проклятий режим.
З одчаю груди дряпав я до крові.

Життя крізь нас пливло, як сивий дим.
нудьга обсотувала все довкола.
Та я ще прагнув бути молодим,

а в жилах вже палка снага холола:
нас придушив тягар тих місяців,
що в камеру вдалили видноколо.

Тому вигнання день я криком стрів:
крик радости, яким вітають волю,
і між боліт, у нетрях пустарів

приймав, благословивши, ту недолю.
в якій поволі дух твердів «ріс».
Оповідач урвав. Мов бараболю

напівоблуплену, над плічми ніс
він гордо голову свою безчубу
і, попрощавши нас, у темний ліс

пірнув зненацька, як у темну згубу.
Та враз — неначе мчав за бісом біс —
десь заревли в тайзі скажені труби,

мов хтось ворота висадив з завіс
у пеклі, й вибухли із його надрів
із сиком-посвистом зміїних кіс

розпатлані, сизоволосі гадри,
або вампірів, п'ятилітки три
муштрованих і вишколених, кадри,

бо стугоніли зойками бори:
то крики розпачу, то шепіт рабій,
і хлип, і плач, і стогін від пори:

то гомонів по тундрах кожний табір;
труд, холод. голод, злидні і тортури —
все тут було у »мировом масштабе«.

Вслухались ми у галас тої бурі,
і з болем проводир мені сказав:
»Людей велика сила в ці баюри

набилася: як суд кого карав
за фантастичний, вигаданий злочин,
то і дітей з жінками засилав,

ба внуків, прабатьків, батьків і »прочих«,
і навіть тих, що з ними пили чай,
в це царство довгої, сумної ночі,

в цей негостинний і нелюдський край...«
І раптом я, здивований, помітив,
що стихли зойки жертв і крики зграй.

Запала мертва тиша. Навіть вітер
не гомонів: пройшовши з сотню верст,
ми наче опинилися край світу.

Сказав поет: »Поглянь, куди мій перст
указує, на ті рядки бараків,
що мох на них росте, як бура шерсть.

Людей, що там, давно вже світ оплакав;
від тих, що замкнуті в ті куби трун,
ніколи не дійдуть звістки ніякі.

В повітрі цім не будять крики лун.
Це є страшний Ухто-Печорський табір».
І я, падкий до вражень, як жерун

до гострих страв, спитав: »О, що могла би
таїти тиша ця? Як мертвий став,
замщільий став, вона до себе вабить».

Зі смутком проводир на це сказав:
»Про таємниці ці питати годі,
бо досі їх ніхто ще не збадав.

Ти не закрадешся туди, як злодій,
не дасть і доступу мій партбілет.
Чутки страшні лиш ходять у народі.

Тож не питай: у інший бік свій лет
керуй». Та не вгавав я. Там, за гранню,
яку не важивсь перейти поет,

назавжди згасли всі людські змагання,
злв'яли квіти всіх земних надій.
Було то царство вічного мовчання.

І я співця благав: »Чекай, постій!
Збадаймо це незбагнене ще горе
отих людей, що всіх зреклися мрій».

А той, на мене глянувши суворо,
сказав: »Ти певне би збожеволів
від тих картин. Тож геть! Дивись, нам зорі

до біломорських світять берегів».
Минавши мертвий табір, по алеї
ми йшли казкових крижаних стовпів,

що, мов струнки колони галереї,
шпалірами стояли обабіч,
немов вели в чарівний грот Цірцеї

крізь фантастичну і прозору ніч.
На них зірчасті візерунки квітли.
Мені ввижались обриси облич

в молочнім блиску місячного світла.
Я придивлявся пильніше до колон.
Невже вони — тайгових духів житло,

які туди потрапили в полон?
Який чаклун явля нам ці картини?
По черзі до стовпів, як до ікон,

я притискав лице, зорив глибини
і враз здригнувся, бо в кожному з стовпів
побачив заморожену людину.

Вже Данта не питав, бо розумів.
Ми далі простували в ніч похмуро,
і як ми йшли, то гамір знов гучнів.

Він раз-у-раз зростав, мов вихор бурі.
Мене і Данта він кудись порвав.
Десь маячили постаті понурі,

десь тягся похід нескінченних лав,
а нас, як у провалля, в чорну безвість
той вихор далі, й далі, й далі мчав.

Печорський край... за обр'ями щез він.
Під нами простір ширився і ріс.
Там тайболою ми летіли безвіч.

Коли ж одежами черкали ліс,
вершки смerek під нами шаруділи.
Так прудко й борзо вихор нас приніс

з-над лісу чорного над море Біле,
що тільки назви місць, як маяки,
крізь морок підсвідомости зоріли:

Лухтонга, Кандалакша, Соловки,
Попів, Муксольма, Анзер і Вороній.
Над сивим ягелем березняки

і соловецький Кремль в зеленім лоні
спокоем смерти пецених борів,
проект ченця — смиренного Трифона.

Коли сюди, почувши тиші спів,
прийшли святі Зосима і Саватій,
чому в пророчім сні не заяснів

крилами янгол їм, який на чаті
прийдешнього стоїть, й не засвітив,
що ці місця від Господа прокляті?

І мовив Данте: »Глянь но, час не змив
з плити чавунної різьблених літер,
щоб напис той усім вікам трубив,

немов сурми неутишимий вітер«.
Побачив я, що всякий, хто минав
плиту могильну, кидав кілька віток,

або побожно голову схиляв,
віддаючи нагробникові шану.
Тоді я підійшов і прочитав,

що спочиває прах там отамана,
старого Кальнишевського Петра,
що дихав вогкістю цього туману,

коли цариця розчерком пера,
щоб заломить, в цей край його послала,
де пестила самотність, як сестра.

Та епітафія кінцівку мала
забріхану: »Смирися и почил«,
дарма, що аж до смерти в нім палала

невгасна ватра клекоту і сил.
А хто ж тепер там торфяне болото
вимірює шнурком із власних жил?

Хто хоче в тім бору перебороти
самотній сум і ронить до долонь
свої думки, немов крупинки злота?

Йому в душі ще жевріє вогонь.
Віддаючися тужним снам і мріям,
що вітерцями обвівають скронь,

він смутно марить »теплим Олексієм«.
Усе в минулому, в колишніх днях.
Кінець і радощам, і всім надіям.

Та іскри ще спалахують в очах.
Згадає Київ, щастя нетривале,
і квітне вже журба його в словах:

»На кожному дні своя печать лежала,
і кожний рік там був на інший тон,
і екстатичних сонць ясні кружала

злітали в неба голубий пляфон«.
Він очі звів: це небо непривітне;
навколо все — як нереальний сон.

Тут тягнуться роки, одноманітні.
І, догасаючи у мочарах,
похмурий день трояндою не квітне.

Але з ним поділяє чорний жах
улюблений Горацій в тозі білій,
і виринають, мов у давніх снах,

на річці часом келехи тих лілій,
що коливались тихо на воді,
коли в човні з ним пропливав Вергілій.

Я пам'ятаю, в щасті і в біді
ми разом гаяли часи в Люкросі,
думками ми ділилися тоді

в сонетах, стансах і звичайній прозі.
Бувало, він гексаметри чіткі
мені читав, спинившись на дорозі...

Здавалося, пролинули віки,
де смерть стинала дні, немов колосся,
— отак його змінили ті роки,

що сивиною срібною волосся
йому позначили. Струнких колон
акант йому, мабуть, ще сниться досі.

Це ж він плекав Геллади давній сон,
коли навколо вихорі ворожі
ревли і брали нас у свій полон.

Ми там були як »різьбярі захожі«,
йшли маршем крізь пентаметри дзвінкі
центуріони, цезарі і дожі.

Леконт-де-Ліль, Ередія стежки
протоптували нам до верхогір'я,
де Україні світить крізь віки

»Парнаських гір незахідне сузір'я«.
Для нас ніколи промінь той не гас.
Хіба ж карається за те Сибір'ю,

що Маллярме і ніжний Мореас
в часи дозвілля з нами чаювали,
що не писали віршів ми »для мас«?

Хотів промовить я до друга, але
суворо проводир сказав: »Тепер
він розмовляє з тінню Марціяла,

йому рядки наспівує Гомер.
Облиш його у тишині самотній,
обвіяного крилами химер«.

І далі ми пішли. Десь промінь злотний
у тундровій баюрі догасав,
і голубень гойдався в млі дрімотній.

І хтось болото заступом копав.
Здавалось теж лице його знайомим,
та зміненим, і я не пізнавав.

Наблизившись, спитавсь я, у якому
він злочині попавсь, що мусить тут
покутувати гріх. »Я був відомий

поет, а нині тільки нервів жмут, —
він одказав. — Я славив землю, вітер
і радісний простір. І ось на суд

попав за те, за що скарав Юпітер
того, хто зважився змогтися з ним.
Читав я між зірок — небесних літер.

Мене не вабив слів летючий дим,
а влада співу, що дана Орфею,
щоб мертвий камінь став від чар живим.

Я вславив яру пристрасть Саломеї,
яка жагою спалює поля.
Упала туга, як важка керя,

і одягла мене, мов короля.
Хотів я стать над чорною ріллею.
як небо, гордий, сильний, як земля,

і скарано мене, як Прометея:
цей ґрунт копає вже чимало літ
лопата в ямба такт і такт хорей».

Тут я пізнав того, хто, мов ґраніт,
обточував свої рядки різьблені,
і вже хотів я дати відповіт,

та знову вихор налетів шалений,
мене й мого супутника захопив
і довго мчав і мчав, як навіжений.

Ковтками кожний з нас повітря пив.
Все мимо, як птахи, міста летіли.
Чотирикутники пожовклих нив,

як ті квадрати шахівниць, мигтіли.
Так швидко мчали ми, що льодівці
гірські нам, як намисто, блискотіли.

Тайґа, і тундра, й сплави на ріці,
ніким не сходжені ще полонини,
озера у скелястому кільці,

і з урвища потоки бистролинні,
і низькорослі, хирі деревця,
— все розчинилось в обрії рівнини,

якій ні меж було, ані кінця.
У тій пустелі, де земля не родить,
ти не почувеш вранці спів женця.

На схід за Єнісеєм повноводим,
там, де на півночі кінчався бір,
ген до морів, що криті вічним льодом,

лиш бовваніли купи мерзлих гір.
Холодним подувом там вітер студить
навіки скутий кригою Таймир.

Рівнина мертва, де весна мов грудень,
яку минула Божа благодать,
яку укрила крижана полуда

й де голі скелі гребенем стирчать,
на місячний скидається краєвид,
куди заслав Господь, щоб укарать

самотністю. Ти мов Адам без Єви,
нема круг тебе звіра і рослин.
Мине століттів п'ять, і сім, і дев'ять —

і будеш ти навіки тут один.
Навколо тебе місячна пустиня;
здається, ніччю з-поза верховин

тут впливе, мов жовтий квіт жоржини,
земля-планета диском золотим,
щоб ті сніги, такі самотньо-сині,

згори облити блиском неживим.
На ній покинув жінку ти і друзів,
і ти впізнаєш крізь блакитний дим,

в несамовитій, у нелюдській тузі
Європи очерк, милий, дорогий
на тім сріблястім і далекім крузі,

той неприступний континент, який
вгорі горить тобі, мов світле чудо,
колись близький тобі, — тепер чужий...

Таймирський край... Кайлѐм довбають люди
той ґрунт, що не росте на нім трава.
Там золото і плятинові руди.

Два тільки тижні літо потрива,
болота зверхній шар ледь-ледь розтопить,
і знов морозом візьметься жорства.

Півострів той вмiстив би пiв Європи
на обширi, що тундра обняла.
З рабами мали там великий клопiт:

сьогоднi їм та студiнь допекла
(аж тридцять дев'ять ступенiв морозу!),
i руки їм ставали мов зi скла.

У черепi закаламутивсь розум,
тепла бо сонце в чарцi золотiй
лише аптекарську давало дозу;

гули раби, немов джмелиний рiй,
вже кожному iз рук валився заступ,
i враз один зревiв, мов сам не свiй:

»Гей, досить каторги! Страйкуйте! Баста!«
i стягнувши куртку, катанки, штани,
став голий, як стручок, на снiжнiм настi.

— »Нехай мене шмагають буруни!
Протест мiй всесвiтовi я шпурляю
у вiчi, в лоб. Гей, сукинi сини,

дивiться, як я муку зневажаю!«
Барвисто, як дитиноньку весна,
його дозорець лайкою квітчає.

А той йому: »Тож пан твiй сатана.
Ти тiльки пес його. Мовчи, собако!
Хто розмовля зi псами чабана?!«

Он колом оточили небораки
вiдважного. Мов дерево струнчить
вiн у снiгу. Неначе бiлий накип,

вкриває шержень тiло. Кожну мить
вiн пiдбивається все вище, вище
i вiд ступнi аж до колiн бiжить,

білють стегна вже, а вітер свище.
Страйкар стоїть, прокляття шле катом;
не дивиться, як холод тіло нищить.

Простори вторять грозам і громам
його страшних пррмов. Аж он дозорець
підходить і говорить: »Годі вам

стояти тут, бо вас мороз заморить.
Гайда до хат!« Як вітер-буревій,
метнулось до героя все, щоб скоро

наволокти одежі міхові
на те зовсім уже збіліле тіло,
бо руки, мов гілляки, неживі,

на холоді залякли, задубіли.
За мить бігом помчалася юрба,
і перед вів у ній страждеалець смілий.

Всміхнувся Данте: »З хлопцем тим журба
мені мала. Він честь боронить вашу;
гуде на холоді, немов труба,

і не чіпляється до нього кашель.
Один за всіх ладен іти на скон,
хлептає баланду й не просить каші...«

Озброєний советський лапацон
— ми вгледіли — гнав гурт людей обдертих.
»Куди?« — спитався я. »На Коларгон!« —

хтось відказав. »То з жертв обрані жертви, —
похмуро провідник мій пояснив.

— На Коларгон женуть тих напівмертвих,

що їхню кров упир ще не допив.
З заслання одного в заслання друге
ідуть вони, щоб кат їх там добив.

Там бісові розстрілюють їх слуги». До мене обернувся молодець з того на смерть рокованого круга

і мовив гучно: »Жде мене кінець. П'ять літ на Маркса критику писав я ночами й знищив Леніна внівєць.

Великий мій рукопис закопав я вгорі, там, де модрини дві шумлять. Тож відкопай його. То добрий кав'яр,

яким Європу треба годувать».

І мовив Данте: »Проти пскла й світу таких людей вести б на прю, на рать.

Безсмертний дух у них не вмер, а світить, як серед небезпечних хвиль маяк».

Тут підхопив нас двох легенький вітер,

поніс над тундрами у синій мрак.

Нам темно на душі, а в серці гірко було, немов сколов його будяк.

Любов тим людям не дала й ганчірки, з якою лицар мчав колись на брань.

Внизу Хатанга, Лена, Индигірка

зміїлися. Блищала мерзла твань.

Там не шукай солом'яної хатки і визолочених на сонці бань.

Десь за горами край землі — Камчатка.

Ось Колима і приїск Ортукан.

О, тут блакитно квітне тільки згадка

про те, що є на світі рідний лан, та згодом пориви приспить навіки північний, вітром гойданий туман.

У натовпі, де майже всі каліки,
я мов когось знайомого узрів,
що клав на тачку камені великі.

І я спитав: »Чи з дальніх ти країв?«
І він, на час важку урвавши працю,
здивований, на мене очі звів.

— »У цьому стовпиці всіляких націй
плекаю в серці я простір Дніпра,
і степ, і млосні пахощі акацій...

О, хтось єдиним розчерком пера
все загасив. Скололи гострі глици
мій мозок. Душу обросла кора.

Та пам'ятаю гомін і грімниці,
якими гнало відгульня-коня,
що вулицями рідної столиці

летів, пойнятий облаком вогня.
Якби побачити мені хоч верби
у звечорілому промінні дня,

з якою радістю я завтра вмер би.
Один лиш вечір запашний страшні
всі спогади з душі моєї стер би.

В минулому, немов у тумані,
спливають кам'яний мішок і ґрати.
Там вірші я, голодний, на стіні

вугіллям чорним пробував писати.
Минула молодість, немов у сні,
і вже на вороних мені не ґрати«.

І я спитав: »За що марнуєш дні
ти в пеклі цім і терпиш біль агоній?«
»Лише за те, — він відказав мені, —

що покохав слова я повнодзвонні,
слова п'янки, які глухі віки
пролежали у глибині бездонній.

Я був один із лебедів, які
належали до грона п'ятірного
нездоланих співців. О, дні гіркі!

Коли мені служить не хочуть ноги,
мене підвішують на мотузках,
і працювати мушу до знемоги.

Тепер я замкнений у клітку птах.
Для мене ті хвилини є найгірші,
коли, приборкуючи в серці жах,

я, як поет, строчити мушу вірші,
які вславляють мудрого вождя,
що розгорнув народам обрій ширший,

що нас нагодував, узув, одяг,
що світить нам, неначе з неба сонце,
що нам найвищий, праведний суддя.

Мордва, мовляв, карели та естонці
йому хвалу співають по лісах...
І я, в маленьке дивлячись віконце,

спогадую Україну в килимах
зелено-жовтих. Простором Сибіру
далекий, страдницький пройшов я шлях.

Розбить би лід одчаю і зневіри!
Та тут мене із пільми забуття
вже не веде ясне сузір'я Ліри

в той океан кипучого життя,
де плив я лебедем. Найду розраду
я в океані чорнім небуття».

Я скрикнув: »Чарівна Шехерезада
для тебе знала тисячу казок!«
бо враз поета з нашої плеяди

тоді пізнав. Ступив до нього крок,
у сумі й радості простягнувши руки,
та ніби дим їдкий все заволок,

і ярий вихор болю і розпуки
нас завертів у крузі, як шаман,
ще більш роздмухуючи пломінь муки.

І враз порвав не вітер — гураган
мене й мого супутника-поета.
Як у станьйоль вгортають марципан,

вгорнув він нас у срібний хвіст комети.
І, віддільвшись легко від землі,
замаячили наші силюети

на неба турмаліновому тлі.
Коли ж донісся фабрик ча́дний хропіт,
на тому тлі відбиті, як на склі,

зарисувались очерки Європи.
Боявсь я з ока втратити співця:
у млі, яка, здавалось, світ затопить,

не міг я бачити його лица.
І мовив я тому у порожнечу:
»Згадай, в дев'ятий круг тебе, співця,

колись водив Вергілій, твій предтеча,
в той круг, де сам великий Вельзевул
махає крильми, мов той чорний кречет.

Тож поведи й мене в його аул,
де, мов павук із центра павутиння,
стріляє він у світ із сотні дул«.

І глянув я: вже не було пустині
під нами... Білі обриси Кремля
викреслювалися у п'їтми синій.

Як той, що покидає корабля
гостинний пїл, відчув я, під ногами
вже непохитно стверднула земля.

І я побачив, мов картину в рамі,
червону залю. В ній сам сатана:
чотири двійники зрослись тілами,

але істота то була одна.
І смачно щелепи її жували,
рухàючись, як частки у млина,

Текло із паці четверної сало,
стирчали в ній огризки рук і ніг,
а під зубами черепи трїщали.

Оскільки там догледїти я мїг,
були це люди з »гвардїї старої«,
що докїнчили тут свїй колобїг,

революцїйні, вславлені герої,
що помогли царський звалити трон,
на смерть рокованї жидки і гої,

що зважились переступить канон.
Були там Троцький, Каменев, Бухарїн,
з десятком маршалів — ще без пагон —,

ї подїляли з ними люту кару
Раковський, Риков, Постишев, Чубар.
Вони хрумтіли в пацах, як омари,

чи раки в шкаралупї, й, як узвар,
текла з них юшка бура замість крови.
Як пес, що влїтку стереже товар

і мух докучливих ледачо ловить,
в мій бік зубами клацнув сатана,
мов би й мене ковтнути був готовий

і черепа мого, мов кавуна,
розчавити. Та швидко я відскочив.
Була для мене дивна дивина

оця почвара. Вирячивши очі,
чотири шиї витягла вона,
і восьмеро очей у пільму ночі

вдивлялося, шукаючи. »На, на!« —
кричали біси, кинувшись на мене,
і пащі всі роззявив сатана,

якому кров'ю набрякали вени,
та тут розтявся глас гучний співця,
що, галас покриваючи скажений,

доходив наче з другого кінця.
То був короткий, владний клич: »Ad astra!«
і знов не бачив я його лица.

У небесах, блідих, мов з алябастру,
великі зорі вихорем неслись.
Поринувши в якийсь блаженний настрій,

я злинув, хмарою повитий, в вись.
Буяючи в щасливому спокої,
ураз почув короткий крик: »Дивись!«

На промінь Андромеди голубої
мчав рятівник Персей, для покоління
прийдешніх символ волі золотої.

Від нас лягла на землю темна тінь.
Коли ж ми знизились, то був лиш простір,
де голий степ розтягся в далечінь.

І мовив Данте: »Онде шлях твій простий,
за той річний кордон. Геть від землі,
яка ятриться і гние в корості.

Поглянь: у небі плинуть кораблі,
які тебе ведуть уже в незнане«.
А я припав до вогкої ріллі,

благаючи: »О, зачекай на грані
сучасної й прийдешньої доби,
яку ти показав, як на екрані.

Чи ж мое місце не серед юрби
отих знедолених і тих нещасних,
що мучаться й працюють, як раби,
але життя в них жевріє й не гасне?
В кошмарах диких тундри і тайги
минуле світить їм, як сон прекрасний.

Невже ж мені терпке вино туги
не з ними пить? невже мені лиш воля,
а їм роки нескінчені нудьги,

поневір'яння, рабство і недоля?«
І чув я відповідь: »Тобі наказ
дається йти за обрій цього поля.

У снах ти будеш бачити нераз
широкий, мертвий обшир оболоні
і сонце тайг, димчасте, як топаз,

і тих, чие життя є ряд агоній.
Твій мозок є літописом живим.
Отож іди й будь свідок безсторонній«.

І я пішов, та озирнувся за ним.
Там, де стояв супутник мій таємний,
імла клубочилась, як сивий дим.

Він височів, незбагнений і темний,
та вже не в галіфе, в плащі своїм,
в якому він ходив в краї підземні,

у тому чорному плащі, в яким
він на мосту зустрівся з Беатріче.
І далі я пішов шляхом нічним,

бо знав: назад мене він не покличе.
Над обрієм спливав вже Оріон.
Дивилась далина мені у вічі.

Простягся шлях мені без перепон.
І, як вигнанець-Данте, я покинув,
вітавши обшир невідомих лон,

в ту ніч мою Фльоренцію-Вкраїну.

ТРЕТЯ ЧАСТИНА

РАДІСТЬ і простір без краю.

Ранок прозорий вітаю.

Трави в холодній росі.

Сонце в осінній красі.

Гори, що рвуться над хмари,

вогкі луки і отари,

любі дерева й кущі,

ось вам до серця ключі!

Камені, що при дорозі,

пестить рука на порозі

мого нового буття!

Барвами вабить життя.

Здрастуйте, кручі і вежі

в сонця багряній пожежі!

Морок середніх віків

муром замшілим процвів.

Кликали сурми народи

тут у хрестові походи,

і не Батий, не Мамай

переїжджали цей край.

Строгі закони лицарські,

а не погані татарські

владу держав берегли,

їм в підмурівок лягли.

Слово не зрадника-хана,

слово, шляхетником дане,

що не скривити в дугу,

клатлося тут на вагу.

Здрастуйте, замки і брами,

ви, що зрослися з горами!

Вічну хвалу вам сурмить
каменю сіра блакить.
В висі, розкинувши крила,
серцю тепер заступили
сум безконечних степів
білі сніги льодівців.
Вітер до вас хай підійме,
вам розчиняю обійми.
Всесвіт я хочу вдихнуть.
Вгору лягла моя путь.
Простір і воля без краю!
Ранки прозорі вітаю
в свіжості зрошених зел,
в дзвоні веселім джерел.

Мій шлях угору йшов поволі,
привівши до гірських лугов.
Бреньчали десь стада, а доли
димчастий Фрайбург мерехтів.
Застигло все у дивній тузі,
а сонце вересневих днів
стояло на вечірнім пружі,
і в дальніх вікнах пламенів
його холодний, пізній промінь.
У той от час — чи не вві сні? —
я лицаря в яснім шоломі
узрів на білому коні.
Він стежкою з'їжджав спроквола,
і в такт коню гойдався спис,
вістря скерований додолу,
якого він в руці затис.
Щось нагадала ця постава:
в якісь давно забуті дні
у світлій авреолі слави
вже образ цей являвся мені.
В дитячій книжці з образками
і на картині маляра,
на склі віконнім він у храмі
яснів, як ранкова зоря.
На луг до мене вершник збочив.
Втопив він погляд в далечинь,
долоню звівши понад очі.
А там від гір лягла вже тінь.
Він щось шукав у тій блакиті.
І відблиском його туги

— вечірнім золотом обмиті —
світились дивно там сніги.

Зорив він довго, й голубою
імлою вцверть налитий зір,
натомлений вже далиною,
відвів від тих далеких гір.
І тут признав я Парсіфаля.
Він мовив: »Там, де крізь туман,
ми бачимо, срібліє здаля
снігами вінчаний Мон-Блян,
там світять вежі гостроверхі,
і виникає, мов міраж,
одітий в золото примержле
мій недосяжний Монсальваж.
Коли ж, простуючи до нього,
у млу беззоряних ночей
конем з'їжджаю на дорогу,
мені зникає він з очей.

Мандрую марними шляхами.
Дарма. Блукаю, сам не свій,
і тільки бачу за горами
заграву незгасанну мрій.
Відкрита там обранцям заля.
Струмиться світло в ній м'яке.
Горить священна чаша Граля,
як срібне озеро гірське.
І хто в той замок завітає,
вступає у Господню рать.
Його те світло осяває,
як незреченна благодать.
Та дехто нетрями дороги
шукає марно, як сліпий.
Не дано кожному від Бога
набігти вірної тропи.
А то ще, стомлений шукати,
вже вершник їде навмання,

не хочючи вже вдалеч гнати
з ним нерозлучного коня.
І враз крізь хащі бризне світло.
Коня спиняє він на мить,
бо — хризантемою розквітлий —
на скелі замок височить.
Веде угору стежка біла.
Моста спускає хтось мерщій.
Чолом і духом прояснілий,
в'їжджає він у царство мрій,
що їх викохують роками,
повивши димом голубим,
і що втілилися в той камінь.
Стає він лицарем святим.
А нам ще здаля споглядати,
як сяє Граль крізь темний бір
там, де вогнем його заллято
шпилі снігами критих гір.
Дивись, як там блакить зоріє!« —
мені він списом показав.
І я побачив, як щось мріє:
чи льодівці, чи срібний став...
Зорили ми оба, й тугю
нам наливалися серця.
І кликав вітер за собою
у простір... простір без кінця.
Ставала туга нестерпуча.
Вернув я дух мій до землі.
Та тут була порожня круча:
розтанув лицар десь у млі.
Лише останній скісний промінь
на сірім камені блищав,
немов би в золотім шоломі
вояк ще й досі там стояв.
Я знав, що теж піду горами,
що в світлі ясному зірниць

мені відчиниться та брама,
яка веде до таємниць.
І в тузі тій, що все зростала,
що душу залила, мов Ніл,
я став спускатися помалу
вузькою стежкою у діл,
щоб далі й далі йти в незнане
шляхом одвічних мандрівців,
як день і ніч ідуть прочани
полями й нетрями лісів.

ЩЕ можна марити і снить,
що зійдуть посівом родючі зерна,
коли навколо синій сон Люцерна
і фірвальдштеттерська блакить.
Увечорі все голубим
стає: і озера гладінь, і гори,
і небо (як мурманське скло прозоре),
і плине човен твій у дим.
Здається, замкнута тебе
в якусь велику і блакитну мушлю,
де вічний спокій твій ніщо не зрушить.
Не чуєш, як весло гребе.
На гори, що зросли у мур,
недвижне небо сперлося, як стеля.
А он капицею Вільгельма Телля
вітає час минулих бур.
Згоріли дні чужих тривог,
і їхній попіл у глибокій урні.
А ти — пливи у тишині лязурній,
яку розлив над краєм Бог.
Немов життя відтятий шмат
твоя Україна. Скинув ти вериги.
Вітає тут тебе зелений Рігі,
а там оголений Пілат.
Колись ти вчитав з книжок,
що тут скоряв гельветів Цезар Юлій,
а з берега тобі сміється Флюлен,
і сьє сивий Брістеншток.
Оточена гірським вінцем,
в тім озері, як у священнім Іралі,

душа на ніжні пелюстки азалій
лягла рожевим камінцем.
Ти на щасливих островах.
Гойдайсь, гойдайсь, пливи, пливи в туман той.
Забуті степ і проводир твій Данте,
і тундр, і тайг далекий жах.
В яким краю тепер твій дім?
Чия то примха, владна і химерна,
тебе повила в синій чар Люцерна,
втопивши в сріблі голубім?
Як на долоні Божий сніг,
весніючи, розтане й зникне час там
і розпорозиться дощем зірчастим
у млу міжзоряних доріг.
І засів той впаде, як ринь.
На вічності ланах зйдуть ті квіти,
що ними знову буде голубіти
років безмірна далечинь.

КОЛИ в вечірньому горінні
погасла далечінь,
було мені видіння
над синім озером марінь.
Молочно-білою рікою
текла досвітня мла,
залюднена юрбою
примар, що крізь етер пливла.
Були відразливі й звабливі
між постатей отих,
і сам я був, мінливий,
одним із привидів легких.
Я знав — бо відгомоном пісні
нам квітло у думках
якесь знання первісне —,
що в Єлісейських я полях.
Без крил буяли ми в серпанку
розмаяної мли,
бо тінями світанку
ми, ще не втілені, були.

І враз стрясла все в білім димі
архангела труба,
що в далях невидимий
трубив з небесного горба.
Потужно тута в ній гриміла,
що душу геть тягла,
туди тягла її із тіла,
де рокотом гуде хвала.
І був то спів, що вабив владно,
що серце розтинав,

звитяжний і нещадний,
і душу в простір поривав.
Збагнув у тузі тій незнаній
те щастя я тепер,
що серафимам дано
в високім крузі горніх сфер.
Я знав — бо в путь одразу рушив —,
мета мого життя
знайти співця, що душу
порвав до іншого буття.
І знав: мене він здавна кличе.
Зближавсь я до примар,
дивився їм в обличчя,
— не в них гримів труби пожар.
На поклик плив я далі й далі,
шукав у тумані.
В стогромому хоралі
труба замовкла вдалині.
В етері шлях простягся ясний,
порожній, без розрад.
І в тузі незагасній
тоді я повернув назад.
Загублений в блуканнях марних,
крізь дивні плив краї,
прекрасних і почварних
примар минаючи рої.
Я тільки знав, що в тому співі
буття найвищій зміст,
бо в золоті розливи
мені простягся він, як міст,
і що співця знайти я мушу,
який заповонив
мені навіки душу
і владно співом затопив.
І там, де млистого сувою
ріка, в якій я плив,

ділилася надвоє,
той самий голос затрубив,
та не далеко вже, а близько.
І знову крізь туман
гримів і грізно блискав
і владно брав мене у бран.
І я поплив йому назустріч
тим рукавом річним,
де, як у срібнім люстрі,
димів той самий білий дим.
І я питаю: знайдеш, чи згубиш
ти трубача, який
потужну тугу трубить
у простір ясно-золотий? ..
Враз, мов у ніч, тоді в наявний
я канув світ, той світ,
що видає себе за справжній
і непохитний, мов ґраніт.
Чотирикутником кімнати
мене він оточив.
І я не міг літати,
я, що в просторах інших жив.
Та спів, почутий в горнім краї,
я слухом ще ловив:
як вітер, що ламає
столітній ліс дубів,
в моїй душі ще владно й тужно
гула, гула ота
мелодія потужна,
та хуртовина золота.

СТРУНКА колона Перемоги,
столиці сумерк гомінкий,
куди стікаються дороги,
і над ворітьми кінь баский
спрямованої в ніч квадриги.
Та у спалахах блискавиць,
мов купи мармуру і криги,
гранчасті куби кам'яниць.
Несуться авта і трамваї,
повітря напоїв бензин,
і місяць, котячись, ховає
у хмари збляклий кармазин.
Мигтять, міняючись, реклями,
у світла оргію, мов крик,
вдирається дзвіниця храму,
який до неї ще не звик.
Театри, кіна і каварні,
що ваблять барвами програм,
дають смішне, дають кошмарне
і квінтесенцію всіх драм.
Та нарікає нарід вельми
на злі часи: »Це ж просто жах!«
І забирає слово Тельман
в кафе, пивницях і шинках.
Хтось замикає грізне коло,
спалахує червоний мак,
і, спливши, часом серп і молот
палає, як прапòрний знак.
Партійні сутички і чвари
і постріли із-за кутка.

Не надлюдину, а почвару
несе на кін подій ріка.

Та вже над хаосом неслави
розкочується перший грім.
Шикуються брунатні лави,
відроджується давній Рим.
Дух партії угору прагне,
як стомотдировий літак.
Перед веде там Ніцше, й Вагнер
їй відбиває марша такт.
Червоні тут і там прапори,
та з чорним знаком білий круг
став колесом прудким історії
усе втягаючи в свій рух.
І, як шаленець у недузї,
все швидше, швидше кожну мить
зубчастий хрест у білім крузі
кружляє, крутиться, мигтить.

СОНЦЕ розгойданим дзвоном
б'є і скликає на сполох.
Полум'ям плече у шибах віконних,
пашить на колонах
і на піднесених чолах...
Юнаків
розбурені лави
вечір вітає в заграві
ще не народжених днів,
що за обрієм важко гудуть,
в панцері, в зброї із криці;
жахні, яснолиці
потужно йдуть.
І крізь розмарений
злотний туман,
наче троянда розжарена,
квітне в прапорах майдан.
Натовп гуде і шумить,
як осінній дощ.
І враз заворожена мить —
наче напружились струни:
то, опромінений, став на трибуні
вождь.
Тишу, що все сповива,
рухом роздерши,
він одрубисто кидає перші
слова.
Від серця до серця
перескакує іскра;
з кожних грудей уже прискає
жар, що їх сповнив ущерть.

Ширшими й ширшими колами,
з полум'ям сплівшись, полумінь
далі і далі вирує...
Вже він, володар,
що край відмолодить,
словом потужним і владним
натовп чарує
(звабник чи маг?).
Порухом владним
руку простяг —
і враз, мов розжеврений обруч,
тріснув обрій,
і розчахлися ворота
в край завечірнього злата.
Ген у безмежне відсунулись межі.
В присмерковому світлі
встали антени і вежі.
На різьбляному мрій тлі
він викарбовує постаті,
суворо-багряні і ніжно-блакитні,
що ними майбутнє вагітне.
І враз картину міняє:
бичем починає хльостати,
гнати заблукані зграї
в рідне лоно.
Молотом гупає,
кидає в купу
берла й корони,
строцнені трони.
І знов тільки порух єдиний
руки:
і підносяться тверджі камінні,
і метуть хуртовини,
і гуркочуть машини,
що мідяні свої пелюстки
розгортають зеленими крùгами;

і співучі мости легкопадними дугами
прошивають простір...

Натовп зчарований слухає.
Всім він у грудях пожежу роздмухує.
Мить —
і вона вже клекоче, мов вир.
Полум'я з кожного серця жагтять,
бурно клубочиться,
аж до трибуни
хвилями захвату точиться.
Наче у дюни,
плеще припливом у виступи стін,
все поймає,
і на тих хвилях шумких випливає,
гордо тримаючи провід,
він,
чаклун-чародій,
ген за розколотий овид,
в царство ним створених мрій.
І за ним,
за героєм ясным,
у безкрає,
всипаючи шлях квітками,
в шалі й нестямі
нарід рушає.

А за обр'яями глухо,
наче вітер-завірюха,
виють-виють духи:
»Ми вже тут;
о, ми люті,
та ще скуті.
Тільки вичаклуй із пут,
визволи на волю,
ми тобі здобудем долю«.

О МЮНХЕНЕ! Немов тюльпани,
прап'орами у зливах світла
у тридцять третьому заквітли
твої балкони і майдани.
Там на Терезиному лузі
під променем Волосожара
скликала натовпи фанфара.
Чорніла свастика у крузі.
І велетенська, важкотіла,
дивуючи гігантським ростом,
Баварії чавунна постать
у чалій п'їтьмі бовваніла.
У смолоскиповім хвилястім
вогні, у полум'ї здимілім
лискучим золотом блискотіли
штандартів держальна кінчасті,
і юнаки маршперували
в роки, де їм засвітять зорі
й коротким рухом — руку д'горі —
вождя ур'очисто вітали.
І, розшифровуючи руни, —
те третє царство, ту державу
потуги, радости і слави
заповідав він їм з трибуни.
Гримів із гучномовців голос
його на Королівській площі,
де вітер інший вже полоще
полотнища й шумить довкола.
Гримів у Гамбурзі й в Берліні,
зростав, зростав він гураганом,

який назустріч бурям п'яним
весь ошалілий натовп кине.
Неначе води в дні потопу,
шуміли натовпи прибоем,
і вабила новим закромом
в новому зарисі Європа.

Тільки десь у полі глухо
знову вітер-завірюха,
знову демони стовухі:
»О, ми чуєм,
ми чатуєм.
Щезнуть доли, щезнуть кручі.
Рвіть прапори на онучі,
буде холод, холод сучий!«

КВІТНЕВА ніч над Данте-стадіоном
сузір'ями аж лускотить.
Ідуть брунатні легіони,
весна прапорами шумить.
Палахкотять кадильниці смолисті,
немов повстав забутий Рим,
такий, яким він був колись то
під небом вічно-молодим.
На загорільців фанатичні лица
зірчастий ллється водопад.
Не Рим — Баварії столиця
цвіте, як срібний вертоград.
Повітря барабанний дріб стрясає
і враз урве на мить...
І мертва тиша западає:
лиш чути, як мотор гурчить.
Літак вождя вгорі ширяє круком...
І враз, — обранцеві Творця, —
йому назустріч тихим стуком
дригнули натовпу серця.
І порив кидає в повітря бубни,
плащі, і крики, й прапорці.
Розтялись марша звуки трубні.
Він долю важить на руці.
Ось він у світлі став, метнув перуни.
Бере він серп, прийшли жнива.
І вже з високої трибуни
у натовп кидає слова.
І відповідь на них: »Веди крізь бурі,
збудуймо храм на висях гір!«

I »Te salutant morituri!«
луною котиться в простір.
Нового цезаря на стадіоні,
де навхрест променів мечі,
нові вітають легіони,
потужним кроком ідучи.

А за мурами, у полі
виють біси, виють голі,
як безкрилі кажани:
»Почекайте ще весни,
будуть, будуть буруни.
Будуть, будуть літні спеки,
ще погіємо пащеки.
Трете царство недалеко,
сплине, сплине, мов у сні,
в фосфоричному вогні«.

НА зачарованій горі
спить над безодні темним краєм
валькірія, і сон її
п'ятнадцятий вже рік триває.
Навколо вогняним кільцем
вирує полум'я зловроге,
і тільки сміливий конем
туди проб'є собі дорогу.
Вона копит почує стук,
герой розбудить войовницю,
меча й щита подасть до рук,
пообіцяє вік любитись.
Та, може, скоро зрадить він
і проміння на Гудруну,
на смертну жінку із долин
оцю безсмертну й вічно юну?

Вже мчить він полем і крізь гай,
де шумом Райн його стрічає,
і не забутий Зарський край
у рідні лона повертає.
Вождеві, жданому здавен
і витуженому роками,
веселий Відень в ясний день
широко розчиняє брами.
Як скромний дім між верховин,
не вславився ще замок жаден,
коли примчався на поклін
сам Чемберлен у Берхтесгаден.
Рев труб градчанський мур струсив
і вождь, сягнувши по Судети,

враз над Європою поплив
жахливим видивом комети.
Всі повертаючи права
(аби уникнути дилеми),
добробіть віддає Литва
сусідові своєму Мемель.
Та надвоє Німеччинà
давно розтята коридором;
розшив він край, як борозна,
і сполучив Варшаву з морем.
Він перетяв його, як пруг,
як темна близна від удару,
який у дні страшних наруг
на нього впав, як чорна кара.

Але, заливши всі літа
безчестя променями слави,
встає примара золота
старої Римської держави.
Он ступить на норвезький лід
вона й знесе звитяжні стяги.
Її до себе вабить схід,
де рідні княжили варяги.
В нову, незнану далечинь
розсунувсь обрій їй широко,
той край безмежних володінь:
за води Фінської затоки,
аж до північних димних юрт.
І для Німеччини святої
німецький Зіґфрід чи Сіґурд
стає Іваном Калітою.

ТАМ, де над Зальцбергом синів простір,
стояв він на терасі свого дому
і слухав, як мечі у надрах гір
йому послужливі кували гноми.
Там, над проваллів безглибом стрімким,
виліскуючи проти сонця й білі
від снігу, що здавався голубим,
ясні шпилі навколо височіли.
Ще ранкова від гір лягала тінь
на кам'янисті схили і долини,
і хтось, плащем розсікши далечинь,
зі скелі Вацмана до нього злинув
і станув поруч. А тоді почав
зорити разом з ним широкий безмір.
Здавалося, що, важачи, він клав
народи, трони і скарби на безмін.
І вкрадливо він річ таку повів:
»Ти Царство Духу збудувати хочеш?
Вже з-над тих гір, немов з-над олтарів,
твій крик у всесвіт котиться пророчо.
Немов мара, воно із мли встає.
Та чи ж не молилось ми щодня марно:
»І да приїдет Царствіє Твоє«
і чи не чинимо діла безкарно?
Дві тисячі років чекає люд,
витужує те царство. Але всує.
Осяяне чарівним блиском злуд,
воно в його уяві лиш існує.
Бо чи ж не є примарою все те,
що похопити зір твій неспроможен?

Поглянь: те мерехтиво золоте,
для ока зримий світ — твое підложжя.
На непохитний ґрунт його, як на
твердий граніт, нога твоя хай ступить.
Он там горить скарбами далина,
і царства в ній — як самоцвітів купи».

Він змовк, повітря за щоки набрав
і горам дмухати почав на чола.
Той вихор їх поволі розсував
і роздимає все ширше видноколо.
І попливли, мов риби до мереж,
і заряхтіли маривом блискучим
дахи, церкви, шпилі високих веж,
укриті виноградниками кручі,
площем порослі замки на горі,
луки, садки, лани благословенні,
повиті чадом фабрик димарі,
стада і люду юрби незчисленні.
Провадив далі гість: »Не є це сон,
мрій марнота! Все зчислиш ти достоту:
залізо, крицю, камінь і бетон,
рухомий інвентар людей і скоту.
О, ні, я не пускаю блахмана,
як Той, що царства вам не дав донині.
Дивись: тобі кажу я просто: »На!«
Будь над усім володар-пан єдиний.
Ти, як Мойсей, створи безсмертний міт.
Чи ж нарід твій не є найвища раса!?
Дається їй опанувати світ,
бо решта — то драглиста маса.
Рука, що взялась за держак меча,
нехай строптивного раба навчиться
упокоряти посвистом бича
(хай римська вам згадається вовчиця!).
Надлюди ви, півбоги-владарі,
що вимріяв їх смілий Заратустра,

і досі ще невиданій зорі
могутнім маршем ви йдете назустріч.
Веди, немов Ісус — але Навин,
а не Христос — ті раті до звитяги,
і до твоїх похиляться колін
багнети, берла, голови і стяги.
Хай твій спрямований у бурю чвал
не спиняє підлюдків плачі й прокльони,
коли від труб страшних культури вал
затруситься, як мури Єрихону.
О, тільки вичаклуй з залізних пут,
з безодні визволи закутих дужів,
— і зазвучить така музика тут,
якої світ ніколи ще не слухав.
Міси, як майстер глину, людську твань!
Збудуй рабів руками горна й домни.
Не кладучи змаганням гордим грань,
безсмертним увійди в віки потомні!
Так поширюючись, кінець-кінцем
ую в пурпурах пещену Європу
той обрй щільно замкнути кільцем,
немов залізним обручем, охопить.
Збагнеш ти хутко розумом швидким
і чисел магію, і чари цифер.
Він твій, той світ, речей гранітний Рим,
що володіє ним до дна Люцифер».

Так переконливо він промовляв,
мов бачив всіх речей коріння,
і на лиці прекрасному лежав
немов би відблиск перших днів творіння.
Потужним подувом, як вітровій,
навколо дмухати почав він знову,
і образів нових іскрився рій,
бо далі й далі роздимувався овид.
Було це так, неначебто бальон
дитина, бавлячися, надуває,

а він, прибравши неба синій тон,
росте, росте без міри і без краю.
Ось барвами веселки він заграв,
як банька з мила. Визрів у натузі
і раптом з лускотом гучним — пропав.
Весь безмір скорчився в тісному крузі.
І світ звичайним став на ока кид:
десь череду ганяли волопаси,
знов обступили гори краєвид
і в нім самотню постать на терасі.

ОЧАМИ хижими з пратьми віків
знов дивиться на нас днедавнє.
Росте ріка, гуде вода в ній,
гуркоче глухо рокотом років.
В огні і вихорі грядуть часи,
доба жорстока і почварна,
не Метерлінка, а Верарна.
А ти жахне тавро її неси.
Ось піднесе тобі до вуст трубу:
труби її страшні фанфари,
її заграви і пожари,
терпку весну, стократ хмільну журбу.
Вже розтинає вітру дикий спів
життя ще не початий простір,
гуде, гуде в невпиннім рості
і душу рве на сто шматків.
Хто запалив безмірну далечінь?
То не прадавні світять зорі,
— то падає на тло істор'ї
твоя страшна і велетенська тінь.

ВАРВАРІВ рать навісна, пожадлива і стоязика
навалом сунула знов на квітчасті простори Геллади.
Поле і гори гудуть від брязкоту зброї і крику.
Лізе строкате, страшне, рябе, перемішане стадо.

Але на чатах стоїть чуйна, невсипуща варта,
знає, що вище за все, за все на великому світі
горді прекрасні Атени і рідна, укохана Спарта,
радо віддасть їй життя, яке забуяло у квіті.
Лютий, ворожий прибій у щит ударяється мідний.
Вкопаний став Леонід і боронить свої Термопіли.
Грекам у вуха ревуть уже смерти труби побідні.
Небо Спарти в очах їм сотнями сонць зажаріло...
Сонце, тресвітле, страшне, яке ще перед віками
Греції сині моря одягало в шкарлатові шати,
сонце, щодня золоте, невблаганне, те саме,
вічні сніги у багрець одягає і пестить Карпати.
Мужність безсмертна і тут. А радість і туга без-
мірні.

І на цих скелях крутих проміння різьбить золо-
тисто:
»О, перехожий, стривай! Сповісти Україну, що,
вірні
гордим її заповітам, тут полягли ми всі триста!«

НАД парком Саксонським кудлачиться тїнь,
розмоклою ватою небо нависло,
і буднів безбарвних потовчену рїнь
на берег пологий викочує Висла.
Зазнавши розради останньої чар
і серце, що билося темпами марша,
улюбленій Вільні принїсши у дар,
у Вавелї спить упокоений маршал.

Та кроком щоденним простує життя,
і байдуже в барах бреньчать вїольончелї,
а скрипка вславляє примарне буття,
і тїстка найліпші в каварнях Лярделлі.
В молочнїм туманї, в білявій імлі
колишеться сонце колишньої слави,
в якому кохались колись королї,
і вітер веселий гуде по Варшавї.
Нї чорне залїзо, нї сірий бетон
готичного пориву не переможе,
бо сниться столицї ще давнїшній сон
і простїр широкий od morza do morza.
А з паном Твардовським вигадливий чорт
чаклує й ворожить у замку високїм,
і чорт, елегантський, як денді, як лорд,
Європу вимїрює цап'ячим скоком.
Малює чорнилом на білій стїні
двох коней баских, прудконогих, як вихор.
Сїдлають, сїдлають і мчаться страшнї
два вершники в пївніч морозну і тиху.
Летить з-під копита спорошений снїг.
Пиху і відвагу плекаючи панську,

Твардовський несеться й прискорює біг:
із Кракова в Ломжу, із Ломжі до Гданська.

А там уже крутиться свастики знак
у білому крузі над кожним порталом.
Кінь дибки стає, і, червоний, як рак,
пан згорда шпурляє своє »Nie pozwalam!«
Та вже неспроможний спинити коня,
у буйнім запалі шукаючи ради,
він скаче наосліп, летить навмання
у чорну, як прірва, у мертву баляду.

Подумай про п'ятий трагедії акт,
о пане Твардовський, чарівнику-пане!
Навіщо зв'язав тебе з чортом контракт?
Куди ти женешся у далеч багряну?
Який там на тебе чатує кінець?
Хоч біси коряться людському закляттю,
та щойно надійде лихий реченець
— і майстра вони роздирають на шмаття.
Невже ти не знаєш у темному сні,
що кінь твій баский, на якому ти скачеш,
лише намальованим є на стіні?
Невже ти не тямиш? Невже ти не бачиш?

ПРЯДУТЬ хапливо злої долі пряжи,
аж веретенця скачуть у руках,
і вже ридають-плачуть Андрوماхи
по селах і містах.
У кожному граді Гектор покидає
дружину й дім — чи не на все життя? —
і на яснім шоломі грива має,
лякаючи дитя.
Та жінчині не вдержать марні сльози
рокованого присмеркам бійця,
бо вже доносить вітер крик погрози
і ржання жеребця.
Спішіть назустріч ярісним Ахіллам
легкою здобиччю лихої мсти
і ницьма падайте чолом похилим
волоссям прах мести.
Пригорне всіх загальна братська яма,
і зганыблених не урятує тіл
спізнілий плач безсилою Пріяма,
лобзаючого діл.

ОНДЕ битими шляхами,
он розлогими степами
легіони рушили у путь,
вслід за Цезарем на схід ідуть.
Танками поля він оре,
буйний вітер рве прапори,
бурять авта сиву каламуть,
а вождеві хліб і сіль несуть.
Київ, Вінниця, Ляличів,
кожне місто жде і кличе.
Вже йому не чинять перепон
ні Дніпро, ні Дністер, ані Дон.
Ставить навіть на Ельбрусі
прапор переможця Руси,
і йому, що творить другий Рим,
піддається митий морем Крим.
Він усе хапає наспіх —
і Азов, і синій Каспій.
Вже йому з гнилястих жовтих вод
шле Поволжя випари болот.
Слава Цезареві, слава!
Тисячу років держава
буде квітнути, рости й рости
та народи вести до мети.

Але в полі, в полі глухо
виють біси висловухі,
в лиця дишуть заметіллю,
снігом силпляють, наче сіллю,
в очі, в очі, в очі,
в чорний морок ночі,

крильми мають, мають
і співають, і співають:
»Сили куті
ти розгнуздав,
сили люті
як титан —
і не ти вже пан.
Горе, горе!
ти розгнуздав
гураган,
і Ормузда
зборе, зборе
Аріман«.

ВЖЕ минаємо Поділля
і лани родючі та рясні.
Як знайомо пахне зілля!
Тут текли мої дитячі дні,
що полинули, мов птиці,
у років незнану далечінь.
Немирів, Вороновиці...
Тут ще досі ваблять липи в тінь,
тут бродив я в очереті,
тут я рибу сіткою ловив,
найсолодші на плянеті
кавуни їв і »фіялку« пив.
Оживають тут далекі
спогади, а он і клуні дах,
де гніздилися лелеки.
Хлопцем я гасав по тих горбах.
О, яким він був високим,
цей паркан і той зелений тин,
а тепер, як гляну оком,
буде він мені лиш до колін.
Он палац, камінні мури...
Стали речі всі такі дрібні,
наче хтось у мінь'ятурі
їх показує мені.
Та не місто це, а дебри:
церкву наче зруйнував Мамай,
стропи хат стирчать, як ребра,
бо тут справжній большевицький рай...
Труп паленого сморід
Гумань кутає в гарячий чад,

і крізь нашу в'ялу змору
витко плине він, як чорний гад.
Але в полі вітер свіжий
мертвий дух наш робить молодим.
Вже ми кидаєм Ладижин.
Простір поля робиться рудим.
За родючими ланами,
де лисніли золотом снопи,
зарябіли перед нами
в літнім сонці спалені степи.
Сонце Кіровград полоще,
визволений з рук червоних банд.
Кіров сам лежить на площі —
безголовий, бронзовий гігант.

Під нежданими дощами
шлях сарматський наче черв розпух.
За розбитими мостами
у диму пожарів Кременчуг.
Далі в давнім сьйві слави
між церков розвалених без бань
усміхаються сади Полтави,
віддзеркалені в воді ковбань.
Над горою, серед лісу
струнко підіймався монастир,
а тепер гора та лиса,
гола, гола, як голляндський сир.
Хто той монастир споганив,
біля врат набоїв наложив,
оселив там уркаганів,
а потому стіни розвалив?
Тільки церква дерев'яна
Кальнишевського, чортам на жах,
височіє, мов осанна,
і співає вітер в куполах.
Як святі місця почав ти
оглядати, зазирни в собор:

там лежать побиті авта —
падло покалічених потвор.
Але людові розраду
ми несемо на вістрях мечів:
відновляється обряди,
що загасли в темряві років.
Вже викопується дзвони,
що в землі лежали двадцять літ,
і несуть жінки ікони,
що у сховища складав повіт.
Божу службу гучно править
знов священик. Молиться нарід,
Як у дні старої слави,
тягнеться містами хресний хід.

Біля шведської могили,
де я сірим вечором гуляв,
пан мені зустрівся милий,
що на пальцях ямби скандував.
Це була така прикмета,
по якій не міг я не признати
в незнайомому поета,
і відважився його спитати:
»Хто Ви?« Відповів він: »Пане,
Ви не пізнаєте, бо вже ніч,
Котляревського Івана,
що Вергілія затяг у Січ
і в козацькі шаравари
зодягнув троянців і римлян«.
Відказав я: »Ваш товариш
Данте вів мене крізь той канкан,
що його танцюють біси,
крізь те пекло, де царем шайтан.
Я його зустрів у лісі,
і мене повів він крізь туман.

Тож тепер до Вас у мене
просьба, бо не спатиму ночей:
поведіть мене в геєнну
Вашу, у яку ходив Еней».
Мовив він: »За браком часу
я не можу стать проводирем,
бо організую маси,
тисячі розв'язую проблем.
Але я мого героя
Вам даю, щоб він Вас поводив
по геєнні, до якої
він, сердешний, сам колись ходив.
Він же парубок моторний
і хлопчина хоч куди козак.
Радо пройде шлях повторний.
Він є »ост«, по-нашому — східняк.
В таборі живе цей воїн,
представник найнижчої із рас.
Їдьте Ви до Лозової,
там він сам зголоситься до Вас».

Тут поетові спасибі
я від серця щирого сказав.
Із-за хмари місяць вибіг,
і поетів привид враз пропав.

О, дні дзвінки звитяг і слави!
Позаду нас уже Полтава.
Над поганню змиршавілою мас
панує найдобріша із рас.
Он Черноглазівка, погане
село, де море, море твані.
Там на горі високий панський дім.
Був панський він, та занепав зовсім
і вже у зелені не тоне.
Давно потріскались колони.

Колись був парк, але безслідно зник,
коли запанував там большевик.
Тут квітли рожі і лілеї,
лишилась стежка від алеї,
що крізь пустар лягла, мов чорний струп,
до озера, де пухне кінський труп.
Десь на горі — вже зболотілій —
сторджать простір скоростріли.
Мов дерева, що здерта з них кора,
голісінька гуляє дівора.
І забирають по дворах мадяри
все те, що не донищили пожари:
дрова, і свині, й гуси, і взуття,
столи, стільці й машини до шиття.

Авта котяться в дощі і сльоті,
смачно їх засмоктує болото.
Суне все навалою на схід.
Вже калюжі криє перший лід.
Загрузають глибоко колеса,
їдеш три версти годин із десять,
і ведуть полотнища шляхів
в неосяжні безміри степів.
Он і місто, всюди твань морями,
через вулицю лягли мостами
звалені великі дерева.
Це прокляте місто — Лозова.
Там руїни, а хати бездахі
мов би вдягнуті в подерті лахи.
На базарі пагорби сміття,
що в багні рятують нам життя.
Бачу, хтось там, щоб не потонути,
у високі чоботи узутий
спритно скаче поміж тих баюр
по тих острівочках кучугур...

Обминувши всі ковбані в'юнко,
раптом ставши, витягся він струнко,
спритний і обсмалений, як чорт,
і відразу склав мені рапорт:

»Мене послав шановний панус
Негг Котляревський, що водив
мене колись по пеклі за ніс,
і Вашій ласці доручив.
Піддайтеся моїй опіці.
Скуштуєте Ви сочевиці,
яку я вже півроку їм.
Не в моді каша там гречана,
ані вареники й сметана,
і в очі б'є пекельний дим.

Мені б борщу й пшениці куль би,
тоді б я з голоду недох.
Та де! Дають лиш мерзлу бульбу,
червивий вже обрид горох.
Охляв я на німецькім харчі,
але снаги мені ще старчить,
щоб бути Вам проводирем
і вести крізь вогонь проклятий,
щоб фарб Ви там могли набрати
для ще не створених поем.

Звитяжно у далекі далі
державну держите Ви путь.
Та на зворотний бік медалі
пора Вам оком позирнуть.
Коли до пекла дух Ваш прагне,
itineræ нам треба *magna*
і *magna flumina* пройти.
Отож рушаймо з Вами *ambo*.
Зі звички буду тільки ямбом
Вам баналюки я плести.

Та й то лиш чотирисоповим:
пан Котляревський ним писав,
коли мене він славословив,
коли гексаметр занедбав.
Строфа — мій віз, рядки — колеса,
і тих коліс у воза десять.
Їх ритмом-ободом стягніть,
мастять їх дьогтем — серця кров'ю
і рими-шпиці яворові
мені крутити допоможть.

Уже не гопака *inferni*
тепер танцюють, а чарлстон,
не почастують Вас фалерном,
та є в них часом самогон.
Кушток як зо дві випляшкуеш,
як з ними бенкет поденькуеш
і в буркоті закендюшить,
mitascula перед очима
поплинуть *nubila*-ми диму
і будуть *sanguine* кропить.

З жаху на лоб поочать лізи,
в душі біжак проморозить.
Де-Сада, партача-маркіза,
зуміли тут перевершить.
Простіть! Плітик мій заязився,
бо ірсе-гоном я налився:
нап'юсь — то й чорт мені не кум,
мені синіше сяє *caelum*,
я зразу забуваю *bellum*
і все тоді беру на глум«.

»Я пам'ятаю ще латину, —
всміхнувся я на ці слова.
— Отож катай, Анхізів сину!
Вона для мене — мов халва.
Часу не гаймо на переклад,

ходімо навпростець до пекла».

»Я бачив муки там чудні,
— відрік Еней, — бо вже там піксу.
Не доведеться з Вами Стіксу
перепливати на човні.

Он по дорозі, де ті верби,
Вас поведу in medias res.
Її сторожить тільки Цербер,
той триголовий лютий пес».

І от шляхом пішли ми битим.
Була там загорода, й звідтам
рев долинав. Гукнув Еней:
»А трясця би тебе трусила!
То ж є ота нечиста сила,
що в пеклі стереже людей».

Угледів я тоді потвору,
що триголовою була,
і гавкали три паці хором,
з них слина з лайкою текла.
Одна з них басом по-німецьки
так лаялася по-мистецьки,
що й соромно переказать;
кричала »Schweinehund« і »Scheisser«.
По-нашому, як не старайся,
не віддаси усіх заклять.

А друга, мов хотіла зжертити,
щось по-мадярському ревла,
кричала: »Diszno kutya! Sertes!«
І по-румунськи третя, зла,
на нас торохкотіла: »Dracu!«
Стояли ми, як небораки,
вона ж: »O, porcule, magari!«
Вирячувалися три пари
очей отій лихій почварі,
а паці рявкали: »Гар-гар!«

Але Еней не стратив нервів:
в німецьку пацу, як мастак,
шпурнув бляшанок п'ять консервів;
в малярську, вилаявшись так,
як лаються у нас в Одесі,
запхав сигар пачок із десять.
Румунській, що весь час: »гав-гав«
і ні на хвильку не вгавала,
бо і собі чогось жадала,
він тільки дулю показав.

І скориставши з тої миті,
як пес дурний бляшанки гриз,
смачними шпротами набиті,
шмигнули швидко ми за хмиз,
що купою височивсь обіч.
Ми псові не дались на здобич,
позбулися всіх трьох причеп
(бодай їм язика пов'яли!),
на них п'ятами накивали
і подались на тихий степ.

»Дивіться, ось уже наш табір!« —
сказав Еней. Навколо дріт
колючий тягся. Діти й баби
юрбилися біля воріт,
своїх людей там виглядали,
чоловіків, батьків шукали,
які потрапили в полон.
Не запитавшись у сторожі,
ступили ми за огорожу,
і не було нам перепон.

Там скрізь розкидані лежали
зчорнілі, бряклі стовбурі,
і мовив я: »Тут дров чимало,
їх вистачить на зими три.
Які колоди довжелезні!«

І рік Еней: »Це миттю щезне.
Щоб ліпше оком огорнуть,
вдягніть но Ваші окуляри.
Не дрова то, а трупи. Зараз
у спільну яму їх шпурнуть.

Щодня від голоду й морозу
у нас вмирає п'ятдесят.
Небіжчиків (пробачте прозу!)
товариші позбавлять шат.
Навіщо ж мертвим ті одежі,
коли вже не дошкулить нежить!
Он у всі сторони стирчать
мерцям заклаклі ноги й руки:
прийдеться чобітьми пристукать
і все рівненько притоптать«.

В кошару ми попростували,
яка скидалася на морг.
Там продавали й купували,
точивсь таємний, тихий торг.
»Як труп ще теплий після смерти,
йому нирки, печінку й серце
вирізують. Вони смачні.
Голодний люд, на все він ласий,
на цигарки міняє м'ясо, —
так пояснив Еней мені.

—Все причандалля, непотрібне
вже нам самим, ми, козаки,
даруємо братві безхлібній.
Навіщо нам оті нирки,
на біса серце і печінка,
коли вже не полюбить жінка,
коли прийшла до мене морг,
коли вже не подамся в Крим я
і вже не грітиме у тім'я
ні ясний Геліос, ні Хорс?!«

А я на це: »Як по пустині
пекельній Дант мене тягав,
то не робив з усього кпини,
а річ поважно трактував«.
»Була у Данта інша вдача, —
сказав Еней. — Зірками значив
шляхи він. Вас носив бурун.
Дант малював на стінах фрески,
а я даю лише гротески,
бо я — пустотник і жартун.

Та правда тут і там та сама.
Дається тільки різний сос.
Тож відчинімо правді браму!
За неї піду я на стос.
Про істину одному дано
вістити боем барабана
і гласом труб. Та інший гарт
у тих, що, мов сова у літі,
на глум беруть усе на світі,
і зброя їхня — гострий жарт.

Не буде нас носити вихор,
як вас за гори і ріку
носив, немов засохлий віхоть.
Та піде все в нас по шнурку,
або, як чехи кажуть, hesko.
Не є це епос, а бурлеска,
burlesca tragica; тому
все має бути, як у фарсі,
чи, може, як на дальнім Марсі.
Тож не трубитиму в сурму.

Припас я милиці-ходулі,
які сягають вище хмар,
де, забезпечені від кулі,
ми попрямуємо в кошмар...«

Як милиці припасували,

зіп'ялись ми й пошкандибали,
у вись, мов велетні, зросли.
Вгорі, над головами сонце,
внизу, між хмар — ясні віконця:
червою люди ген повзли.

Був кожний крок верстов із десять.
Всі смерті від вогня й меча
я нотував на маргінесі
мого діравого плаща.
Скидавсь чортячий писк на песій,
десь правилося чорні меси,
нам невидимі в чорній млі,
на честь сеньйора Веліяра.
Мов гураган, гули пожари,
роїлось пекло на землі.

Коли я до Дніпра дотюпав,
побачив я, що під мостом
повішені гойдались трупи,
мов продавалися гуртом.

»Гойдаються там партизани
і почорнілі, мов цигани,
висять для остраху людей,
щоб дати наочний приклад кари,
щоб не тікав у жито нарід«,
— так пояснив мені Еней.

Біліли за дніпровим плесом
хати, мов купи печериць.
Звідтіль на царину есеси
зганяли баб і молодиць,
що по-несвітськи голосили;
шикуючись під скоростріли,
малих тримали немовлят.
Кричали діти: »Мамо, де ти?!«
Строчили швидко кулемети,
і нищилось по ряді ряд.

Спитав я: »Чи ж ведеться війни
проти жіноцтва і дітей?«
(бо подив мій зростав постійно).

І відказав на це Еней:
»Так дівчора невинна гине,
бо викорінюють родини
тих, що, покинувши хати,
пішли у вольні партизани.
Отож, немов з наказу хана,
все має трупом полягти.

Кого охота підмиває
до лісу дати стрикача,
той знатиме: відповідає
за це все кодрло втікача«.
І з подивом, що ріс безмірно,
я мовив: »Є це неймовірне.
Коли здається все в полон,
то звідкіля ті партизани?
Бо вже червоного корану
зрікаються, як забобон«.

»Щоб добре справу розкумекать,
рушаймо далі у простір«,
— сказав Еней. І, мов лелски,
чолом черкаючися зір,
попростували в степ ми дикий,
переступали через ріки,
події сповнені поваб,
жорстокі і страшні часами,
які точилися під нами,
згори хапаючи, мов жаб.

Отак ми на село велике
в степу широкім набрели.
Такі злинали звідти крики,
що нам аж вуха загули.
Не тільки люди, — пси і свині,

коти, качки кричали: »Гинем!«
Село те німці й поляки
широким колом оточили.
Поляків бо приголубили
всепереможні вояки,

за те, що досвід мали давній
в паціфікації вони,
діла доконували славні,
людей топтавши і лани,
з повітів молодь забиравши
і по в'язницях катувавши.
Чоловіків під скоростріл
зганяли вояки у купу.
Їх оберталося на трупи,
і плив з-під них кривавий Ніл.

До клунь замкнувши баб із дітьми,
солону, складену кругом,
щоб засвітити їм у п'їтьмі,
підпалювали сірничком.
Палахкотіли ті багаття,
і лопотіли, мов латаття,
там полум'ясті язики,
що жаром прискали, як просом.
Ревла худоба стоголосо,
вилуцувались кістяки.

Сказав Еней: »Забили німця
в околицях цього села
якісь бродяги-проходимці.
Тому то вогняна мітла
змете, не полишивши сліду,
село. Хоч правди діти ніде:
знайшовсь забитий німець там,
та люди Богу духа винні,
бо може й трупа хтось підкинув.
Але платити тра життям.

Набравшись досвіду і гарту,
селяни наші житруни
скрізь на дорогах ставлять варту,
що визирає з далини
гостей непростених, і скоро
ген над шляхом закурить порох,
усі біжать, у казани
б'ють на сполох, у сковорідки,
женуть, до лісу давши ходу,
корови, коні, кабани.

Ідуть у вольні партизани,
живуть, як прадіди колись,
воліють бути як цигани,
аби не шинкою спектись.
Все потім лучиться докупи,
і так росте поволі УПА...»

Борами чорними Волинь
зустріла нас, коли ми далі
пішли. За ними місто Малин,
де ми почули зойк рабинь.

Там церква, полум'ям пойнята,
тлумила крики гомінки,
і не вгавали вопіяти
в тій церкві матері-жінки.
Гатили-гупали у двері,
трощили об каміння череп;
ковтаючи вогонь і чад,
пестливо лизані і жерті
шпаркими язиками смерті,
в хустки вгортали немовлят.

Перезирнувся я з Енеєм
і вже нічого не питаю.
Та мовив він: »О, щось лихе їм
в майбутнім Бог наготував,
страшну завісивши відплату,

коли дав волю лютувати».

Вогонь то є старий звичай,
то не закон жорстокий джунглів.
Частину Другу Нібелюнгів
з років дитячих пригадай.

Ми далі йшли й постерігали,
як на мінований пустар
жидів сотисячами гнали
з усіх околиць і кошар.
І стогін посилала звідтам
земля, роздерта динамітом.
А то дідів, жінок, дівчат
розстрілювалося пачками.
Скидали трупи всі до ями
і долучали немовлят.

До Бога простягав долоні
жидівський люд, ревів, як бик.
Ніхто не чув його агоній,
і аж під хмари нісся крик.
Він, як на древньому Сінаї
Мойсей, волав до Адоная.
Не знав він, що живе в добу
немилосердних ліквідацій
тих або інших рас і націй,
і з розпачу сурмив в трубу.

Робітників із України
везли в вантажних поїздах,
де, позамикані, мов свині,
вони товклись, як у хлівах.
Три тижні їх маринувалось,
тоді з вагонів вигрібалось
гній, кал, блювоту і мерців.
Живі десь за колючим дротом
тинялись: кожний був фактотум
в полоні чорних, мертвих днів.

Небавом ми, ходи наддавши,
до табору знов доп'ялись,
і був то знаменитий Авшвіц
(як би віддав його колись
чітко графікою Нарбут!).
Над ворітьми був напис: »Arbeit
macht frei« і лаявся: »Psia krew!«
якийсь поляк; казав: »До неба
ви вирости, ta czego trzeba
вам, дурням, вищим від дерев?!«

Ми, не зважаючи на злого
лайка, на милицях своїх
переступили через нього,
збудивши тим загальний сміх.
В пасматих одягах чимало
всіляких в'язнів там шугало.
І пояснив мені Еней:
»Тут кутники понашивали
зелені тим, що грабували
і обкрадали скрізь людей.

А чорні тим, що утікали
від праці. Фіялкові тим,
що біблію коментували.
Он емігрант, той з голубим.
З червоними — то бандерівці.
Жидів, покірних, як ті вівці,
зоря вирізнує з усіх.
З кутом рожевим педерасті.
Партійці ж керівної касти,
ті ходять в білому, як сніг«.

І щоб я добре все второпав,
Еней досвідчений повів:
»Сюди з усіх кінців Європи
шлють жидову-багатирів.
Іх не ведуть до буцегарні.

ведуть їх митися до парні.
Не воду, газ пускає кран.
О, купіль то є давній спосіб,
що вдосконалювався досі.
Ним Ольга нищила древлян.

За півгодини все є мертве.
Гаками стягши всіх до куп,
в великих печах палять жертви,
кладуть полінами до груб.
Так гештапівцям менший клопіт,
бо розгрібають тільки попіл,
де є до чорта дукачів.
Збирай — аби лише охота —
коштовні камні й красне злото
із запльомбованих зубів».

На авті їхали східнячки,
хоч і веселі, та сумні.
Горіли очі від гарячки,
а з уст летіли їм пісні.
І я спитав: »Куди, дівчатка?«
І відгукнулось: »На колядку
туди, де не росте трава.
Мабуть, ми дуже недокровні:
нас виряджають до газовні,
бо вже хворієм тижнів два».

Там, не зажурені ні трошки,
в квача гуляли хлопчакі,
і грав один з них на »гармошку«,
ногами втоптував піски.
Сказав Еней: »Ці хлопці звикли
до всього. То дорослим приклад.
Їм завтра заштрики дають,
бо діти зайві: хочуть жерти.
Байдужі до життя і смерти,
вони з усмішкою помруть».

Погляньте: мов страшне мemento
чорніе там двадцятий бльок,
де робиться експерименти,
де в різні способи жінок
чужинних рас стерилізують
і плідність власних рас форсують
на дослідах. Большевики
ліквідували нас, як клясу,
— тут ліквідують нас, як расу.
Стискаймо мовчки п'ястуки.

Струснімо порох з наших лахів:
чкурніть но далі, мов факір!»

І ось, примандрувавши в Дахав,
почули дзенькіт ми сокир.
Ціпком угору гнаний в'язень
на дерево високе влазив,
співати мусів там, як птах;
а ґештапівці реготали,
гіллясте дерево рубали,
і раптом граб піднятий — бах!

і в'язня чавив на медузу
своїм незважним тягарем.
Еней стояв, гриз кукурудзу
і говорив мені тихцем:
»Цей табір — то веселий табір;
щоденна їжа там »кольрабі«,
але вигадливі кати
всіляко дбають про розвагу:
рабам то сеччю гасять спрагу,
то чешуть вилами хребти.

Погляньте, онде що намислив
якийсь ґештаповець-жартун«.
Сидів, прив'язаний до крісла,
раб-неборак, його пустун
зливав водою на морозі,

і бурулькi, мов патли кози,
звисали вниз. То був черкес.
В величній позі фараонів
скидавсь на статую на троні
той заморожений Рамзес.

Ще бачити нам довелося,
як в'язневі, що не постриг
занадто довгого волосся,
здіймали з черепа моріг:
соломою, щоб укарати,
смалили голову кудлату,
мов кабана. Сказав Еней:
»Тут звичай той, що на Україні
поширено лише на свині,
застосували до людей.

А онде бачите газовні?
Неначе храми сатані,
такі прилизані назовні,
такі чистенькі, чепурні!
Чи ж не іронія то долі,
що, перемучені в неволі,
газовні ті святі отці
під батогоми будували
і власним потом поливали
попи-священники й ченці!

Як у всесвітньому масштабі
кортить побачити Вам зло,
в мавтгавзенський простуймо табір,
поки ще сонце не зайшло«.
Побавив нас, як птиць у вирій,
Мавтгавзен. В присмерку він виріс.
Там комином забовванів,
у хмари вдершись, крематорій,
що душі в'язнів аж під зорі
видмухував клубком димів.

Везло вже авто тягарове
туди жидів під плач і рев,
немов відпади таборові:
голісіньких Адамів, Єв,
худих, маленьких Євеняток,
як Мінотаврові податок.
Були набиті густо там,
немов сардельки у коробці,
старі жінки, дівчата й хлопці.
Стояв від них гармидер, гам.

Сказав Еней: »Смерть у пурпурі
гряде. . . Тікає жид, мов щур,
бо знає: всім тепер »капурес«.
прийшов, немов чума, »шварц юр«.
Онті — направо гляньте — самі
уже собі копають ями
і ждуть, лягаючи до них.
Ось-ось гештаповець нехитрий
стріляє жидові в макітру
і той — лише ногами — дриг.

А онде авто з чорним ґмахом,
у техніці це новина,
удосконалений винахід.
Той ґмах — газовня чепурна.
Отож людей не треба й везти,
цей спосіб є der allerbeste.
Як мавзолей — той самоход.
А вивантажуючи, трупи
не кидають безладно в купу,
бо треба зазирнути в рот.

Сортуючи, кладуть окремо,
у кого золото в зубах.
А решта — то не є проблема,
хай спочива на смітниках.
Як сплять, вигребуть у діжки,

посиплять попелом доріжки.
Як ні — на вироби підє
ота дебела людська шкура,
на рукавички, абажури,
бо тут — ніщо не пропаде.

В пошані гігієна: сквапно,
до ям як тельбухи згребуть,
все пильно поливають вапном.
Від операцій люди мруть;
для дослідів, як у вевірки,
їм вирізають мозок, нирки,
і ліки впорскують від ран,
які утишують печалі:
феноль, бензину, ціянкалій,
і евнаркон, і епіван.

Людей, що туга їх притисла,
давно позбавлено імен
і витаврувано їм числа.
Не награвает їм Шопен
урдчисто марш-фюнебра,
коли їм чобіт трощить ребра.
І раб, спрацьований украй, —
немов прочитана газета,
що надається — до кльозета.
Як бачите, це справжній рай.

Он там, погляньте, гештапісти
завзято грають у футбол.
Здається, грають не без хисту,
та м'яч не скаче їм у гол,
бо м'яч — жидівське немовлятко,
завинуте у пелюшатки.
А он на гострі глазуни
з височини скакають в'язні,
немов пірнаючи у лазні,
і троцаться, мов кавуни.

В цій плясовиці інфернальній
поневіряють людом тим
лихі злочинці кримінальні,
що верховодять над усім.
Такий начальник зветься »капо«,
він здатний очі Вам закапати
смолою. Онде занурив
він жида головою в бочку.
Той кудкудакає, мов квочка,
і бульки по воді пустив.

Ще гляньте на того кретина,
на москаля із Костроми,
якого всі беруть на кпини,
на вискочня із царства тьми,
в яким шанують серп і молот!
Коли йому дошкулив голод,
у теплого ще мертвяка
відтяв він удо для почину
і з'їв його сирим без хрину —
тому й глузують з дивака.

Он походжає в однострої
есесівським хлопак, що літ
п'ятнадцять має. Прагне бою
юнацтва гордовитий квіт.
Учора мав він іменини.
Син шефа — Цірайса — хлопчина,
і батько в дар офірував
для вправ стрілецьких тому блазню
в своїй щедроті сорок в'язнів,
щоб той усіх перестріляв.

Учив, як цілитися треба
межй очі, у серце, в лоб,
щоб враз душа пішла до неба,
і захопився грою хлоп.
Держався батько заповіту,

що фюрер дав на вічні літа:
»О, молодь світові на жах
я хочу бачити: нещадну,
брутальну, гордовиту, владну,
блиск звіра хижого в очах«...«

Почули вдалині ми звуки,
мов глухо хтось у дзвін гатив,
пішли на таємничий стукіт.
Там на стільці бідак сидів,
а голова була в шоломі
важкім, залізнім, по якому
гатили дзвінко молотком.
Гули йому страшні удари
у черепі громами кари,
і мозок струшувався в жом.

Пішли ми далі й до барака
дійшли, де гнили харпаки;
були страшні ті небораки —
сама лиш шкіра й кістяки.
Вони звивалися, мов черви.
Сказав Еней: »Це людське стерво,
барак цей зветься тут »двірець«.
Тут скупчили все недолуге.
Звідсіль за межі земнокруга
веде дорога навростець«.

»Хто ти, єгомосцю смердючий?«
— я раптом ланця запитав,
що рану загортав в онучі,
і той, всміхнувшись, відказав:
»Мене хотіли газувати,
та вмів себе я заховати:
чотири ночі і три дні
просидів в ямі виступовій
і вийшов, бачите, здоровим,
хоч був по горло у багні«.

І закликаючи простори
днів незліченних і років,
згадав я вірш П'єра Дебора,
що тихо в спогадах бринів:
»Прийдуть щасливі покоління,
ім квіти у п'янкім тремтінні
закуряться, мов тиміям.
Наситять пахощі повітря,
і мрійний вальс музика вітру
війне в обійми вечорам«.

І справді вальс ми враз почули,
вальс із »Веселої вдови«,
і в бік музики завернули.
Енея я штовхнув: »Диви!«
Там шибениці височіли,
але такі святочно-милі,
мов прибрані в день іменин;
були прикрашені квітками
і кольоровими стрічками,
вінками айстрів і жоржин.

Сказав Еней: »Це милі жарти,
то вішають утікачів,
що тої чести і не варті,
бо утікали з таборів«.
Гер Бахмаер скінчив промову,
сказав своє повчальне слово,
і має вішати не кат,
а один одного ті в'язні.
Останній не втече від казні,
бо сам собі він зробить мат.

Заряджено все урочисто.
Повитий квітами мотуз
уже не зашморг, а намісто.
Покликано на бенкет муз.
Із страти Бахмаер поему

створив. Вінчають діядеми
із рож утікачів. Дави!
»Гойдайтесь плавко і тихенько« —
наспівує під лірний бренькіт
вальс із »Веселої вдови«.

»Росте, росте у німців сальдо,
росте на користь ворогів.
Подаймося до Бухенвальду.
Там я також три тижні прів.
О, спогади ті незабутні
лишилися на все майбутнє.
У вигадках своїх були
керівники там геніяльні,
а вчинки їх сакраментальні,
бо й мертвих реготом трясли«.

Ми в Бухенвальд пришкандибали
і там узріли бідака,
що бігав вже хвилини чимало
все дзигою кругом кілка.
Хто вигадав ту дивну кару?
А з другого валила пара:
на прикру гору він збігав
і вниз котився горбчаками,
немов би був Сізіфів камінь,
бо все те сто раз проробляв.

Там, де було все голо-пусто
і в жовтих розсипах піски,
біліли качани капусти.
»Таж то є голови людські!
Закопують на дві години
по шию тих, що в чомусь винні«,
— гукнув Еней. Почувся рев.
То брали десь когось на муки:
назад викручуючи руки,
людей в'язали до дерев.

З лятрин відром зачерши калу,
мов бараболю по весні,
жидів там пильно поливали.
Один зомлів, тож без борні
залізом розщепляли зуби
і воду лляли поміж губи.
Жид пух, немов на сонці плід,
все реготалось до гикоти,
бо трискала вода із рота,
коли скакалось на живіт.

»Покиньмо бідних небораків.
Мабуть, гуде Вам голова.
Загляньмо краще до бараків,
бо завтра ж — перший день Різдва.
Подивимось, чи там танцюють,
чи люди Свят-вечір святкують«,
— так намовляв мене Еней.
Сховавши у снігу ходулі,
в барак ми шостий завернули,
де хтось співав, мов соловей.

Стрункі пишались там ялини,
на них горіли вже свічки.
Повнісінько було в хатині,
зійшлись пани і батраки.
А між вогнями золотими,
поміж ялинами отими,
помежи кожними двома
висіло по одному в'язню.
Скидавсь той макабричний празник
на те, що бачив Брут Хома.

І я, звернувшись до Енея,
сказав: »А чи не є це сон
і плід фантазії твоєї,
яку стуманив самогон?
В той сон мою утяг ти душу.

Кого по тих жахах зворушить
Октав Мірбо, той самодур,
який в розбеценій уяві
мав джерело своєї слави
і написав »Садок тортур«!

Сказав Еней: »Кортить Вас, пане,
вже звідси дати стрикача.
Чи ж око Ваше не погляне,
як людьми грають у м'яча?«
Відрік я: »Бачив я канкан той,
мені вже показав це Данте.
Невже ті самі тут і там
методи й спосіб катування,
якими вичавить зізнання
так конче хочеться катам?«

»Ріжниця є, хто в тямки візьме, —
мовляв Еней. — Впровадив чорт
гру там в ім'я соціалізму,
а тут вона — веселий спорт.
Все німець переймає швидко,
бо вже він має п'ятилітку
та концентраки заснував,
що в нього звуться »Nacht und Nebel«.
Як попадеш — то мов у небі,
бо вже навіки слід пропав.

Та помандруймо з Вами в Київ.
Не до смаку Вам тут кутя.
А там, де дух Шевченка віяв,
пульсує гаряче життя«.
І ми, дві довгоногі птиці,
попростували до столиці.
О Києве, тобі привіт!
В побожності схилимо чола.
Усіх еднаеш ти у коло.
Тут нації краса і цвіт.

Ось на Шевченковім бульварі
вітають нас ряди тополь.
Здається, тут пройшов Аляріх
чи інший варварський король.
А може люті яничари?
Бо недогашені пожари
у міста серці золотім
повижирали чорні плями,
і метушиться у нестями
воно, розгублене зовсім.

О, де ви, літ минулих друзі?
О, де завіявся ваш слід?
В яких снігах у лютій тузі
кайла́ми трощите ви лід?
Я бачу скрізь чужі обличчя.
Даремне я зову і кличу.
— »Та чи не кинув нам сюди
в палкім ентузіязмі Захід
людей нових від мого фаху?
Ану ж, Енею мій, знайди

поетку, ніжну як вербена,
що край дороги розцвіла,
що їй дзвінке ім'я Олена,
що зачарована пішла
повз тасмничі звабні двері
на дальній і »прекрасний берег,
на клич задимлених вогнів«.
Я чув, що тут, у ріднім лоні,
цвіте в благословеннім гроні
вона, гуртуючи співців«.

Попростував Еней і в пітьмі
зненацька зупинив мене
перед великими ворітьми.
»Оце житло її сумне, —
сказав він. — Тут їй казка сниться«.

Поглянув я: та ж то в'язниця!
Дав варті пачку цигарок
Еней — і сходами до камер.
Ноги торкавсь холодний камінь,
губ у повітрі кожний крок.

Там люд туливсь, як по печерах.
Хто кинув їх у цей барліг?
Ось-ось число її на дверях —
і ми ступили за поріг.
Поетка корчилась на нарах,
бліда, неначе вже на марах,
а біля неї ніж, яким
вона собі розтяла жили.
Уже знекровлена, безсила,
казала шепотом глухим:

»Знайомі речі і обличчя
вже стали зайві і чужі.
Я чую поклик таємничий,
кружляю на вузькій межі.
Розлито недопите сонце,
душа в червоній амазонці
мчить на коні в гарячу смерть,
бо не холодне умирання
послав Господь. Вином страждання
мені налив Він чашу вщерть.

Я на високій стала вежі;
мов корабель хай відпливе
життя у заграві пожежі».
І вже лежало неживе
перед очима юне тіло.
Спитав я: »Защо ця немила
спіткала жінку доля?» й рік
Еней: »Оскаржив провокатор
її. Щоб утекти від ката,
вона свій вкоротила вік.

Священних жертв таких немало,
бо гештапівський однострій
енкаведисти повдягали;
гудуть, як той джмелиний рій,
скрізь українську молодь ловлять,
і вже пішло тут безголовля.
Отож на предків любий край
хай накивають наші п'яти,
бо взявсь тут пальми колихати
той самий пролетарський май».

Попрямували ми на захід,
тікаючи з пекельних гавр.
»Земля — то сатани винахід, —
сказав Еней. — Іхтіосавр,
і той напевне би заплакав,
побачивши тих горопаків,
а ми, пройшовши крізь полон,
вже так серцями зашкарубли,
що не хвилюють нас ті кубла;
ще світ нам красить самогон.

Нехай же нас минають бомби.
Тримаймось напрямку Берлін.
Погляньте там на катакомби,
подиште попелом руїн».
Ми йшли та йшли. Зоря в керею
вдягла нас ранкова. »Енею, —
промовив я, — на манівець
ти збочив. Ніч ми йшли без павзи.
Це ж не Берлін, а Заксенгавзен.
Ми в інший забрели кінець».

Всміхнувся він: »Тут теж є табір,
де Вам зустрінеться співець,
якого шлях геройський звабив,
невтомний лицар і боець.
Це буде наш кацет останній,

бо годі вже на фортеп'яні
бентежних Ваших почувань
підкручувати струни нервів,
показуючи, як для червів
людину міситься на твань».

Ввійшли ми в табір. Мертвий спокій
там чатував. Він весь затих.
В задумі начебто глибокій,
смутні, по камерах своїх
стояли в'язні і молились.
Суворо очі їм світились,
і пойняла їх глухота.
Слова на дні душі зростали,
де загорялись, мов опали.
Не ворушилися вуста.

Так чверть години у мовчанці
минуло, й табір знов ожив.
Був там єпископ серед ланців,
і я до нього приступив,
спитався: »Що то за відправа?«
Відмовив він: »Героям слава.
Герой загиб, і я по нім
мовчазну правив панахиду.
Нікого з спільників не видав,
себе не зрадив він нічим.

Сказав я всім: »Коли уранці
сніданний дзвоник продзвенить,
ставайте в коло всі, о бранці.
То знак, що я почну служити«.
В молитві ми серця з'єднали.
Я з іншого народу, але
схиляю голову перед
геройством«. Запитав я: »Хто він?«
І враз, змінивши ритм розмови,
полився слів сочистий мед:

»Він воїн був, лицар він був і поет.
Уславив він, як у давнину Овідій,
пізнавши надхнення найвищого лет,
вік злотий і срібний, і той, що із міді,
що сонце в нім висне й гуде, і гуде,
незрушно-мутне, над сухими борами,
а хижі ватаги, що вождь їх веде,
у штурмі вдираються в замкові брами.

Із кігтів почвар добувавши скарби,
уславив він вірність і жертву героя,
того, що обличчя формує доби,
що з світом до бою стає і з собою.

Він йшов, обминаючи соняшний сад,
де смокви і грона сочисті, йшов з гаслом
»Ні кроку зі шляху, ні думки назад«,
бо кликала вічна мета і не гасла.

Чекала спокуса його неодна
і вабили повні зрадливої знади
прозорі озера науки, вина
і навіть поезії пінні каскади.

Та де той п'янкіший найдеш водограй,
він мовив, де плеса синіші, холодні,
як ставити ногу недбало на край
блакитної чаші безодні...

Він знав, що всі мури земного впадуть,
як серце своє він оберне на сурму,
що вежі найвищі духовости ждуть
його неборно-шаленого штурму.

Мигтіння і рух блискавиці — думкам
надавши, а рішенням — важкість каміння,
на голім верхів'ї гори сам-на-сам
він став зі своїм невблаганним сумлінням.

Як першого дня появився він тут,
то йшов яснолиций, міцний і суворий.
Ще вільний він був від кайданів і пут,
хода його твердо гула в коридорі.

Вночі на розмову покликав був кат,
і другого ранку, коли він вертався
до камери, слухали ми з-поза ґрат,
як трошечки він, ідучи, спотикався.

По третій розмові ж з лихим пацюком,
з тим катом, яка відбувалась віч-на-віч,
він плентався й ледве волікся мішком,
і слід позначався по ньому кривавий.

У камері, де залишився він сам,
прикуто його до землі ланцюгами,
і, наче папір промокальний, від плям
поволі холодний червонівся камінь.

Вже годі було добувати зізнань,
бо не підіймалась розбита щелёпа,
і тільки, мов хвиля останніх буянь,
ще перебігав по завмерлому трепіт.

Він жертви солодкість жахливу зазнав,
вже очі йому сповивали тумани,
а він, необорний, лише жалкував,
що вдруге померти йому вже не дано.

На шпиль найстрімкіший жорстоких страждань,
на голий той шпиль, де нема на що спертись,
зійшов його дух, що не знав катувань.
Стояв, височів над проваллями смерті.

І смерть, упокорена духом живим,
в порожню домівку розбитого тіла,
вагаючись, кроком ввійшла нешвидким,
ввійшла, наче служка бентежно-несміла».

Так панотець гоноровитий
страшну подію вдяг у спів
і про геройство говорити
словами Ольжича умів,
сліпив вогнем його метафор,
мов самоцвіти брав із шафи,
що в ній беріг коштовний скарб
цитатів, спогадів і вражень.
На кожне слово — що не скаже —
колись поет поклав свій карб.

Коли ту оповідь єпископ
з слізьми у вічу докінчив,
вогонь йому в зіницях блискав,
і в'язнів він благословив.
Ми попрощались, у неволі
лишився він, а ми у полі
знов опинились, і сказав
Еней: »Пора нам розлучитись.
Багато дечого навчитись
Ви встигли, й я щось скористав.

Мішав я літні дні й зимові
в мандрівці нашій без черги,
події різні і розмови,
щоб не навіяти нудьги.
Вам показав я все in pace
і ось тепер я prima luce
дістатись хочу до Дніпра.
Коли добудуся до Дону,
знайду собі нову Дідону
і з нею наживу добра«.

»Прощай, супутнику і друже! —
йому я щиро відказав.
— Мені в пригоді став ти дуже.
Без тебе пекла б не пізнав.
Тож Котляревського Івана

вітай від мене, свого пана,
який мені в проводирі
тебе послав. Йому подяку
за це склади і покалякай
з ним до вечірньої зорі.

Чи десь у цих краях неслави
ми знову зійдемося удвох?
Я в Прагу йду, до вод Влтави,
там є від бомб добрячий льох».
»У катакомби Вишеграду
Вас друг мій Мужин прийме радо.
Привіт йому! — Еней сказав.
— Хоч не кохавсь я в Славках, Вандах,
та часто на чужих верандах
я з ним улітку ночував.

Він Вам покаже синагогу,
де катуватиме пророк
лихого Гога і Магога.
З ним знайдете Ви без морок
той кут за Празьким заборолом,
де з Майрінком стикався Голем.
І, може, десь під мряку й дощ
Вам явиться великий цадик,
що проклинає той порядок,
який завів німецький вождь.

Тож проповідує він люду,
поважним хасидам-жидам
високі мудроці талмуду.
Його шанують вельми там.
У сховищі він потаємнім
живе, в якомусь льосі темнім».
Тут я Енея попрощав,
пішов у море мли збуяле.
Мені услід кричав він: »Vale!«
і довго шапкою махав.

Став прояснятися південь хмурий.
В кольорах Реріха мені
заголубили сірі мури
старої Праги вдалині.
Вгорі засяяли Градчани.
А сни мої були прочани
до храму дальнього краси,
до таємничого Тібету
душі, де мир анахорета
сторджають гори і ліси.

І стала тьма, запанував хаос
Немов перед створінням світа...
Скрізь марища з хаосу виринали,
Длиха зараза, голод, злидні, жах — ...

Леся Українка

ВЕЛИКИЙ цадик і товмач талмуду,
сивобородий хасид і мудрець,
шанований поміж жидівським людом
святої тори вславлений знавець,
свічки високі в шабаш запаливши,
свій стан у посмуговані, чудні
тканини молитовнії повивши,
закляття виголошує страшні.

Насупивши густі, кошлаті брови,
у ніч волає він: »О Адонай!«
до Бога помсти, давнього Єгови,
і в голосі його гуде відчай.

Ввижаються йому висоти горні
Сінаю древнього, і під жалі
у такт гойдається коробка чорна
на жовтім покарбованім чолі.

»Нехай спобігне кара невідклична, —
так закликає він. — Хай сокрушить
Твоя нещадна помста споконвічна
той нарід, що наказує нам жити,
що нарід мій занапастив і гонить,
що в череві розжарених печей
старих мордує, молодих полонить,
на розплід не лишає нам дітей.

Хай буде він мов той садок безводний,
хай стане він мов сухолистий дуб,
рамено власне хай жере, голодний,
хай юнаки, мов ліс, підуть на зруб.
Хай в тузі нудить, мов перед родами
жона, яка тамує жах і біль.
Хай плаче над посохлими полями,
де уродили рута і кукіль.
Хай буде до спрагнілого подібний,
що спить і воду п'є вві сні з вином,
та в пітьмі прокидається незглибній
із пересохлим в роті язиком.
О Господи! Скарай той нарід-Кайн,
зміцни упертість у його серцях,
щоб у гріхах своїх він не покаявся,
не навернувся на правдивий шлях.
Слух заклади йому, щоб він ушима
глухими істини почуть не міг,
і засліпи його, щоб він очима
не бачив — невидючими — доріг,
йшов на загин за лживими вождями,
щоб метушився він, позбувшись сна —
зацькована отара у нестямі,
яка лишилася без чабана.
Хай це триває, поки на пустелі
Господній гнів оберне всі міста.
І стануть житлами лиш голі скелі,
де люд огорне сіра самота».

І цадик горщик, ліплений із глини,
бере, шпурляє на піл, навісний,
ногами люто топче черепини,
щоб покришити їх на пил дрібний;
волає гучно знов до Адоная:

»Яви, о Господи, грозу і гнів!

Як я тепер цей горщик розбиваю,
так потрощи державу ворогів,
щоб не лишилось черепка, яким би
води хтось міг зачерти з джерела,
щоб не лишилось черепка, що в нім би
хтось жару міг принести до житла.
У звалищах палаців, очманілі
від голоду, хай скавучать вовки,
хай скачуть там собаки здичавілі,
лисиці брешуть і гризуть кістки.
Хай сови кубляться в церквах, літають.
Хай кажани паскудять на хрести.
Чи чуєш Ти мене, о Адонаю!
Залізною мітлою край змети,
щоб не було врожаю, щоб руками
збирали люди в полі колоски,
щоб за тверде підложжя був їм камінь,
щоб не мололи мертві вітряки.
О, накажи, що слива й грушка мусить
давати стільки пізньої пори,
скільки лишається після потрусу
на голому вершку — сливок дві, три.
О, знищ у тім народі дух завзяття,
дорадників-пророків, мудреців.
Хай буде він — мов восени багаття
з порубаних, потятих будяків.
Блискуче срібло оберни на піну,
а золото на полум'я і дим.
Якщо той нарід — мур, пробий щілину,
щоб просмоктався дощ дзюрком тонким,
щоб розмивав зсередини він камінь,
щоб день прийшов — і з громом мур упав
і все, що там плекалося віками,
під звалищами грузу поховав».

Отак, запрагнувши страшного чуда,
ворожить цадик, хасид і мудрець,

святої тори, мішни і талмуду
ніким не перевершений знавець.
Повив він стан у чорнобілій таліт,
і тефілін горбанить на чолі.
Він ворога рокує на поталу;
єрусалимські точаться жалі,
немов у вавилонському полоні.
Угору руки простягнув аскет
і перед тим, як розтулить долоні,
знанацька він їх кидає вперед,
немов шпурляючи в нічні простори
зненавистю насичені слова,
що накликають помсту, плач і горе
і огонь на люд, худобу і жнива:
»Хай сміх і радість відлетить, мов птиця,
хай змовкнуть музики й пісень слова,
а у бездахих чорних кам'яницях
хай виросте полин, бур'ян-трава...«

І западає на хвилину тиша,
і мовчки вносить, ставить між свічок
талмудник пастку, де піймалась миша,
і пастка та — то дротяний мішок.
Над нею чудно хасид химородить,
вхопити хоче мишку на гачок,
її крізь ґрати голкою скородить,
вона ж тікає із кута в куток;
згори над нею крапле стеарином,
тонким струмком зі свічки ллється лій,
на шерсть, на мишачу поволі рине,
кружками твердне білими на ній.
Жалять тваринку ті пекучі оси,
і миша метушиться і пищить;
та химороднику цього не досить:
рідку смолу він починає лить.
Така вона жеруча і гаряча,
немов її позичив в пеклі біс,

і миша вже не бігає, а скаче,
але дротів навколо — цілий ліс.
Гризе, гризе вона прокляті грати,
що оточили мишачий Содом,
та, неспроможна сказу подолати,
вже полум'ястим крутиться жмутком.
І оком дивлячися мертвим, голим,
в екстазі хасид як задеревів.
З обличчя вже не цадик він а Голем,
корч захвату йому аж м'язи звів.
І знову він волає до Єгови:

»О, Боже наш! Ти є жорстокий Біг,
не є Ти Бог всепрощення й любови.
Ти люд січеш, мов вогняний батіг;
Ти Бог не злагоди, а помсти й кари.
Як я Твое створіння катував,
так Ти скарай бундючний, пишний нарід,
що нищив нас і на тортури гнав.
Хай в муках він, як миша ця, загине,
у клітці гризучи залізо штаб;
хай стане пасткою йому країна,
де виріс він і житиме, як раб.
Нашли на нього хижку смерть і бурю!
Я тільки є благальний помсти крик,
моїм народом посланий мещурис,
його страшний, проречистий язик.
Воскрес і віродився дух Ісаї
в моєму тілі вутлім і старім,
і чорним прапором жалоби маю
я над народом скривдженим моїм.
Ждемо ми помсти, мов корова злучки,
яка реве та йти не хоче в хлів.
В нас Пейсах без маці, смутні в нас кучки,
на Гамана нема медовиків«.

Мов бас, бринить той голос серед ночі.
Свічки горять у срібних ставниках.
Нерівне полум'я дрижить-тріпоче,
виблискуючи тьмяно на ножах,
затиснутих у кулаках старечих.
І точить хасид скаргу і жалі,
пасматим талітом закутав плечі,
і тефілін горбанить на чолі.
Ягня мале приносить він у жертву,
повільно ріже, сколює ножем.
Воно, напівживе і напівмертве,
ногами смикає під сікачем.

»Січи всіх ворогів мечами кари,
врази пихате кодло навісне
не милосердим кошерним ударом,
— поволі ріж на м'ясо, на трефне, —
так знов волає цадик до Єгови.
— Хай ворог труситься, як це ягня,
що у руках моїх збігає кров'ю,
і виници дітей йому до пня.
Хай пранці принесуть йому зі сходу.
Так ревно він про чисту расу дбав,
тож хай жінкам, таким пишнім на вроду,
майструє чорних байстрюків зуав.

Хай меч твій нажереться м'яса-стерва,
щоб всі ворота трупом загатить.
Мов очерет, мов сохлий лист на вербах,
хай люд під лютим вихорем тремтить,
хай утікає в скелі і печери,
коли під гуркіт, брязкіт і під грім
заточаться, мов п'яні, хмародери,
повиті в чорний чад і жовтий дим,
коли земля, мов стиглий овоч, трісне,
коли річки сірчані потечуть,
річки смоли й вогню, і небо звисне,
як сивий шмат, якого бурі рвуть.

Зжени людей, в тісні замкни їх межі,
за плащ хай буде їм вузький мішок,
мотузка хай чересла підпереже,
хай чалить небезпека кожний крок.
Хай, хто втече меча, впаде у яму.
А мудрого, що з ями утече
і проторує шлях собі крізь гамуз,
хай ворог зашморгом поволочє.
Хай Адонаїв меч нап'ється крові,
язик хай буде полум'я гучне,
а подих вихорем, що здійме повінь,
що аж по горло людові сягне...

Я знаю, справдиться моє прокляття,
коли до нього прикладу печать:
себе на смерть повинен роковать я,
щоб чорним чарам слова сил надать».

Так рік великий цадик і пригубив
свячену чашу, де вино було
з отрутою... Гримнули помсти труби.
В заграві лютій небо зацвіло.
Снопи вогненні бризнули дощами.
Край спалахнув, мов тисяча Гоморр.
І вслід пожарам чорними слідами
пішли по трупах жлад, і глад, і мор.

ДЗВЕНЯТЬ затьмарені трамваї,
хриплять розпачливо гудки.
На шмаття буря розриває
вечірні натовпи людські.
Ось ними черева неситі
театрів, кін і вар'єте
аж до переситу набиті.
Жага там квітне і росте.
Бої, і чвари, і пригоди
тремтять на білім полотні,
екзотика страшної вроди
і дикі чари нависні.
Життя, екранами відбите,
чужі любов, страждання, смерть
і пристрасті непережиті
наллють порожні душі вцерьт.
Зіхають жерлами гармати,
свій засів сіють літаки...
Жінок учаться обіймати
якісь безвусі юнаки.
Все змішано: і тихі води,
і млосні звуки баркарол,
і грізні бомб'яні заводи,
а все завершує футбол.
Як людські душі стали схожі
на радіо чи грамофон!
І паперові, мертві рожі
зі стель їм кидає Нерон.
Не пахоці отруйним чадом
поваблять їх у небуття.

О, ні, — нудьга, скрутившись гадом,
ім опоясує життя.
Знов криком »panem et circenses!«
стрясє скрізь повітря чернь.
Князь тьми узяв гігантський пензель,
відром у пеклі фарб зачер
і ось на тлі небес малює
якісь красвиди жажні.
Он смерть лиха вгорі чатує.
Співає їй мотор пісні.
Птахама небеса вагітні.
Вже місто сотнями Гоморр
палахкотить, і фосфор квітне,
як полум'ястий мухомор.

Чи то екран, чи грізна дійсність?
Де правда тут, і де є гра?
Сирени рев у хмарах висне.
На душах репнула кора.
Мов голі стовбури обдерті,
вітрами шмагані вночі,
вони біліють, жахом жерті,
і скрізь прожекторів мечі.
Он пацу бункер роззявляє,
який, мов твань і мул, юрбу
в бетонне черево згрібає.
А вітер ночі дме в трубу...
Палайте, горді кам'яниці
і гострі вежі катедраль,
будови з каменю і криці
і золото музейних заль!
Церкви, де дух середньовіччя
в стобарвних променях вікдн,
бо вік-у-вік вас будівничий
вирощував, мов квіти лон,
і вам тепер не місце в світі,
де все залізо і бетон,

де творять люди штучний вітер
і де сирена — камертон.
Руїнами чорніє Ахен,
стрільчасті дуги вихор стер,
і дише диким, лютим жахом
вогнем насичений етер.
Став спогадом прекрасний Бремен,
від Мюнстера лишився міт,
січе міста залізний ремінь
і розпорошує граніт.
Колони Кельнського собору,
стрункої готики мара, —
все щезне, й плугом переоре
весь простір проклята пора.
Ламаймо, мов свавільні діти,
свої забавки для химер,
вітаймо долю троглодита
і вогкі сумерки печер!

Із коминів струмиться мирно дим,
і сонце ранкове поволі,
гойдаючися на вершку тополі,
стає вже плином золотим.
Он, перекресливши квадрати площ,
з дзеленькотом летять трамваї.
День, наче шату, хмару розриває
і сипле іскор срібний дощ.
А під каштанами веселий крик:
навколо водограю діти,
і в бризках водяних вологі квіти
так само пахнуть, як торік.
Деся на мосту чавуннім обабіч
гіганти бронзові на конях,
неначе скам'янівши в перегонах,
вартують простір день і ніч.
І мудрість бережуть, як цінний крам,
в бібліотеках фоліанти,
і темрява на образах Рембрандта
в музеї квітне світлом плям.
В фанфарах фарб Ван-Гог: відтінків сто
у їхній грі. Мов млу під ранок,
тремке мереживо й легкий серпанок
безжурно заclubив Ватто.
Прозоре рококо бере у бран
усі думки в просторій залі,
і сміх жінок крізь мариво Версалю
веде у світлий рай оман.

Та враз сирени гострий крик
ту тишу раптом роздирає:
вже прапором у хмари має
червоний пломеню язик.
Хати, дерева й дівтору —
все гураган змісив у кашу,
все крутить сатана в чардаші,
нову вигадуючи гру.
Екзотика країв Гогена,
пишна флямандська рясота
Рубенса й барва золота
на фресках базилік, де денне
проміння сутінню цвіло,
— все освітила блискавиця,
забула згаснути й, мов птиця,
б'є крилами заграв у скло.
Став ґрунт рухомим і хитким,
вогненні падають обруси,
важкі удари землетрусу,
і кам'яниці кришать грім.
В чавунні труби біси дмуть,
бісиці б'ють у тамбурини.
Розтоплене залізо рине,
і чорні вихорі гудуть.
Пливе мара, мара, мара
і скрізь почвари і машкари.
Я вас розвію, темні чари:
дмухнув — і згасла зграї гра.

Не бункер, а ліси зелені
мені гудуть: »Вітай, вітай!«
Вбираю простір у легені,
мене стрічає тихий край.
До мене явори й дуби
магічні простягнули жезла.
О дійсности маро, ти щезла!
Дзвенять байраки і горби.

Десь голубіє далечінь.
Встає серед гаїв Китаїв.
Дзвіниці шпиль на сонці сяє,
і ваблять осокори в тінь.
Приймає озеро мене
у води ясні і холодні,
і що минуло, те сьогодні
знов повернуло й не мине.
Шуміть, високі ясені,
серед гіллястих верховіть
мою тугу приколишіть.
Свій килим, луже, розгорни.
Май пестить сосну молоду
і душу променем квітчає.
З безодень смерти і відчаю
я в незагасне світло йду.

Від Сталінграду котиться лявіна
за Дін і за Дніпро. Палають ватри.
На білий сніг ллючи червоні вина,
знов ставить Темуджін лянлялі шатра.
На захід фюрер стяг полки голодні,
новою зброєю світи шахує,
а вже позаду мертве і холодне
Німецьке море хвилями шумує.
І, продираючись у стратосферу,
у чорну просторінь летять ракети,
— невидані на небі хмарожери,
в солярний біг не втягнені комети:
закуті в грози й панцері стрекози
даремно-марно троцаться об острів.
А що, коли ще й той останній козир
є лиш брехня модерних Каліострів?..

Спис Одіна зламавсь. Валькірій коні
мчать день і ніч хоробріх у Вальгаллу,
і натискає вже на Відень Конев,
ідуть дощі жеручого металу,
і владним рухом маршальського жезла
орду скеровує до Шлезька Жуков.
Брунатна гвардія в тумані щезла,
і носить над нею згряя круків.

З Бреславля поїзди летять на Прагу
крізь вітер крижаний, в мороз тріскучий,
ревуть, немов страшні звірі від спраги,
що їх ловець жене на мертві кручі.
Дітей замерзлих кидається з вікон,
з плятформ, напівзавіяних снігами,

а вслід за ними з розпачливим криком
в замети скачуть матері в нестямі.

Сягає повінь до дахів Берліну.
На звалищах бої за барикади.
Пожарами почерчені руїни
і ненастанний гуркіт канонади.
Вмовляє Геббельс у дідів відвагу,
в калік, у лянштурмівців одноруких
і закликає битись до виснаги,
а метрополія конає в муках.
Сам фюрер, що подався до столиці,
сидить у канцелярії Державній.
Його вітають вогняні грімниці,
а не пісні, як у часи днедавні.

Невже все пожере ота пожежа?
Невже то корч останньої напруги?
Невже хитається й впаде, мов вежа,
те третє царство блиску і потуги?
О Геббельсе, проречистий промовче!
Невже тебе скосила вже отрута!
Не чуєш ти вже скавуління вовче.
Чи ж то була Сократова цикута?
Невже твоїй душі не сніяться навіть
акторки молоді та »інфернальні«,
що їх вела вузька тропа до слави
через поріг твоєї спочивальні?

Коли гранати, бомби і гармати
злили свій рев в єдиний гул протяглий,
який потягсь, мов полотно з варстату,
— стенився вождь і стрепенувся нагло.
Знетямлений, між каменів нечулих,
самотній, мов Адам, знайшов він Єву;
недолю й щастя днів своїх минулих
несе до стіп ясної королеви.

У рот вкладає рурку револьвера.
О, тільки потиск, біль раптовий, вибух,

— і світ гойдають птахи шовкопері,
і мчать хвилини на блакитних рибак...
Але чи втішать радощі Вальгалли?
бо дезертиром він ввійде в неславі,
коли бенкетуватимуть шакали,
шматуючи роздертий труп держави...

У коло стали вірні паладини;
останню шану мертвому віддати!
Ллють на тіла, не миро, а бензину,
і все вкриває вже вогниста шата.
Всі наче скам'яніли — руку д'горі!
Палахкотять пломена, мов латаття.
В людські обличчя пригоршнями зорі
шпурляє, розгоряючись, багаття.
Б'є в мури гул ворожого прибою.
Стає все вужчим обруч виднокругу.
Та тіло того, що не знав спокою,
не дано на поталу і наругу.

На лоб строптине пасмище волосся,
втопивши погляд свій у мертвий камінь,
— як у старій легенді Барбаросса,
в підвалі вождь чекатиме роками
нового вихорю, нової бурі,
щоб, ставши досвідом і віком старший,
Європі на новій клявіатурі
суворо грати переможні марші.

Часів минулих божевілля
часам прийдешнім — дивний дар.
Епоха лютого свавілля
колись п'янкх набуде чар.
Перемусує, перебродить
і перебарвить нам роки,
щоб, запаливши сяйво вроди,
вернути втрачені віки.

ВЖЕ революція чутна нам
в далекім відгомоні днів,
що відлунали гураганом
в порожню просторінь років.
Давно ввійшов в легенду Ленін,
а мертва тиша — в мавзолей,
і здав новий безсмертний геній
в архів багаж його ідей.
Знов реставрована держава
від Порт-Артура до Кремля,
страшна, зажерлива, лукава.
Стає тісною їй земля.
На зблоті царських регалій,
які вже двадцять вісім літ
десь припорошені лежали,
заіскривсь кожний самоцвіт.
Знов армію єдиний порив
пойняв. В вітрах лопоче стяг,
і знов Кутузов і Суворов
її провадять до звитяг.
Солдатів сірі силуети
гуртуються у пасма хмар.
На офіцерах еполети
вилискують, мов жовтий жар.
Знов маніфестом ієрарха
святиться Русь новітніх днів.
Даровано їй патріярха
і настановлено ченців.
Здушивши волі кожний відрух,
хтось постать Юрія прибрав,

католицизму »жижу гідру«
конем рудавим притоптав.
І дикий вихор маскаради
ввесь світ затуляє в канкан,
не в синій чар Шехерезади —
у чорний вир фата морган.
Петра і лютого Івана
неперевершена доба
шанує боем барабана.
Рокоче славу їм труба.
Росте монархія в простори.
З серпом і молотом на тлі,
замає знову трьохкольора
над диким обширом землі.

ТУТ Мюнхен, третьої держави
первопрестольний град,
що свідком був потуги й слави.
Тут вождь приймав парад.
Тут для промов його був форум,
де натовп серед скель
гойдав, хвилюючися морем,
державний корабель.
Ще снить про дні якісь далекі
дух мертвих малярів.
В румовищах Пінакотеки
день димно догорів.
Зіхають пусто кам'яниці,
почавлені на хряц.
Мов зуби, бита цегла й криця
їм кришиться із пац.
Пройшла майданами руїна.
На кожнім мурі струп,
і сонце трошечки карміну
кладе на міста труп.
Пустеля — мертві тротуари,
де річ не гомонить.
Лиш авто часом, як примара,
крізь пустку прошумить.
Вапняний пил в повітрі висне,
все саваном одяг,
і соняшне проміння скісно
тремтить на хідниках.
Неначе в день Страшного Суду,
світ нереальним став.

Тривати вічно вітер буде
без смерку і заграв.
Де ліг проспект, мов шлях до Бога,
засипаний вапном,
біліє брама Перемоги
з потрощеним крилом.
І в тому світлі фантастичнім
ще церква, мов фантом,
фосфоризує феєрично,
очерчена пером.

ЧЕТВЕРТА ЧАСТИНА

О, ВАМ, боги старих часів,
прадавній Молоху, Ваале,
я шлю привіт від наших днів.
Пажёрливо-сумні, ви знали
людської крові дивний смак,
людського шквареного м'яса.
Дітей ковтала — цвіт і брак —
страшна утроба ваша ласа.
У каламутних ваших снах,
коли ви снили, кров'ю п'яні,
ні, не ввижались по ночах
вам контури машин незнані,
що візьмуть у полон наш дух
і зроблять нас своїм додатком,
щоб обернути спокій в рух,
що не щадитимуть нащадків,
що мозок вичавлять з голів
і виригнуть у чорний простір
страшне поріддя літаків,
які кришитимуть нам кості.
Не звідали ви міць думок
і горду впертість інтелекту,
що, в небо виміривши скок,
над хмари кидає проекти.

Ви прагли пишних гекатомб,
і пряжили вам страву вашу.
Для вас отруйний вітер бомб
ще не місив людської каші.
Дбав жрець, щоб ваш вогонь не гас,
втикав вам в вуха діаманти
і жертви ніс... Як жалко вас,
боги — нікчемні дилетанти!

НЕПТУН, Венера, Марс, Юпітер, —
усі планети в горній сфері,
летять, немов їх носить вітер,
в яснім, осяянім етері.

І кожна з них — жива істота,
яка кружляє в хорі строгім,
і кожній з них без повороту
своя указана дорога.

І дана всім мета незнана:
вогнисті крутяться колеса
туди, де світить із туману
сузір'я дальнє Геркулеса.
Але порода sapiens homo,
здійснивши давнішню химеру,
зухвало в політі стрімкому
заноситься у стратосферу.

Вона роздрібнює атоми,
нове вигадує проміння
і посилає зверху громи,
що розпорошують каміння.
І, лад руйнуючи космічний,
той лад, який диктують зорі,
знов дикий хаос предковічний
на згарищах людина творить.

Та дивиться земля на все те,
всміхаючись у злотім житі;
зустрівши на шляху комету,
вона, жартуючи, кричить їй:
»Гей, стережись тепер, хвостато!
Держися осторонь орбіти,
бо навчилися літати
мої нікчемні паразити«.

ВИСОКИЙ день стояв ще над ставком
і жовто пах липневим медом,
а я над недописаним листком
хиливсь новітнім Архімедом.
Кому віддам мережива цих рим,
кому рядок останній звірю,
коли крізь заграви і чорний дим
догледжу хижу постать звіра?
Кому потрібні будуть ще скарби,
у спадок дані нам віками,
коли уздовж шляхів підуть раби,
у далеч гнані батогами?
Хто здержати здолає навісну
і обуянну шалом силу,
коли я »Noli tangere!« гукну,
щоб захистити витвір милий?
Коли підточить хвиль прибій
хитливі обриси Європи,
чи не змете шалений буревій
і днів моїх страшний літопис?
О, наслухай: крізь вихор, що шумить,
на згарищах, де все німіє,
тонким фальцетом, квилячи, звучить
високий голос Єремії.

ПЛАЧІ ЄРЕМІЇ

1

МОЗОК ятриться й палає.
Хто мені
загасити там здолає
спомини?
Нас вінчав Господь роками
світлими.
Мов тумани над ланами,
квітли ми.
Знав я благодать Господню
ранками.
Стогне степ тепер голодний
танками.
Невблаганне сонце сушить
дні мої;
мов скажена мідь, у душі
гримає.
Всі поля серпами гніву
скошено.
Всі шляхи в кривавій зливі
зрошено.
Серце крукам на поталу
кидаю.
Чорну кров мою шакалам
видою.
Жмуттям, як траву, волосся
вирву я.
Стало чорне безколосся
прірвою.

2

Прорік Господь
моїми спраглими вустами:
Не Я блиснѹ, мов меч, над вами,
щоб вас збороть.
На простір площ,
на міст проспекти гомінливі
не Я проллю в правдивім гніві
сірчаний дощ.
Не землетрус
вам розчахне бездонну прірву.
Не янгол, як траву, вас вирве,
як м'яса кус.
Змертвів ваш дух.
Нікчемним розумом великі,
душею й серцем ви каліки,
збрід недолуг...
А ваших рук
діла нащадкам непотрібні:
повиті димом бомб, безхлібні
сторіччя мук.
Мов дітваки,
що їм вогнем невільно гратись,
з богами зважились рівнятись.
Пождіть віки!
Меткі на сприт,
своїми власними руками
себе пониците ви самі.
Ваш рід обрид.
Не від долонь
Господніх, мудрі, пропадѣте:
на себе з хмар самі проллете
жеркий вогонь.
Тоді візьму
трубу і витрублю зі світла

нову породу, щоб розквітла
кущем в диму.

3

Мої руки, як веселі птиці,
прилітали на поля
золотої, стиглої пшениці,
і раділа їм земля.
Мої руки, мов чайки ті білі,
опускались на маяк,
а тепер, мов птиці ошалілі,
спокій не знайдуть ніяк.
Крильми б'ють, літають у нестямі
з довгим зойком день і ніч
у спустілім і бездахім храмі,
де росте трава і гич.
Мої світлі руки голубами
залітали в височінь,
а тепер вони нетопирями
все летять у тінь.
Мої руки світ благословляли
на життя і мудрий чин;
хай вони б мені тепер пов'яли,
як по літі зельний крин.

4

Усім гаряча спрага горло сушить:
спалити все на попіл,
загинути в потопі!
В яких дощах омиєте ви душу?
Хто це сказав, що створено людину
по образу Господню?
Ні, в темряві безплідній
її диявол замісив із глини.

Хто це сказав, що плоть людська ожила,
надхнена Божим вітром?

О ні, диявол хитрий
їй вихорем нап'яв жаги вітрила.
І мчить вона у пориві сліпому,
де їй рокочують труби,
крізь чорну смерть і згубу,
до обр'їв нових — у невідоме.
Скеруй, о Боже, лет її угору,
у чисті височини,
бо час, мов срібло, рине
з Твоєї шати в темряві простори.

5

Ти гадаєш: то мій рот реве,
вивергаючи хулу і пломінь?
Ні, в мозку, мов птиця, б'ється спомин,
пересохле горло спрага рве.
Але слово, дике, як відчай,
слово те не родиться у ньому.
Переліч душі моєї зломи
і шукай там мого болю край.
Кублиться у серці він, мов гад,
не знайдє тепер до вуст дороги:
тільки стане десь коло порогу —
і повернеться назад.
Ні, то вие і реве, мов звір,
на шпилі найвищої ципреси
мое серце і прокляту месу
посилає у простір.

6

Мій дух блукає сірим вовком
серед румовищ міст.

О, хто збудує й вкриє шовком
нам у майбутнє міст?
Мій голос носиться совою
поміж спустілих хат.
Хто припливе сюди сагою
у сьйві світлих шат?
Мої думки всі кажанами
літають між руїн.
О, хто ударить десь над нами
потужно в злотий дзвін?
Мої страхи нічні щурами
щугають у дір'ах.
Хто виведе нас манівцями
на непочатий шлях?

В пустелях міст я вию вовком.
В повітрі пtiчий свист.
Будуймо, криймо злотим шовком
вужький в майбутнє міст.

7

Проклинаю віщій і пророчий,
посланий від Бога дар.
Все, що громом в віддалі гуркоче,
всю грозу незримих кар,
що століттями десь наростала
і в печерах гір гула,
клекіт, ледве стримуваний, шалу,
вітер чорного крила,
— все в моїх глибинах потаємних
віддавалось, як луна.
В скаргах і погрозах надаремних
все я вичерпав до дна.
Побратавшись між руїн зі псами,
поріднившись з кодлом сов,
вивши на пожа́рищах ночами,

прагну славити любов,
захотів тепер благовістити
людям про новий едем.
Але сиплються метеорити
сторозпаленим дощем.
Знов погрози, вихорі і крики
в мозок мій луною б'ють,
вже клеочуть стоязико
в горлі, полум'ям гудуть.
Знову з нього точаться потоком,
щоби повинню рости,
вдруге водами страшного року
заливаючи світи.

ДРУГА РОЗМОВА З ДУШЕЮ

Я.

ВІТРИ, що дмуть у горна зір летючих,
нас поривали понад темні кручі,
якими горбиться стара земля,
і відкривали вічності поля,
що їх перетяли шляхи надгірні —
мости в простори творчі і безмірні.
Списами світла промені рясні
у мозок просотилися мені,
і ген із зачаклованого круга
порвала враз мене всесильна туга.
Та де ж воно, те полум'я зорі,
що світить о світанковій порі?

ДУША.

Чекай, чекай, щоб я розквітла
у променях безсмертних світла,
бо я ще проростень, стебло,
що ледве з засіву зійшло.

Я.

Той засів, що я бачив, не Господній.
Його посіяв темний дух безодні,
в серцях він полум'ям пожеж загув,
в мозках — пекельним квітом спалахнув.
Чинилися діла страшні, потворні,
діла, мов ніч, безжалісні і чорні.

Де ж ти, о дусе соняшна, була,
коли шляхи нам пільма залягла?
Кришила бо луна жахного грому,
світ обертавши в хаос, на атоми.
Кривлею червонилися моря,
де не відбилась ранкова зоря.
Чи не легенда ти, уяви витвір?
Летить земля без керми і без ківви.
Люд — автомат. О, махіно чудна,
що закрутив веселий сатана!

ДУША.

О, ні! Мені лише вітрила
подерто вщент, і придушили
роки, потрочені на груз.
Важких ще не піднято шлюз.
Удруте я родитись маю
із мук, розпуки і відчаю
там, де найвищий шпиль терпінь
піднісся стрімко в височинь.

Я.

Веде, веде мене до тебе віра.
У перших променях, немов порфіра,
вже загорілись дальні льодівці.
Гряди ж, царице в ранковім вінці!
Крізь розпачу незбагнену темряву,
крізь дим пожа́рища і крізь неславу,
крізь сніг і гострий вихор хуртовин
я до твоїх простую височин.

ДУША.

Зорі вогнисті орифлями
крізь болю лютого нестяму,

крізь недосяжності простір
ведуть на горді висі гір.

Я.

Навколо далеч, Господом проклята.
Але, мов сніг, твоя біліє шата,
що утопила в сріблі схил висот,
яким весна помчить потоки вод.

ДУША.

Дивись, зазеленіли зруби.
Чувай, сурмлять вже другі труби,
тобі в туманах і ночах
просурмлюючи світлий шлях.

ЛЕБІДЬ СУОМІ

ФІНЛЯНДІЯ — б'ється об скелі гранітні,
шумуючи, сивий, суворий прибій.

Фінляндія — крик, що серця нам розітне
і дише у душі, немов буревій.

Фінляндія — тверджа незрушна у громі,
що Бог ним нещадно Європу карав.

Вмирає твій лебідь, прекрасна Суомі,
і біле крило по воді розплатав.

Сібеліус грає — і рокотом море
мелодії вторить, і плеще приплив
об скелі і гори, в граніти суворі
і душі у піні, у шумі втопив.

Усе заливає, зростаючи, повинь,
а вітер із рук вириває стерно,
і серце, маленький, розхитаний човен,
налите музикою, йде вже на дно.

Акордом стає непогашений племінь.

Хто тоне у білому шумі без сил?

Вмирає твій лебідь, прекрасна Суомі,
і тане у піні розтерзаних крил.

Сібеліусе, ти із звуків статуї
підносиш у просторінь лунну часів.
Різьбиш ти, й рука твоя владно формує
там мармур, для ока незримий, у спів.
Там буде ще тисячі раз умирати
в музичнім тремтінні останніх зусиль
і смерти ніколи не зможе зазнати
твій лебідь, черкаючись крилами хвиль.

Он варвар, сп'янілий від крові і диму,
вже рушив на тиху озерну блакить,
але по статуї, які, невидимі,
у співі царяць, не сягне його хіть.
Їх люта орда в озвірілій нестямі
не строщить і не потовче на гамуз,
бо є неприступні руїні ті храми,
що з звуків будують улюбленці муз.

В ПОРОХ збита, кров'ю злита,
під мазурку, під веселу
Річ потужна Посполита
оксамити знову стеле.
Хай з туману сонце гляне,
як гарцюють, як танцюють
у Варшаві знов улани,
як на конях грає збруя.
В золотистій бурі слави
малиновий прапор має.
Понад море знов держава
дві долоні простягає.
Шлезькі гори і долини,
Східні Пруси, — всяку страву
і почавить, і поглине,
а за сто літ перетравить.
В цілім краї знов лунає
»Jeszcze Polska nie zginęła«,
і музика серце крає,
то тужлива, то весела.
Все в червоних квітах маку,
і мазурки чути тупіт.
Та здається, з переляку
все танцює. Всі — як трупи.
В перебліску ста каратів,
замотавши вус на вухо,
у кунтушах ясношаті
мчать магнатів мертвих духи.
Чути дзенькіт, чути стукіт.
То Ягайли і Собеські.

Відбиває закаблуком
такт їм Ванда Васілевська.
Вгору шаблі! Під шаблями
-блями навхрест, тук-тук, тук-тук,
по паркеті підківками
з нею в парі Корнійчук-чук.

У Лазенках в білім строї
спацірують польські панни,
і вітають їх герої,
не улани нездоланні,
а червоні санкюльоти.

Панни, панни без роботи!
Чи ж голота та босота
вам насипле купи злота?
Гляньте, гляньте, в Бельведері,
там не маршал, пан вельможний,
а советські офіцери.

Під сідельцем, під порожнім,
у морознім, у повітрі,
без вуздечки і без пана,
з стременами в буйнім вітрі
в непрозору даль туману,
в темну мряку, в чорний гуркіт
— з-під копитця сніжні стружки —
мчиться прудко, під мазурку,
білий привид — кінь Косцюшка.

ДВАНАДЦЯТЬ літ — і вже настав кінець
тисячолітньої держави.

І расова теорія, вінець
наук, впадає у неславу.

Он лугом ясна дівчина іде,
а поруч неї — темний мурин.

Любовний шал сильніший від ідей,
бо перескочив через мури,
що їх роками фюрер будував,
коли ще чарував він маси,
їм проповідуючи свій устав
і розмежовуючи раси.

Себе знайде ця пара без розмов,
бо випецена шкура біла
так вабить мурина, і бурить кров
у дівчині те чорне тіло.

Так заливає мозок їй чудна
екзотика африканізму,
що під найлегшим дотиком вона
вже корчиться у пароксизмі.

Нащадки неспоганих племен!

Про чисту дбали ви породу
і мріями заносились ген-ген,
випещуючи білу вроду.
Та досвідом вам вартість темних рас
той мурин доведе найскорше,
якщо він, обминаючи заказ,
кров чорну вам у жили впорсне.
Брехню про підлюджів і надлюдей
щепивши кожному, як віспу,

не склали ви на »торжищі ідей«
перед Європою свій іспит.
Колись і той в непам'ять відійде,
що вас оголосив богами.
Минеться час. Нова доба гряде,
яка засипле вас дарами.
Гасить печалі і жалі,
схилить перед майбутнім чола,
коли замкне народи на землі
любов в єдине видноколо.

МІСТА, ясні троянди жаролиці,
симфонії потужних барв,
що їх створив із мармуру і криці
в красу залюблений різьбяр!
Старі митці, майстри середньовіччя,
різьбивши сотнями років,
наділи кожному із вас обличчя.
Граніт ваш обернувсь у спів.
У височінь росли стрільчасті вежі,
казкові з каменю квітки.
Чар електричний розкидав мережі,
як сон прозорі і легкі.
У ніч струмили ви сріблясте світло,
хвилясту млу своїх заграв,
в якій душа безсмертна ваша квітла,
в якій ваш дуж п'яний буяв.

Та заширяли угорі армади
птахів, що небо залягли,
і ви, сповиті в темні хмари чаду,
клубками димними спливли.
І заревли розпучливо сирени,
як голоси страшних почвар,
що зметушилися, немов скажені,
коли загув нічний кошмар.
Сікли дітей гроза і дощ залізний,
грім землю на шматки роздер.
Усім у дні страшні і ночі грізні
розкрились пащеки печер.
І рятували нетрі й дикі скелі
від вогняних жеручих злив,

бо в сарабанді сатана веселий
стару Європу закрутив.
Мілян, Полтава, Дрезден, Кельн і Київ!
Дмухнув, позбавив вас лиця
і чорні рани в тілі вашім виїв
пожар, що вижер вам серця.
Ураз він велетнем сторукиим виріс,
дощами фосфору скропив.
Згорнувши вулицю, немов папірус,
всі зариси затер і змив.

Готичні сни і квіти барокк'ові!
Прекрасний вік ваш догорів,
і не струмить у вікна кольорові
іржава повинь вечорів.
Вже промені не грають на іконах,
на тьмяних фресках базилік.
З-за ґрат покручених, між рам віконних
воронячий злинає крик.
Не можуть бані золоті, що змерхли,
у раннім сонці зацвісти.
Позбивані дзвіницям гостроверхим
у простір знесені хрести.
Спинився давній порив їхній вгору,
бо вже щиплі їм осіклись.
І не ростуть зневінчані собори
геть від землі у Божу вись.

Минуть віки — кому й у сні якому
примаритесь ви, міста,
яким колись — у часі золотому —
щасливо танули літа?
Міста, що, розпорошені в атоми,
вже чорним прахом полягли!
Хто пригадає, як до днів залому
ви пишно в мarmorі цвіли?
Невже ж навіки вкрив руїну попід,
не полишивши сліду літ?

і навіть згинув у страшнім потопі
давен прадавній заповіт?

Поглянь; он проти сонця над горою
шумить береза молода,
і у траві спокійною ступою
чвалає мирна череда.

Мов голуба закам'яніла мрія
— уся в мереживі яснім —
он церква Первозванного Андрія
застигла в полеті стрункім
і мов віщує у добі негодній:
»Хай буде далі Бог карать,
та на зелених цих горбах Господня
таки засяє благодать«.

Червоний привид блукає Європою.
Карл Маркс.
З «Комуністичного маніфесту».

ЧЕРВОНИЙ привид по таборах
блукає краєм полонин,
по швабських і тірольських горах
і між баварських луговин.
Не комісари, а майори
всіх на спасенну кличуть путь,
будуючи ті коридори,
що нас додому поведуть.
Пантрують люд советські скавти;
мов жниво, в'яжуть у снопи,
саджають пачками на авта.
Щодня чекай! Вночі не спи!
Чому ж у Київ, Крим, Одесу
не ваблять далі гомінки,
і кидаються під колеса
діди, і діти, і жінки?
Чого тікають у печери,
мов від галер дурні раби,
щоб жити там, як травожери,
в лісах збираючи гриби?
Коли від люду всіх теренів
стрічають опір і протест,
— шлють красномовних Демостенів,
що присягаються на хрест,
що всіх життя чекає щасне
у неосяжному краю,
де правда-воля вже не згасне,
де в січні все — як у маю,

де все не так, як у Тіролі,
де свині-гуси як бики,
де виноград як бараболя,
а полуниці як сливки...
Загомонів уранці табір,
бо ждуть комісію »на чай«,
яка »у мировом масштабе«
змалює нам наш рідний край.
Ось підкотила лімузина,
і з неї виступив майор,
на людний натовп оком кинув
і взяв одразу тон-мажор.
На ньому ордени, паґони
(як за царя!), усе — як слід.
Він дуже любить макарони
і замовляє вже обід.
Це він потужним даром слова
серця захопить у полон.
Усе він: Цезар, Казанова,
Калігула і Ціцерон.
Скликається загальні збори.
В комісії він голова
і перед натовпом говорить
такі проречисті слова:

»Вас, дітей, що заблукали
в хащі, в дальні нетрі міст,
ми збираємо помалу,
вам будуємо той міст,
яким будете вертати,
заспівавши »Заповіт«,
в степ, де вас країна-мати
вже чекає двадцять літ.

З зачаклованого круга,
де життя — мара і тінь,

чи ж не пориває туга
вас у рідну далечінь?
То шукайте ж ви дороги,
що веде із чужини
на широкі, на розлогі,
на Шевченкові лани!
Не блукайте манівцями,
бо вже вам додому шлях
ми встелили килимами;
квітне він у прапорах,
що палахкотять на вітрі,
мов червоні пламена.
Всіми фарбами палітри
вам засяє далина!
Вас вітатимуть оркестри.
Тут Дніпро, а там Нева.
Та хіба ж не рідні сестри
Україна і Москва?
Їх єднає в цю хвилину
серця спільний ритм і стук;
буде в них душа єдина,
що не знатиме розлук.
Править там великий геній
(скрізь висить його портрет),
і сказав колись Єсенін,
наш олонецький поет:
»Если крикнет рать святая:
Жить иди со мной в раю!
Я скажу: Не надо рая,
дайте родину мою!«
Гляньте, як наш край »пролетів«
у потужну силу зріс,
як щетиною багнетів,
мов ялиць вершками ліс,
переблискує і грає
від священного Кремля

по незрушний мур Китаю
наша »русская земля«.
В море влийтеся велике:
в нього з шумом понесуть
воду всі слов'янські ріки,
що ще нарізно течуть.

Вас, лиху, обдерту зграю,
вас, бурлаків і нетяг,
що на чужині чекає?
Шлях циганів і бродяг?
У роки страшні, жорстокі,
в порожнечу мертвих літ
відлунають ваші кроки,
розіб'ються об граніт.
Що ви зорите в тумани,
все ждучи тих кораблів,
що везуть за океани
до чужинних берегів?
Батько Сталін вас вітає!
Вас, як мати немовля,
кличе »родина святая«,
кличе »русская земля!«

Змовк він і повів очами,
наче колом все обдав,
і в оту окрутлу раму
натовп весь учаклував:
»В соціалістичнім раї
є ялинка, є кутя.
Вам я розчиняю браму
в розмаринове життя.
Заповняйте лиш анкети:
чим твій пращур торгував?
чи твій батько еполети
за царя носив? чи знав,

хто був Сакко і Ванцетті?
і чи діда трапив шляк?
чи сестра була в балеті?
чи у бабки був пістряк?
чи боровся за совети
кумів наймит, твій свояк?
чи дядьки були »кадеты«?
чи носив ти лапсердак?
чи ти жертвував монети
в пам'ять Рози Люксембург?
як назвати у сонеті
наш колишній Петербург?
що робить, щоб карапети
знали, де зимує рак?
вміститься в ядро комети
міжпланетний концентрак?
хто готує у секреті
(чи ґорилля, чи макак?)
революцію на Креті?
може пропаганди брак?
як задмухати в клярнети,
щоб розтрясся зодіак
і змішати силуети
у всевітній кавардак?
як зробити, щоб сервети
в нас були й щоб добрий смак
прищепили нам естети,
щоб советський молодняк
не псував усі кльозети,
щоб із кадрів посіпак
повиходили кадети,
щоб були зі злодіак
і жандарми, і корнети,
які носять портабак,
і советські баронети,
щоб ввійшов у моду фрак?

де набрати нам лямети
(бо маршалів — як собак)?
в кого є які кебети?
хто розводить пастернак?
а хто пише тріолети?
хто з вас думає і як
потрощити цю плянету?
хто з вас піп, а хто батрак?»

Як Самсонова Даліла,
що лягала горілиць,
в душу лізе він без мила
і бадає таємниць.
І питає ще: »Чи згода?
Їдемо на курултай,
що еднає всі народи
від Уралу по Алтай?
Тут роки страшні й жорстокі
і пощерблений тридент,
там — зійшла »зоря востока«,
що освітить континент«.

Всі немов би скам'яніли.
Не слова, а чистий мед.
Та крізь натовп преться сміло
чолов'яга наперед
у жакеті, що від тети,
у полатаних штанах,
у підтоптанім кашкеті,
у подертих постолах.
Глянув я на чолов'ягу
з подивом: бродяга цей,
то ж був той козак-нетяга,
чичероне мій Еней.

Загорілий, сіроокий,
битий вітром, наче глід,

став зухвало — руки в боки —
і дає вже відповіді:

»Це вам роки страшні, жорстокі.
Вам Стенька Разін і Єрмак.
А нам — поля й степи широкі,
і у полях рожевий мак.
Вам — комсомолки: личко в пудрі
і «папіроска» у зубах;
а нам колись філософ мудрий
накреслив свій мандрівний шлях.
Вам завірюшна ніч — відрада.
Не тішить вас гарячий день.
А нас Скворода провадить
у Сад Божественних Пісень.
Палаці вам, а нам — левади.
Вам скутий кригою Сибір,
страшні пиятики й бравади.
А нам — надгорній спокій зір.
Кохайтесь в татарській волі,
в розпусті лютої орди.
А ми підём шукати долі
зі співом: »Господи, гряди!«
Вам обшири, що кров'ю змиті,
а нам — розмаяні жита,
простір безсмертної блакиті
і сонця повинь золота.
Вам зрадницькі і темні змови
і самозванці-штукарі,
Отреп'єви і Пугачови,
що повиходили в царі.
А нам Данилова корона,
протоптаний варягом слід,
і Ярославові закони,
і Мономахів заповіт.

Вам хвиля намулу і бруду
приблуду винесла, який,
кавказьку давши вам полуду,
сів задом на престол святий.
А ми воліли закопати
гетьманську булаву й бунчук,
аніж безславно їх віддати
комусь до розбишацьких рук.
Солдатська пісня вам весела
і аракчєєвський режим,
потьомкінські атрапні села
і мертвий міт про третій Рим.
А ми в пісні вкладаєм тугу
за вербами, які шумлять,
викохуючи ту потугу,
в якій повстане наша рать.
Опрічники царя Івана,
що кермували іспокон,
невільничі вам каравани
женуть у дальній Усевлон.
Вам дикий дух прадавніх ханів
і каторжний, харпацький рай,
якого вигадав Стаханів,
і мур, яким обдавсь Китай.
А нам неїжджені дороги,
повільний темп, бо драбиняк
воли нам тягнуть круторогі,
які бредуть собі сьак-так.
То якось до святинь далеких
доїдемо або дійдём.
Рим, Царгород, Париж та Мекка,
що владно ваблять нас, — не Кремль.
І нам, паломникам на захід,
затрублять сурми золоті,
що князем славу рокотаху,
коли ми станем на меті«.

Не чекав такої я промови
від нетяги-пустуна,
бо не сподівався того слова
від Енея-жартуна.
Ще додав він: »Істину священну
проголошував Христос,
і за правду, щиро ізреченну,
радо я піду на стос«.
Оплески ту річ його вітали,
а майор сердито встав,
з гордим виглядом Сарданапала
крок до авта спрямував.
Згас, мов лямпка, в серці хитрий замір,
він до лімузини сів,
а навколо знявся свист і гамір,
і розлігся спів.
Та мотором лють загуркотала.
Рушив він — і з пліч гора,
і ще довго, ніби дзвін метала,
вслід лунало: »Не пора!«

БАТЬКІВСЬКИЙ край у згарищах чорніє,
і кучерявиться по селах дим,
та льодівцями срібними лисніє
тобі Тіроль, нагадуючи Крим.
До рук узявши посох сукуватий,
попростував ти у чужий простір;
щоночі смуток будеш дарувати
тремкому сонмові холодних зір.
Вони ж ті самі тут, рясні сузір'я,
які світили між подільських лон.
Поглянь, он осявають верхогір'я
Кассіопея, Віз і Оріон.
Вони ведуть тебе у невідоме,
і, може, десь за кряжем кам'яним
все буде так, як то було удома:
пахучий степ із полином терпким,
(евшане мій, люблю тебе ще й досі!),
кінь вороний серед високих трав,
що, бродячи, обтрушує з них росоу;
татарське зілля, крик качок і став.
Не став, а дзеркало, що нерухомо
відбило небо ранкове, смутне,
а овид — ніжна прозолоть соломи —
на сході тьмяному ось-ось блиснє.
Роки неповоротні, невимовні
у млі повстали видивом живим:
ти знову, пливучи в хиткому човні,
зориш — і тане далеч, як той дим.
О, ні, то деревій навів чари:
ти мимохідь його зірвав, розтер —

дуж степовий війнув, і ось пожари
він голубі роздмухує тепер.
То завертілося, мов каруселі,
все пережите, дальне і близьке.
Поглянь: довкола незнайомі скелі,
шумить потік, он озеро гірське
і спадиста тірольська полонина;
між трав дзеленькають стада корів;
а ти — чужа, заблукана людина,
що проминув її Господній гнів.
Ти стратив все: лише зірчає небо,
мов плахту дорогу, в дорогу взяв.
І що тобі, бездомному, ще треба?
Вже у дитинстві в ньому ти втопав.
Куди б ти не пішов, потужний вітер
тобі несе сузір'я рідні вслід,
і скрізь, і завжди над тобою світить
знайомих обрисів іскрястий цвіт.
І де б ти не блукав, у кожному краї
той самий напинається намет.
О, скрізь під рідним небом спочиває
жебрак, мандрівник, лицар і поет.

СОНЯШНИК

У КОЖНИМ краї символом є квітка,
яка стає окрасою садка:
у Англії стокротка-маргаритка,
а у французів лілія струнка.
Черешня й хризантема у Ніппоні
(вони ввійшли в його казковий міт)
і викоханій в теплому підсонні
в Єгипті лотоса зірчастий квіт.
А на Україні — соняшник. У гурті
квітчастому, над морем мальв, жоржин,
лукавих чорнобривців і настурцій
самотньо пнеться він до височин.
О Дажбогів високий, пишний квіте,
що день по дні вбираєш літній жар,
щоб над ланами радісно ряхтіти
і виплекати нам зернистий дар!
Свій повний диск до вечора від ранку
ти повертаєш сонцеві услід,
мов лицар, в небі стежачи коханку,
весь час, вітаючи, підносить щит.
То ти на схід, на південь, то на захід
скеровуєш — премудрого Творця
химерний і вибагливий винахід —
свій жаропломенистий круг лиця.
Чи ж не так само ти, Україно спрагла,
ясного Хорса квіте золотий,
до сонця обертаєш чоло смагле
і стежиш пильно слід його тривкий!

Нехай тебе пожарами спалили
й драконів засів сіють на полях,
а ти — тягнись до горнього світила,
зори, зори вогнистий в небі шлях.

ВАЛЬПУРГІЄВА НІЧ

З гір аж до моря уступи сягають,
Люди прозвали їх »Чортові сходи«,
Ходять злі духи по них, та збігають
Гучні веснянії води.

Леся Українка

ДОСВІТНЯ мла в проваллях вирувала,
і, мов видіння втілені туги,
з туману ранкового виринали
Баварських Альпів ланцюги.

Позаду вже лишився Берхтесгаден,
і піді мною Кенігсзе темнів,
мов скельна чаша, сповнена принади
суворо-чорних вечорів.

Я йшов між гір вузенькою тропою.
Десть розірвалася запона мли,
і, зачаровуючи далиною,
простори в вічність попливли.

Там загойдався у соняшнім промінні
новонароджений рожевий день,
напівукритий ще гірською тінню,
день — дальній відгомін пісень...

І враз почув я за собою кроки,
то горолаз якийсь мене здогнав,
середніх літ, вродливий і високий, —
малляр-мистець чи доктор прав.

З-під оксамитно-чорного берета,
з чудним пером дививсь він так, немов
зійшов зі старовинного портрета:
колишній лицар-звіролов.

Але сучасним був тяжкий наплечник,
не пристосований до давніх мод.
Зо мною порівнявшись, дуже гречно
він привітав мене: »Grüss Gott!«

А далі ми попростували поруч.
»Я вельми радий, що собі придбав
спутника, — я мовив... — Саме в пору...«
і трохи загодя додав:

»Отож знайомі будьмо. Звусь я Кленом«.
Він уклонивсь: »Магістер Фавст, а фах
мій — вчений маг. Не раз із цим іменням
Ви зустрічалися в книжках«.

Я скам'янів ураз: »Невже той самий?«
»Той самий! — з усміхом він відповів.
— Як Мефістофель вів мене горами,
як потім Шпенґлера я вів,

так поведу і Вас на верховину,
де Чортів Млин, де Фунтензе лиснить.
Там ніч Вальпургієву з Вами стріну,
що вже ось крилами шумить«.

»В Вальпургієву ніч не тут, а в Гарці,
на Брокені злітаються відьми.
Лиш там вони товчуться в дикій сварці.
Про це довідалися ми

давно, — промовив я, — із творів Гете«.
А Фавст на це: »Традицію стару
відкинуто, відколи на плянету
нагнав розчухрану мару

та оселився в цих баварських горах
отой, що звав його народ вождем,
і що, зухвало стерши світ на порох,
творити став новий едем».

»Так от, — подумав я, — де осередок
нечистих духів, демонів, відьом.
Так ось куди великий бісів предок
вночі літає кажаном!»

»Свиняча стежка« нас вела угору,
страшна, крута між кам'яних пустель.
Ми спочивали, як нас брала змора,
в вибоїнах блакитних скель.

До озера, що Фунтензеєм зветься,
аж пізно надвечір ми доп'ялись.
»Послухайте, як серце пекла б'ється
і кров жене у горню вись»,

— промовив Фавст. І, приложивши вухо
до скелі, вчув я: в надрах тих глибин,
мов шум коліс, щось пульсувало глухо.
Оце ж і був він: Чортів Млин.

Округле озеро вже олов'яним
бралось полиском, а угорі
стояла хатка. »Ляжмо спать, бо встанем
сьогодні ми о північній порі»,

— порадив Фавст. Зайшли ми й по вечері
улаштувались в хаті на нічліг,
де крізь розчинені наостіж двері
світив нам місяць-білоріг.

Сон доторкнувся пучками до повіків,
спливали нам години в чорноту,
аж поки відгомін далеких криків
прошився в темряву густу.

Тоді »Вставаймо! — Фавст до мене мовив.
— Вже почалась містерія віків,
в якій живою плоттю стало слово
що сатана ним володів«.

Ми з хати вийшли. Озеро вкривала
синява сталь, блискуча і тверда,
над ним заграва від зорі стояла,
хоч ніч була ще молода.

ФАВСТ.

Ми поза межами простору й часу,
і це — світанок нашої землі.
Злетілись духи, до видовищ ласі,
і ось бринять, немов джмелі.

Встає давно минуле, мов сучасне,
спливає з надрів спалених років:
ніколи не згасав і не загасне
вогось, що раз заплотив.

Я.

Хто є той молодий з лицем прекрасним,
у срібнім панцері, що з нього в ніч
заграва зимна б'є промінням ясним,
пронявши світлом кожну річ?

ФАВСТ.

Отой в озернім центрі, що на рифі
сидить, прозорому, немов кришталі?
То сам володар демонів — Люцифер,
а вколо нього дев'ять краль.

На знак його в пекельній сарабанді
завертяться з бісицями чорти;
і, як би там не розпинався Ганді,
кров буде ріками текти.

Я.

А хто ті четверо навколо трону
володаря безодень і глибин,
що разом з ним складають дивне ґроно,
срібляючи, немов полин?

ФАВСТ.

То є архангели його. На чаті
струнчать там Вельзевул і Веліяр,
Сатанаїл і Бефарот рогатий,
що рясно сіють зерна чвар.

Я.

Погляньте, он Люцифер, здвигши брови,
підвівсь і випростався на весь ріст,
немов зібрався голосить промову,
і світить трон, як аметист.

ФАВСТ.

Заграва дужче б'є. Ходім на плесо,
щоб ліпше зблизька бачити і чуть,
коли там розпочнеться чорна меса
і сколихнеться каламуть.

Дивіться, як розсунулося коло
отих суворих скель і млистих гір,
щоб умістити кодло з вогкодолу,
що полонило чорний бір.

Я.

Ми вже на озері. Круг нас повстали
прозорі мури, чисті, мов кришталь.
Мов з місячного променю зіткали
їх невидимі руки ткаць.

ФАВСТ.

Тепер ніяк ми звідси не втечемо.
В полоні нас тримає світлий гмах.
Тож будем слухати нічну поему,
в яку Люцифер нас утяг.

ЛЮЦИФЕР.

Благословен хай буде вир і хаос,
той вир, в якому трощаться світи.
Сюди жага покликала лиха вас,
відьми, бісиці і чорти!

Крилаті сонми демонів, покірні
моїм велінням, примхам і сурмі,
що роздирає простори безмірні
зухвалим криком »Світ є мій!«.

Давайте звіт про те, що ви творили,
що знищили, що зруйнували вщент!
Усім життям владають темні сили,
та їх скеровує момент.

САТАНАЇЛ.

Створив Господь світи. Чіткі орбіти
накреслив він планетам і сонцям.
Він виростив кущі й духмяні квіти
і овоч дав він деревам.

Але на золотій, розлогій ниві,
скрізь, де шумить колоссям простір піль,
я, насадивши будяка й кропиви,
посіяв руту і кукіль.

ВЕЛІЯР.

Створив Господь олєня і корову,
гарячого, шляхетного коня,

а я — пантер, вовків, що прагнуть крові
і їх винищують до пня.

ВЕЛЬЗЕВУЛ.

А я створив кліщі, блощиці, блохи,
щоб мучили і позбавляли сну,
і тих, і тих кусаючи потрохи,
та ще зажерну сарану.

БЕФАРОТ.

А я — манесенькі, страшні мікроби,
які несуть потужним тварям смерть.
Пішли по світі пощесті, хвороби —
і чаша муки повна вцертъ.

ЛЮЦИФЕР.

Твоя робота майже бездоганна.
Ти, Бефароте, цим побив рекорд.
Вона така тонка і філігранна,
що перевершив чорта чорт.

ВСІ ЧЕТВЕРО ХОРОМ.

З Творцем змагаючись, ми деміюрги.
Заволодів і нами творчий шал.
Тобі, Люцифере, у ніч Вальпурги
до ніг складаємо свій кал.

ЛЮЦИФЕР.

Сюди, сюди, щоб звіт і мій почули
всі демони мочарів і болот,
і ви, Сатанаїле, Вельзевуле!
Мені всміхнулась Астарот.

І — слухай, Веліяре, Бефароте! —
з коріння мандрагори я створив
за нашою подобою істоти
і на землі їх оселив.

Мастивши корінь послідом шакала,
обслону плотську Астарот плела,
і духів, що просторами блукали,
я закабалив у тіла.

Не звірячий, а демонічний розум
у них клекоче в темних черепах.
Я ще додав лихої волі дозу.
На все живе наводить страх

ота істота хижа і злочинна.
Її боїться кожний птах і звір,
і зветься іменем страшним «людина»
цей Люцифєрів новотвір.

ВСІ ХОРОМ.

Хвала, хвала тобі, о Люцифєре!
Вславляють духи вирів і болот
і ті, які посіли ці печери,
тебе і мудру Астарот.

ЛЮЦИФЕР.

Та не кінець на цьому нашим жартам.
Людина, та, що нищить звіра й птиць,
збагне — як вірити відьомським картам —
і таємницю блискавиць.

Вважаючи за божество найвище
себе саму, в нещадній боротьбі
вона усіх собі подібних знищить
і викличе Творця на бій.

Вона, дитина рідна Люцифєра,
глибокі надра звідає землі
і залітатиме в надземні сфери
на міжпланетнім кораблі.

І створить космос із шматочка дерги,
звільнивши гін з в'язниць і ланцюгів,
який розтрощить вихорем енергій
цей гльоб на тисячі кусків.

ХОР.

Хвала, хвала тобі, о Люцифєре!
Вславляють духи темних надр і вод
і демони, крилаті хмарожери,
тебе і чорну Астарот.

САТАНАЇЛ.

Хвала тобі, убгав ти всіх у шапку:
створивши люд, насадовив бур'ян,
що не січе його ні серп, ні сапка,
і ти тепер над світом пан.

ВЕЛІЯР.

Хвала тобі, в людині маєш тигра,
що нищить сарну, зайця, кенгуру.
Змагаючися з Господом, ти виграв
найризикованішу гру.

ВЕЛЬЗЕВУЛ.

Хвала тобі! Ті люди — як ті блохи,
обскачуть кулю всю, і вже реве
страшний пожар майбутньої епохи,
що буде жерти все живе.

БЕФАРОТ.

Хвала тобі, що виплекав мікроба,
що сточить землю, вигризе до дна.
В плянеті зріють зародки хвороби,
і лусне банькою вона.

ХОР.

Хвалу, хвалу тобі, о Люцифєре,
співає демонів проклятий хор.
В прозору вись осяйного етеру
ми понесемо чорний мор.

Ти вклав у людський череп хитрий розум,
що може знищити плянету вцент.
Дорогу вільну дай метаморфозам,
і вдасться твій експеримент.

ЛЮЦИФЕР.

Хтось гупає у кришталеві двері.
Новому гостеві їх відчинить.
Не дихав він у нашій атмосфері
і запізнився на сім століть.

ХОР.

Ховаймося, кожний біс за грубу жінку!
Як жах несамовитий побороть,
що кігтем роздирає нам печінку?!
До нас явився сам Господь.

ГОСПОДЬ

(в образі мандрівника з котмою за плечима).

Чого в цю ніч, яку, немов баляду
страшну, обкутала альпійська мла,
ви знов зібралися на чорну раду
вершити пагубні діла?

Як сміло кодро демонів загибле,
яке пірнає в темряву болот,
вдягти себе в ясне небесне срібло,
що личить янголам висот?

ЛЮЦИФЕР.

Ми тут зібралися на маскараду,
а в сяйві янгольських сліпучих шат
спокусник легше дасть із кожним раду,
навіявши дурманний чад.

Ти знов мої обходиш володіння,
наводиш свій порядок тут і там.
Та вже зростає людське покоління,
що дасть відставку всім богам.

ГОСПОДЬ.

Я знаю, випестив нову ти расу,
диявольським умом обдарував.
Породу демонів, на злочин ласу,
в тіла смертельні вчаклував.

Та їй нову торую Я дорогу,
яка веде до зоряних висот,
і не затопче стежечку до Бога
ні Вельзевул, ні Бефарот.

ЛЮЦИФЕР.

Так проти мене ти задумав зраду...
Хай зрадять люди батька сатану?
Співай свою солодку серенаду,
а я... навію туману.

Я їх навчу лукавити, вбивати,
вкладу неспокій, прокляту жагу.

ГОСПОДЬ.

А Я вкладу чуття самопосвяти,
збуджу за подвигом тугу.

ЛЮЦИФЕР.

Я зачумлю їх пристрасстю до жінки,
поріддю прищеплю содомський гріх.

ГОСПОДЬ.

А Я — любов, що на геройські вчинки
надхне і визволить усіх.

ЛЮЦИФЕР.

Я покажу до пекла їм дорогу.
В них смак збуджу до мук і катувань,
і будуть з них чорти, лише безрогі,
не дана бо підлоті грань.

ГОСПОДЬ.

А Я скажу: »Є чистота і врода«.
Ключа до неї дам, щоб стала тих
лихих, почварних демонів порода
ще вище янголів ясних.

ЛЮЦИФЕР.

Старий романтику! Таким, як був ти
мільйон років тому, ти залишивсь.
Тоді також музику творчу чув ти,
у свій блакитний сон дививсь.

І сотні раз той сон вже розлітався,
мов куля скляна, впавши на граніт.
А ти, а ти... ще не розчарувався
і твориш заново свій світ.

ГОСПОДЬ.

Дослідник терпить сотні раз поразки,
але зневірі місця не дає,
і ось в п'ятсотий раз... чарівна казка
в реторті дійсністю стає.

ЛЮЦИФЕР.

Як досі ти ще не здобув патенту
на досконалий світ, то чорт із ним!
Як завжди, від твого експерименту
лишиться тільки чад і дим.

ГОСПОДЬ.

На вашім зборищі з Моїх сандалів
стряхаю Я нечисті порохи.
Почавсь одвічний змаг, і в дальній далі
десь наші стрінуться шляхи.
(Виходить).

ЛЮЦИФЕР.

Тепер під грім розпачливий джазбанду
нехай усе пускається у скок.
Хай безсоромна, дика сарабанда
усе затагне у танок.

Хай гори ці стрясає тарантелла.
У всіх бісиць уста — немов кораль.
Дай руку! В першій парі Сатанелла
зо мною відкриває баль.

Я.

Яка страшна, потворна плясовиця!
В тім вихорі, що все утяг у вир,
не відрізниш, де чорт, а де чортиця,
чи то сукуб, інкуб чи звір.

ФАВСТ.

Міцні прокляті чари цієї ночі.
Вгадай, де там рука, а де нога
тобі у синім присмерку мигоче!..
А відьма та на нас морга.

Я.

Вона ж дволиця, мов латинський Янус:
одне лице прекрасне, молоде,
а друге зморщене, старе. Як гляну,
то огидь аж до горла йде.

ВІДЬМА.

Я прошу на танець. У русі бистрім
Ви всі думки розгубите й слова,
і Вам, шановний докторе й магістре,
аж замакітрить голова.

ФАВСТ.

Чому ж одне лице у тебе гарне
і спокушає нас: »Лови момент!«
а друге — зморщене, гидке, почварне,
неначе зжовклий пергамент?

ВІДЬМА.

Ха-ха! Моєї молодости в'єсну
я поєднала з старістю. Чудна
я Вам? Направо глянь — любов воскресне,
наліво глянь і вмре вона.
Отак — на мене дивитесь ви ласо,
а так (повертається) — у тілі в'яне кожний м'яз.

ФАВСТ.

Це так, як на картинах у Пікассо.

ВІДЬМА.

Будь ласка, тільки без образ!

Я.

Не бачив, Фавсте, я такого чуда,
(хоч є в Одесі дівчина-павук).
Дивіться, жінка ця чотиригруда,
а має двоє тільки рук.

ФАВСТ.

Це досить для обіймів. Тільки вада
тут є одна: хоч двоє животів,
але пристойного бракує заду,
яким вигідно б ти сидів.

ВІДЬМА.

Якщо нема у Вас комплексів Рема,
як Вам не друг інтимний Мікоян,
то не повстане вам ота дилема,
яка часом бува в »армян«.

(Повертається зморщеним лицем).

Бридка я? Не з лица вам пити воду.
Та вже ж подвійна жінка під кінець
подвійну може дати насолоду.
Отож пустімося в танець.

ФАВСТ.

Щоб нечисть та до Вас не приступила,
навколо Вас я, пане, креслю круг.
У ньому є страшна, магічна сила.
Тут ждять, щоб рейвах той ущух.
(Фавст з відьмою, в танці кружляючи, мчить геть, підхоплений юрбою. Розпусний танок досягає кульмінацій-

ного пункту. — Появляється на сцені поет священник пасій).

ПОЕТ.

Хай безсоромна змовкне сарабанда.
В цю мить я над тобою володар,
пади до ніг мені, пекельна бандо!
Неси мені покори дар!

Дивись, он я підношу пентаграму.
Тремти, смирись, мовчи — і ні шиширх.
Я дам для решти вечора програму:
рею, паноптикум і цирк.

Я чорнокнижник, маг із Самарканду.
Хай коцюба не відбиває такт,
хай не звучить кувікання джазбанду,
бо диригентом Горотак.
(Все розташовується вздовж стін, лишаючи вільним широкий простір посередині).

ФАВСТ.

Мене та відьма зовсім закружила.
Валив їй з рота чад, а з носа дим.
Та врятував мене від злої сили
той добрий маг — мій побратим.

Напружте зір: паноптикум рухомий
перед очима нашими пройде.
Із історичного тепер альбома
наш маг малюнків накраде.

Я.

Я бачу, бачу похід нескінченний
старих, жінок, дорослих, і дітей,
і десь там шибениці, мов антени,
ростуть над прірвою ночей.

ФАВСТ.

То всі, що згинули на Україні
(древлян, полян праправнуки й жиди)
в страшні часи всесвітньої руїни,
не від татарської орди.

Я.

Хто став там на Люциферовім троні,
простягнувши струнко руку наперед,
немов застигнувши в мертвім перегоні,
прямий і гострий, як лянцет?

ФАВСТ.

Приймає вождь парад великий смерти:
всі спалені, кого замучив кат,
всі струєні і кулями роздерті
явилися на цей парад.

ХОР ДІТЕЙ.

Защо ті муки?
Защо ми згинули?
Нащо нас руки
в полум'я кинули?
Радощів літа,
чом їх не дано нам,
пізнього квіту,
півдня рахманного,
впитого в віддих,
втечі від недруга,
пориву в віддаль,
сонця прещедрого
злогого скарбу?
Защо нас згублено?
Чом нашу скаргу
в ніч не розтрублено?

ХОР МАТЕРІВ.

О, де ви, де ви, немовлята,
що ми не вміли врятувати?

Де ваша провесна цвіте?
Для кого в серці сум росте?

О, хто розчесе вам волосся,
що ніжно кільцями взялося?

Хто вміє ранком золотим
і хто під явором густим

вас тихо співом заколише?
Хто теплом постіль вам надише,

хто доглядатиме в ночах
і віддзеркалиться в очах?

ХОР ДІТЕЙ.

Чуємо кличі,
матері, чуємо.
Вітер кигиче,
в зіллі ночуємо.
А до домівок
нам не дістатися.
Тут відпочивок.
Вам не дізнатися,
як ми часами
вечором тужимо,
над матерями
поночі кружимо.
Мла не пускає;
бризкає зорі їй,
снами лякає,
жар крематорія.

Я.

Хто, підійшовши, поруч став на троні,
по пас оголений, зіперсь на кант,
як римський імператор у короні
із лавра й запашних троянд?

Через плече він гордовито носить
обвішаний хрестами аксельбант,
на кожнім пальці ніг — бо він же босий —
іскриться в персні діямант.

ФАВСТ.

Жезло маршальське у руці... Той грубий?
Коли б це на гетьманському посту
його поставив вождь, він булаву би
собі замовив золоту

і православіє в автокефальній
прийняв би церкві, влітку їздив в Крим,
і був би з нього гетьман ідеальний,
на ім'я Геренко Герасим.

Я.

А хто це йде, що ногу так волочить
і тягне за собою довгий хвіст
п'янок дівчат, до любощів охочих
та в Терпсіхорин храм їм стелить міст?

ФАВСТ.

То арбітер мистецького закону
і третьої держави Ціцерон.
Щодо бабів він був без заботону —
тому і зветься »цицірон«.

Я.

А хто це йде з пов'язкою на оці,
дітей забитих тягне на шнурку,
хапає жиденят по кожнім боці
і вішає їх на суку?

ФАВСТ.

В перекладі ім'я його — »Небесний«.
Він концентраків тьму набудував,
і на Страшнім Суді той люд воскресне,
який він там помордував.
(Весь похід старих, жінок і дітей поволі проходить повз
кришталевий риф, що править за трон і за трибуну.
Вождь і грубань, прийнявши парад, сходять і приєднуються,
замикаючи похід).

Я.

Он там новий хтось вийшов: низькочолий,
дебелій, певне то володар »мас«.
Йому відзнаків стільки прикололи,
що груди — мов іконостас.

Чорти несуть сто качанів капусти.
Він розставляє ліжко на кону.

ФАВСТ.

Те ліжко — ложе велетня Прокруста.

Я.

Ще й дівка грає на зурну.

САТАНАІЛ.

Клади на ліжко кожного небогу.
Біда, як хто по мірці не прийшовсь:

хто завеликий, тим відрубуй ноги,
хто замалий — розтягуй вздовж.

ВЕЛІЯР.

Це забезпечує державі поступ:
вгадай, де тут мудрець, де ідіот,
як, підрівнявши до одного росту,
знівелювали весь народ!

БЕФАРОТ.

Коли по операції Прокруста
знайдеться в когось мудра голова —
здійми та настроми качан капусти,
і мацапура та — жива.

ВЕЛЬЗЕВУЛ.

Платівка наговорена (незмінна,
щоб не порушити святий шаблон)
в розтяті груди вставлена — й людина
є бездоганий грамофон.

ЛЮЦИФЕР.

Нафабрикуйте, біси, автоматів,
самі тіла, позбавлені душі,
бо нам потрібна безліч апаратів.
Обслужать їх »товариші«.

Скопаймо ґрунт промерзлого Таймиру,
успиймось каламуттю Колими,
у пустках незміреного Сибіру,
там будем панувати — ми.

ХОР В'ЯЗНІВ.

В мертвій, у білій пустелі,
хрищені в чорній купелі

мук і тортур,
снігом зав'яні,
ґрунт ми копаємо,
лихом засіяний.
З криги споруджений мур
кайлами денно довбаємо,
мур...
Золото з рік добуваємо,
воду черпаємо
з мертвих баюр.
В темних і вогких бараках
криє нас холод і мряка.
Мучить ночами нас туга,
зводить на очі
постать коханки і друга,
зводить щоночі
туга...
Як же нам вийти із круга
цих божевілньих
днів і ночей,
з круга...
з кола потужних і сильних
страшно-щоденних речей?!
Чи ви дочуєте
наші
скарги й печалі,
ви, що у залі
десь бенкетуєте,
п'єте із повної чаші?!
ви, що щасливих
вірних дружин обіймаєте,
ви, що на нивах
жатву свою озираєте,
повним любуетесь колосом,
ви, що дітей підіймаєте
в яблуні, що, обважнілі.

Дяк же і сам він і у нас
цея бореліовних
дубо, і хочет
з крає підчупана; ослівна
Стамато-цубеліна релан?!

Ти вш над дубо,
ти, що у злі
Ти ви дубо
Кам
скару і пеллі,
ти, що у злі
дубо дубо дубо
1. ^{тисе} ^{із} ^{підчупана} ^{самі?}
ти ви дубо,
ти, що дубеліна
вш дубо дубо дубо,
ті що на індан
час вш ав оо оо оо
з дубо дубо дубо
і, що дубо дубо дубо
в дубо, що обводілі,
дубо і м авоі олілі
чиди вш дубо дубо
лім дубо дубо
сш дубо дубо
лісам в дубо дубо
примом дубо дубо
Стіном дубо дубо

Автограф Юрія Клена до тексту побіч

хилять їм овочі спілі?!
Чи вас досягнемо голосом
ми тут у білій пустелі,
лихом засіяній,
хрищені в чорній купелі,
снігом завіяні?..
Тут у пустелі,
у заметелі..

ЖІНОЧА ПОСТАТЬ З ПАЛЬМОВОЮ ВІТТЮ.

Ми чули й беремо все до відьма.
Та треба нам комісії створить,
що дослідять достоту й пильно, що ми
самі не можемо назорить.

Хай будуть вам на рани як олія
слова: ми вам спасем юнацтва цвіт,
і не забуде вас демократія.
Пождіть лише з десятків літ.

ЛЮЦИФЕР.

Хай же віє завірюха,
засипає снігом вуха.
Закружляймо в чистім полі,
в божевільнім, клятій колі.
Із болота,
Бефароте,
скоком-плигом
в бездоріжжя, по камінню,
білим зайцем або тінню,
все притрушуючи снігом.
В чорній хмарі,
Веліаре,
прижени оті примари,
чорні чари.

Реготання Вельзевула
всі щоб чули!
Просто на Сибір
летимо з цих гір.

ВЕЛЬЗЕВУЛ.

Гола й мертва далина.
Не забракне нам вина.
Призволяйтеся! З поклоном
почастує самогоном
сам великий сатана!

(Починається дика вахканалія).

ГОРОТАК.

Всі на місця! Це річ без прецеденту,
щоб кодрло бісове пішло в танок,
коли нема наказу диригента.
Це рококо, а не барок!

Пройшов паноптикум, і пантоміма
скінчилась. Починається ревію.
Пройдуть тепер достойники без грима,
що можуть дати інтерв'ю.

ЧЕТВЕРО ГЕНЕРАЛІВ В УНІФОРМІ.

Ми від Амура, Темзи і від Крима
шлях пройдемо. Здобудем трон і край.
Відродиться нащадкам Неділіма
від Порт-Артура по Дунай.

Полонить нас порфірна відтінь багра.
Ми скрізь собі шукаємо царя.
Часами дуже мучить нас подагра,
і ще не сходить нам зоря.

(Входять)

ЧЕТВЕРО, ЩО НЕСУТЬ ВАЖКИЙ ТРИЗУБ.

Поставила нас доля на сторожі,
щоб берегти традиції закон,
і з іншим претендентом нам негоже
в куточку пити самогон.

Несемо крізь роки важкий цей Тризуб.
Намуляв він мозолі на руках,
та ми, перетривавши кожну кризу,
на рідних сядемо ланах.

Я.

Он, Фавсте, гляньте! Як це взять до тям,
бо є це диво не якенебұдь:
он двое йдуть, які зрослись тілами
і один одного гризуть.

ФАВСТ.

О, не дивуйтеся! Це гра природи:
ті двое — то сіямські близнюки.
Один музика й грає на бандуру,
а другий крутить вітряки.

Один заграє так, що світ танцює,
і хоче кожного втягти в танок,
а другий спроквола мірошникує
і каже: »Нащо йдеш у скок?«

ПЕРШИЙ БЛИЗНЮК.

Від твого тринькання заклало вуха
мені. Злуплю тебе, як дерезу.
Лиха мара на тебе і посуха!
Мовчи, бо пальці відгризу.

ДРУГИЙ БЛИЗНЮК.

А ти мене проклятою мукою
вже з ніг до голови запорошив.
Анахтема зв'язала із тобою,
і в дурні чорт мене пошив.

ПЕРШИЙ БЛИЗНЮК.

Вже цілу ніч ти граєш від учора,
гудуть від твого бренькоту ліси.
Тобі у борщ я кину мухомора —
і зразу дуба ти даси.

ДРУГИЙ БЛИЗНЮК.

Тебе також пожерли би гієни,
якби я мертвим трупом тутки ліг,
бо й твого м'яса візьметься гангрена:
у нас же спільний кровобіг.

ФАВСТ.

Колись були вони єдине тіло,
та надвое Люцифер розщепив,
і ждуть вони, щоб лицар сонцекрилий
їх якось знов докупи злив.

Я.

А онде, граючися булавою,
простує хтось, немов на маскарад,
зовсім не зацікавлений юрбою
і виглядом — аристократ.

АРИСТОКРАТ.

Лягли вже через життьову леваду
у далечінь історії шляхи,

торовані від Темзи у Канаду.
Знов заклубляться порохи.

І візьме Україну знов у спадок,
як долі вислужений, цінний дар,
старого роду визнаний нащадок —
її законний володар.

ПОЕТ ГІПЕРБОЛІЧНИХ ЖАХІВ.

О, давнини стебельце! Як державу
Вам, принце, вкрадено, отак мені
украдено рукописа і славу.
Верніть, верніть мені пісні!

Нехай нагадує злодіям строго
щодня з горища нявкання kota
про злочин їх. Най кров їм стане рогом
і запечатає уста.

ГУРТ ЛЮДЕЙ У БАГРЯНИХ ОДЯГАХ.

Нова зоря над нами багрянє.
Ми проповідники й творці синтез.
Всі йдуть з ненавистю, що в серці тліє,
і тільки ми ідемо без.

Якщо ми збережем хоч би колхози,
з советів викинем большевиків,
то будуть ситі і вовки, і кози,
і в нас не буде куркулів.

ІНШИЙ ГУРТ.

Не бого-, віршо- ми, а кара-мази,
яких навернено на вірний шлях.
Епоха чорним вихорем екстази
під нами клубить білий прах.

Хай лиш махне нам рукавом Аглая —
ураз ми впадемо в чарівний транс:
нехай живе, росте і процвітає
наш азійський ренесанс!

ПОЕТ НЕЦІЛОВАНИХ УСТ.

От лють мене бере. . . Візьму та плюну.
Це все московським лапотем смердить.
Сюди співця загірної комуни,
що досі хоче нам світити!

Сюди того чекіста і »прохвоста«,
щоб учинити скорий самосуд.
Його нам треба в воду просто з мосту!
Тоді ми скажемо: »Капут!«

ФАВСТ.

Погляньте, там, де річка пересохла,
— пробившись крізь чорні чагарі,
простоволоса жінка їде охляп
на п'ятиногім комарі.

Куди прямує дивна амазонка?
Ще й два супутники у темну ніч,
щоб вершниця не впала в ополонку,
товаришують обабіч.

Один із них — це справжній Мефістофель:
волосся чорне й смага на лиці,
дугастий вигін брів і гострий профіль;
а другий — з коропом в руці.

ВЕРШНИЦЯ.

Комаре бідний мій! Скрутив ти ногу,
коли по гострім камені скавав.

Недаром ти кульгав усю дорогу.
Та може вправить костоправ.

КВАЗИ-МЕФІСТОФЕЛЬ.

Скажіть мені, о Беатріче, де ми.

ВЕРШНИЦЯ.

Ми між своїх... Агов, агов, он Клен.
Він певне персонажів для поеми
шукає серед тих сирен.

Вітаю Вас! Візьміть ці діаманти
в оправу віршову. Вони мутні,
але як відшліфуєте їм канти,
у них заіскряться вогні.

Я.

Спасибі Вам, незбагнена Ліліто!
Як Ви потрапили в цей чорний сон?

КЕЛАЗИ-МЕФІСТОФЕЛЬ.

Ми добираємо собі еліту
на свій манір і свій фасон.

КОРОПОЛОВІЙ.

А щоб була вона з твердої криці...

КВАЗИ-МЕФІСТОФЕЛЬ.

щоб нєсла волю на вістрі меча...

ВЕРШНИЦЯ.

щоб слово мав у ній поет-патрицій,
як в драмах шпади і плаща...

КОРОПОЛОВІЙ.

чи в епосі у Шота Руставелі...

ВЕРШНИЦЯ.

щоб не співала з черню в унісон...

КВАЗИ-МЕФІСТОФЕЛЬ.

— ми запозичений в Макіявеллі
їй продиктуємо канон.

КОРОПОЛОВІЙ.

А щоб позбутись традиційних лахів,
що підбрали з рідної землі...

КВАЗИ-МЕФІСТОФЕЛЬ.

— ми рушимо у похід на феллахів,
що колупаються в ріллі.

ПЕРШИЙ АНТАГОНІСТ.

А де ти, де ти був, цивільний щуре,
в яких каварнях каву попивав,
коли ми, браві, боєм брали мури?
Де Казановою блукав?

КВАЗИ-МЕФІСТОФЕЛЬ.

Мовчи, о безсоромний клептомане!
Згадай, як Гамсуна ти обікрав:
з його в екстазі родженого «Пана»
зробити підпанка здолав.

ДРУГИЙ АНТАГОНІСТ.

Шануйте заповіти предковічні!
Торкнеться рідної землі Антей —

здригнуться в надрах сили телюричні,
що їх колише Прометей.

ВЕРШНИЦЯ.

Мене пригоди духом вабить УПА.
Он — чуєте — гуде її сурма.
І, може, зв'яже націю до купи
мого волосся патлама.

КВАЗІ-МЕФІСТОФЕЛЬ.

Геть, геть! Не кокетуйте набік, донно,
і збережіть лише для мене чар.

КОРОПОЛОВІЙ.

Геть, геть! Утрюх — ми нерозривне ґроно.
Сковородуймо через яр!

ВЕРШНИЦЯ.

Hélas, hélas! Мене до сарабанди
не пустить він. Дзижчить уже комар.
O notre ami, плакайте l'arte grande!
Adieu, adieu, au revoir!

Я.

O l'arte grande! Божеське, високе
мистецтво майстра! Як же перелить
у тебе ті душі п'яночі соки,
якими океан кипить?

ПОЕТ БЕЗ ТЕМ І СЮЖЕТІВ.

Це дуже просто. Їдьте до Монмартра,
бо, щоб творить, то треба мать рецепт
якийсь від Ануї або від Сартра.
Два роки будьте їх адепт,

чи закрутять словесну завірюху
наодлів, насклесь, наруч, на бур'ян, —
і накигиче галич рим на вухо:
жупан, паркан і кордован.

Я.

Складіть же у науку нам сонета,
зімпровізуйте щось, щоб ми уміть
могли вхопить ту техніку поета,
що в небі іскрами тріщить.

ПОЕТ БЕЗ ТЕМ І СЮЖЕТІВ.

Човни, корвети, яхти, бригантини
із Сан-Домінго, Конго і Сіпанго,
з Шанхаю, Куби, Кайра, з-понад Гангу,
із Еквадору, Чіле, Аргентини

везуть мигдаль, сандал і терпентину,
дактилі, амулети, бумеранги,
шімпанси, пуми, кобри і мустанги,
онагри, риж, кокоси і цитрини.

А я, мов мідна постать Колеоне,
на березі любасно бовванію,
рахую щогли, траси, галеони

та музу жду. Блукарка і повія
по всіх краях накрала краму хвацько —
і з рота рвуться вірші трамтадрацькі.

ПОЕТ РЯСОФОРНИЙ.

Щоб нам поезія до серця впала,
то треба прості добирать слова,
що у палкім шуканні ідеала
знайдє немудра голова.

В пустиню йдїть, бо там, під рев шакала,
життю самотньому віддавши дань,
людина стане досить досконала,
щоб пішки перейти Йордань.

Борїте спрагле тіло півстолїття,
аж поки зморщиться воно у гриб, —
тоді ви досягнєте верховїття,
як той Зосим, що не погіб.

ПОЕТ БЕЗ ТЕМ І СЮЖЕТІВ.

У мене кондотьери і корвети,
корсари, елерони і ноктюрн,
а рими трїскотять, як кастаньети,
бо трусяться з етруських урн.

РЯСОФОРНИЙ ПОЕТ.

А я у преглибокім омофорі
втопив жагу єгипетських Марій
і приложив епітет »неозорї«
до пахощів, облич і мрій.

ПОЕТ ГІПЕРБОЛІЧНИХ ЖАХІВ.

Мені з очей викочуються сльози
і в даль пливають плянетним ланцюгом.
У тїй метаморфозі лусне розум,
бо сонце нявкає котом.

Не здох той звір, а скїрить ікла з неба.
Жорном убахне в землю без ознак
хвоста у дірці з дзвоником, де треба,
журбі показувати шлях.

РЯСОФОРНИЙ ПОЕТ.

Найпачїше про чисту риму дбайте,
про якісний папір і про картон,

але у вірші кожному давайте
утертий, витертий шаблон.

ВСІ ТРОЄ.

Ото ж і є воно, те l'arte grande,
що кожний з нас інакше зрозумів.
Крізь регіт, крик і тупіт сарабанди
гримне громами спільний спів.

Я.

А онде ще якась то мацапура,
це моди нашої останній крик.
Де тут косметика, а де натура?
Не жінка то й не чоловік.

ФАВСТ.

Про те спитаймось у того поета,
що радості з журбою обіймав.
Він заблукав сюди, як та комета,
і до чортів на баль попав,
бо Вірзінга шукає, того ката,
що з сина виточив по краплі кров.
Скрізь, де ця нечисть крутиться проклята,
шукає й досі не знайшов,

щоб знищити і самий дух катюги,
спалить його в вогні страшних заgrav,
щоб, коли родиться той син удруге,
кат знов його не мордував.

Я.

Ви вміли чаром слова володіти.
Скажіть, який це витвір малярів,
нагадуючи нам гермафродита,
стягає погляди чортів?

ПОЕТ ЖУРБИ І РАДОСТИ.

Не дівчина з русявою косою
в легкій суконці, де тонкий батист —
як піна хвиль під скелею морською,
як від коханої блакитний лист,
не дівчина, що з церкви йшла, туманна,
з ліхтариком в руці в Страсний Четвер
та цитувала інколи Ростана,
ясна, тендітна владарка химер.

Не та, що проводжала вас »до рогу«,
не наймолодша дідича дочка,
яку згадав у »Мертвих душах« Гоголь,
що в неї мова мила і дзвінка.

— Ні, ні, з волоссям, коротко облятим,
з тонкими розчерками бритих брів,
з вампірним ротом, охрою облятим
— вітринний манекен для крамарів —
з краваткою, в мужських широких штанях,
окраса бюр, відвідувачка кін,
не жінка, а у чарах, у шаманіх
добою витворений андроґін.

Він безстатевим символом епохи
бує в снах тривожних юнаків,
і не ясна любов, а темна похіть
клекоче в жерлі спалених років.

Струнка золотошата Беатріче
в простори синьої далечини
поета вже не вабить і не кличе,
і гинуть квіти марної весни.
Нам дана, технократам низькочолим,
не еллінська гармонія частин,
— наш ідеал є майрінковський Голем,
мільйонний виріб владарок-машин.

Минуло все... ми йдемо крізь пустелі,
де хвилювалися раніш моря.

На попелясто-сиві асфоделі
нам світло точить миршаве зоря.
Я кличу: Господи, пошли нам повінь,
щоб залила суху Сагару душ,
століттю в жили влий п'янкої крові
і силоамські мертві води зруш!

ПЕРШИЙ ПІВХОР.

Де вона, жінка, що маючи
світ рятувати,
стала б на чаті,
срібну лілею тримаючи,
в ясностях шати,
— там на високій горі
заклики нам посилаючи,
в ранкоруже вквітаючи
світло зорі?

ДРУГИЙ ПІВХОР.

Згублено гасло.
Горе! багаття погасло,
що понад скелями-горами,
поза нічними просторами
нам запалила вона.
Як же пригнати човна
до осяйних височин
тих верховин?

ВЕСЬ ХОР.

О, голубице, гряди!
Благословенна ти в жонах!
Кроч по уквітчаних лонах
і по свічадах води.

(З'являються три відьми).

ПЕРША ВІДЬМА.

Хурделить вітер у хуртечі,
у хугу мчить чортів хурбан.

ДРУГА ВІДЬМА.

Шамряє й шамотить в утечі
і шамко шастає шаркан.

ПЕРША ВІДЬМА.

У хамороді по халаці
летить на хандрі мій хабаль.

ДРУГА ВІДЬМА.

Он шаснув шалиган пропаций,
шамнув він на шабаш і баль.

ПЕРША ВІДЬМА.

Твій на хабеті халасує,
бо є твій хахаль халаштан.

ДРУГА ВІДЬМА.

То твій шалависто цілує,
а мій — шамкий шалтай-шайтан.

ТРЕТЯ ВІДЬМА.

Мій — гоп на патолоч у палуб
і в пазуху пурхне, мов шпак.

ДРУГА ВІДЬМА.

Я тихо в шуварах лежала б,
щоб з мене стяг він шандарак...

ПЕРША ВІДЬМА.

...щоб він хабиною похвоїв
тебе, поклавши на кабаз...

ТРЕТЯ ВІДЬМА.

і пагіллям би заспокоїв
твій запопадливий екстаз.

ПЕРША ВІДЬМА.

В харяці розстелю керею,
в халяндри хапко закручу.

ТРЕТЯ ВІДЬМА.

Пачоси в паюсі помию
і пацірки в ній помочу.

ПЕРША ВІДЬМА.

У хахольках є харч хороший:
для халаса лукум-рахат.

ДРУГА ВІДЬМА.

В шатана штані без холошів.
Вдяглася шушваль у шарлат.

ПЕРША ВІДЬМА.

Похукай в рот мені, бо кашель
мене вхопив на тижнів шість.

ДРУГА ВІДЬМА.

Тобі всі кості точить шашель, —
тож нашорошиться твій гість...

ТРЕТЯ ВІДЬМА.

і натопирщитесь, поклавши
папуже вухо на твій пуп.

ДРУГА ВІДЬМА.

А ти, у шаль його вмотавши,
не будь шалавіста — й за чуб.

ТРЕТЯ ВІДЬМА.

Як пал погасне — скоч на нього,
сядь верхи, як на помело,
і шалапута-пусторога
упхай в розпечене жерло.

ДРУГА ВІДЬМА.

Без шат усі шальвіри шарі,
шугне в шаланду шалиган.

ТРЕТЯ ВІДЬМА.

Попав би паплюзі до шпари
той марципан — аби тапчан.

ВСІ РАЗОМ.

О, кличмо, кличмо всю халастру!
Чалімось чапко до чортів!
Уталабаньмо гарний настрій
у хараманів-хаптурів.

Варіть падиволос, чар-зілля
і таволгу, талій, талбан!
Хай з нами в тамбурі весілля
хурделить халусів хурбан.

Я.

Дивіться, Фавсте, що там біси роблять!
Якесь велике колесо несуть
і тягнуть махіну ту на оглоблях
та з радости п'янкої ржуть.

ФАВСТ.

То Чортів Млин вони несуть нагору,
добули із пекельних, скельних надр,
бо є на те, щоб стерти світ на порох,
вже бісів вишколений кадр.

БІСИ.

Ми всім тепер керуем і кермуем,
несім, несім, поставмо і крутім,
ми біг подій невжильно диригуем.
Бам-бім, бам-бім, бам-бім, бам-бім!
(Поставивши колесо, починають його крутити).

ГОЛОС ЙОАНА ПАТМОСЬКОГО.

Я бачу Месника, який карає.
Виходить з уст йому двосічний меч,
і лусне гльоб від краю аж до краю
у громі й гуркоті хуртєч.

Струснеться небо, падатимуть зорі.
як недостиглі овочі з дерев.
Розпадом речовини зрине д'горі
землі розідраної рев.

І град паде важкий, немов барила,
і вершник, що на чалому коні
помчить полум'янисто-бурекрилий
у чорні вихорі й вогні.

Спиніть, спиніть те колесо прокляте
історії, крутіть у інший бік, —
не так, не так, як ті чорти завзяті
його крутили вік-у-вік.

ФАВСТ.

Ходім, ходім туди, вчинімо спротив.
Наляжмо що є сил. А що, коли
ми подолаємо отих мармотів,
щоб тут роки нам зацвіли

трояндами, які звінчають мудре,
ясне чоло відновленій землі?

ВІДЬМИ.

Хай землю розпорозать нам на пудру
кохані наші хахалі!

ГОЛОС ЙОАНА.

Не в хаосі Творець, а творить космос.
Тому спиніть, спиніть безбожний рух.
Це є день демонів, потворний, восьмий,
в яким гуде ненадлий дух.

ГОРНІЙ ХОР.

В небо підносяться
співи благальні.
Перлами росяться
сфери астральні
в вічнім кружінні,
в білім горінні.

ХОР БІСІВ (галасом покриваючи і заглушуючи слова горнього хору).

Закружімо завірюху,
засипаймо пилом вуха.
В бездоріжжя по камінню
халясуймо в гори тінню.
Швидше, швидше Млин крутіть
і халяндру завертіть!

ЛЮЦИФЕР.

Пірняйте в пітьму чорну
і космос неповторний
перетворивши в порох,
розсипте у просторах.

(Змагання між бісами та духами в людській подобі, які намагаються крутити колесо в інший бік. Все потахає в страшному галасі, хаосі і чорній пітьмі, яка обгортає все).

П'ЯТА ЧАСТИНА

ДІАЛОГ ЛЮДИНИ З ЗЕМЛЕЮ

ЛЮДИНА.

О ЗЕМЛЕ, земле, вітром лихоліття
сплюндрована і знищена украй!
Кому віддам я білі семицвіття
думок, що до пташиних схожі зграй?!

Що вірш і що музика і що коло
заслуханих у шум джерельний муз,
коли у череві лютує голод
і гавкає на хат побитих груз!

ЗЕМЛЯ.

Марна людино, задивлена в обрій вогненний
прагнень невтишних! Згадай но ту пору, коли
щастя й достаток були, як ті речі буденні,
в крузі тісному й під тином бадиллям росли!

Знав ти тоді смак і пах зрум'янілого хліба?
Смак помаранчі, який не зрівняти з нічим?
Яблука, що крізь вітринні всміхається шиби,
і винограду, налитого соком густим?

Ні, ти не знав, бо були, як повітря і води,
яснам приступні і дотику твою близькі.
Тільки тепер ти збагнув їхній смак і природу,
вроду й солодкість, що криються в грушці хрумкій.

О юнаки і дівчата! танцюйте поему,
що помаранча співає й рясний виноград,
хліб зарум'янений і кожний овоч окремий,
пахощі, що ними дише у вересні сад!

ЛЮДИНА.

О земле, земле, вітром лихоліття
сплюндрована і знищена украй!
Росте нове твоїм деревам віття,
мені ж — пустеля спалений мій край.

З твого лица оселі щезли й храми,
шумлять над степом — вічності моря,
і знов нас під подертими шатрами
вітає в росах р'анкових зоря.

Нащадок наш цінує тільки м'язи.
В книжках згоріли мудрости скарби.
Не знає вже ні козака, ні князя
син здичавілий темної юрби.

ЗЕМЛЯ.

Згинули ясні легенди твої і літопис
дій, що минули, потахли в погаслих віках.
Слава ж тобі, о людино, яка по потопі
плинеш човнами по ще невідомих морях!

Предків не маєш? — тож будь тепер сам собі предок.
Люди забули легенди? — нову їм створи.
Втратили віру? — кресли на скрижальях ім Кредо.
Щезли герої? — меча тоді в руки бери.

Місто згоріло? — споруджуй же заново мури.
В кожній пригоді яви себе як мономах.
Згинув варяг, але сам будь варягом, будь Рюрик,
що викриває ніким ще не ходжений шлях.

Ралом залізним зорай цілину запахущу,
засів розкинь золотистий. Обійми мої
я розкриваю тобі — дикий степ мій і пущі,
сину мій! Потом гарячим мене напої.

ДОДАТОК

Про генезу поеми

»Пошл імперій«

Хвилевий ліричний настрій або стислий епічний мотив поет може вичерпати в невеликому вірші. Щоб віддати життя цілого відтинку доби або якогось суспільного шару, він (якщо не писатиме повісти, а схоче лишитися вірним віршові) вілле його у форму більшого твору — поеми. Поема, що охопить життя цілої якоїсь доби чи народу з усіма його властивостями, виростає в епопею.

Не кожному народові дано мати свою епопею. Найбільше пощастило грекам, що мають безсмертну «Іліяду» та «Одіссею», що охоплюють увесь побут народний того часу; німці мають «Пісню про Нібелюнгів», де відбулася доба лицарська з її звичаями; фіни — «Калевалу», де зібрано міти народні з їхньою вірою в потужну силу чаклунства; французи — «Пісню про Ролянда», де — так само, як у «Слові о полку Ігореві» — незначна з історичного боку подія, а саме льокальна поразка війська, дала матеріял якомусь поетові, учасникові походу, використати цей епізод як тему для епопеї. Знаходилися і в пізніші часи поети, що намагалися давати поеми характеру епопей. Полякам пощастило з «Паном Тадеушом», де Міцкевіч майстерно потрапив віддати цілу добу. Не вдалася така спроба Вольтерові в його «Генріяді», і цілком забута «Россіяда», жвола спроба Хераскова. Найбільше пощастило Дантові, який у своїй поемі «Божественна комедія», що розпадається на три частини, «Пекло», «Чистилище» і «Рай», відобразив середньовіччя з його світоглядом і політикою свого часу.

Думка дати українській літературі епопею, якої їй бракує, надто, може, смілива й зухвала. Вона не одразу в мене склалася. Коли мене в 1942 році доля закинула до Берліну, де я в невеликому колі кількох українців

читав вечорами свою продукцію, пані Н. присвятила мені довгого вірша, в якому переконувала, що пора мені від дрібних поезій перейти до великої поеми про сучасну добу, увійти в «гексаметра дзвінки колони». Та, піби випадково кинута, думка почала поволі зріти і набирати з часом певних форм. Приїхавши влітку 1943 року на два тижні в Райхенав (у Чехії), я написав там три уривки. Насамперед мою уяву полонила постать Архімеда, яку я вважав за символічну для наших часів. Архімед сидить під час бою в Сиракузах і креслить на піску свої геометричні рисунки, роблячи сміливі винаходи й байдужий до інших подій. Сг'янілому від крові римському воюю, що вдирається до нього, він кидає слова: »Noli tangere circulos meos!« — »Не смій торкатися моїх рисунків!« і гине від меча того вою, що не розуміє значіння отих на піску викреслених фігур. Отже, Архімедові присвячені були перші рядки:

Високий день стояв ще над ставком
і жовто пах липневим медом,
а я над недописаним листком
хилився новітнім Архімедом.

Кому віддам мережива цих рим,
кому рядок останній звірю,
коли крізь заграви і чорний дим
догледжу хижку постать звіра?

Згадуючи довгі колони полонених українців, що йшли битими шляхами, відроджене в наші часи невілляництво. беручи на увагу житливість нашого континенту, якого почала заливати страшна хвиля варварства, я думав над тим, чи варто взагалі щось писати в наші дні, дні тієї доби, що змітає з землі всю нашу віками творену культуру:

Кому потрібні будуть ще скарби,
у спадок дані нам віками,
коли уздовж шляхів підуть раби,
у далеч гнані батогами?

Хто здержати здолає навісну
і обуянну шалом силу,
коли я »Noli tangere!« гукну,
щоб захистити витвір милий?

Коли підточить хвиль страшний прибій
житливі обриси Європи,
чи не змете шалений буревій
і днів моїх страшний літопис?

У хаосі руїн, що починали повставати навколо, я чув виразно один голос, голос пророка Єремії, плач його над загиблими містами; отже, виникли тоді перші «Плачі Єремії», що разом із згаданим уривком мають увійти в Третю частину поеми. Далі в Райхенаві конкретне протиставлення двох віків: 19 і 20; віку, в якому доживала стара романтика, і віку літака й атомової бомби.

Перша частина поеми склалася з найрізноманітніших уривків, писаних різними розмірами. Вона охоплює час першої світової війни і революції. Філософське обґрунтування її: ми бачимо тільки відтинки величезного килима, що проходить перед нашими очима, а тому не можемо уявити собі цілоти його узору; ми тримаємо в руці тільки зерна й не бачимо гаїв, що з них виростуть, тому й не в стані збагнути сенсу того страшного лихоліття, яке переживаємо.

Друга частина поеми цілісніша. Вона має пекло, через яке довелось проходити нашому народові, і писана більшою частиною восени 1944 року в Гайлігвассер коло Іннсбруку. Тут поема Данте з його подорожжю через пекло була за зразок. Тому й Данте веде (як його самого вів Вергілій) автора отим пеклом. Писана та частина й розміром «Божественної комедії» — терцинами.

Третя частина охоплює наші часи: початок і розвій гітлерівства, друга світова війна, руїна Європи, берлінська катастрофа, сучасність. В Гітлері автор побачив посланця Люцифера, що явився народові в блискучих ризах антихриста, якому владними чарами вдалося зачарувати натовп і повести його за собою. Як Христа спокушав у пустелі Люцифер, так спокушав він вождя, і той, спечкусі улягши, вступає на шлях катастрофи.

Четверта частина, філософська, що шукатиме шляхів виходу з сучасного хаосу, намічена в загальних рисах і ще не набрала форм.

Я напочатку ставив собі скромне завдання — дати поемі на кілька сот рядків, але вона, мимо моєї волі, росла, захоплюючи все ширші обрії, і мені довелось її розмір рахувати вже не сотнями, а тисячами рядків. Чи задовольнить вона вимоги, що ставиться до епопеї? Про це судити не авторіві.

Юрій Клен

Зальцбург, серпень 1946.

За чотирнадцять місяців, що відділюють цю статтю від смерти автора, зайшла певна зміна в плані «Попелу імперій». Картина повоєнного хаосу оформилась в окремій Четвертій частині, а філософська тематика перенеслась на задуману, але майже не здійснену П'яту частину.

Редакція

ПРИМЪКИ

ПЕРША ЧАСТИНА

14. **»Панта рей«**: (панта рей), по-грецьки **»все тече«**.

22. **Новаліс (1772-1801)**: Німецький поет-романтик. Герой його роману шукав **блакитну квітку** — символ поезії романтичної.

26. **Блеріо, Люї (1872-1936) і Фармац, Анрі (1875-)**: Французькі піонери авіації.

26. **карма**: Індуське поняття долі, лихої чи доброї, яку людина собі викувала вчинками свого попереднього життя.

29. **Досифея**: Генеральська дочка, що втекла від батька свого, щоб постригтись у черниці. Щоб батько не знайшов її, вона прийняла мужеське ім'я Досифей і спасалася в печері на **»Досифесвій горі«** недалеко Китаєва.

31. **міністерська чехарда**: Безнастанні зміни міністрів.

32. **Азеф**: Провокатор, що роками стояв на чолі есерівської партії і, ніким не запідозрюваний, видавав своїх товаришів царським жандармам.

36. **»гетры«**: гамаші. Генерал Руський оповідає, що якось приїхав він до главковерха, доповісти йому про становище на фронті, і дуже дивувався, що Керенський під час його доповіді пильно йому дивився на ноги і нарешті урвав: **»А скажите ка генерал, где Вы покупали эти гетры?«** Другого дня адьютант главковерха бігав по всіх крамницях міста, шукаючи таких самісіньких гамаш.

37. **Кшесінська**: Акторка, полубовниця царя Миколи II. В її палаці большевики заклали свою головну квартиру.

37. **»учреділка«**: учредительное собрание — установчі збори.

39. **Вирядити у штаб Духоніна:** мовою большевиків означало «вирядити на той світ». Вислів той постав по тому, як убито генерала Духоніна, що до кінця боронив свій пост.

46. Австрія здобула собі землі не так війнами, як шлюбами. Звідси пішла поговорка: **»Et tu, felix Austria, nube!«** себто: **»А ти, щаслива Австріє, дружися!«**

47. **У Києві гудуть потужно дзвони:** Події, що про них далі говориться, відбувалися 25 липня 1917 року.

54. **Ванізе:** під Берліном, де проживав гетьман Павло Скоропадський.

69. **Євбаз:** Єврейський базар.

71. **Люкроза:** Жартівливий переклад назви **»Баришівка«** на латинську мову (lucrum — бариш).

71. **Проперцій:** Латинський поет, якого перекладав Зеров. Вираз **»нестриманий Проперцій«** зустрічається в його віршах.

71. **Александрія:** Порт на північному березі Африки. В 3 і 2 столітті до Христа блискучий осередок гелленістичної культури. Вжито тут як символ Києва.

71. **»золото, ливан і смирну«:** Один з віршів Филиповича починається рядками:

Не злато, ливан і смирну
приносять трое царів —
весняну радість безмірну
віщує соняшний спів.

73. **Яків камінь:** За біблійним переказом Яків, лігши в дорозі спати, поклав собі під голову камінь, і йому приснилося сходи, що до неба вели й якими йшли янголи.

74. **Петерс і Лаціс:** Відомі чекісти-латиші, які, загосподарювавши в Києві за перших років комунізму, вславилися своєю лютою жорстокістю.

78. **мазагран:** Чорна кава з коньяком, подана у склянці.

78. **»урки«:** Професійні злочинці і ледарі.

79. **Розенель:** Дружина наркома освіти Луначарського, була акторкою, стягла на себе загальну увагу своїми коштовностями.

84. **Усевлон:** Управління північних концентраційних таборів.

98. **курултай:** Всетатарський з'їзд, на якому збиралися хани всіх орд. Порівняй всесовєтські з'їзди в Москві.

ДРУГА ЧАСТИНА

103. У своїй «Божественній комедії» Данте на початку малює своє блукання по хащах лісу, де на нього чатують **лев, пантера і вовчиця**, звіри, що символізували тодішні політичні сили країни, а також темні сили, що поборювали дух його.

125. **Леся Курбас:** стяг собі велику славу своїми високо-оригінальними інсценізаціями. На київській сцені без кінця йшла драма «**Газ**» **Георга Кайзера**, яку Курбас переробив, додавши до неї елементи з роману **Аптона Сінклера** «Джиммі Гіггінз».

127. Оповідання людини зі здертою шкурою цілком правдивий переказ того, що оповів авторові один молодий білоруський професор.

134. **ягель:** Північний лишай, що цвіте білим зірчастим квітом.

135. «**На кожному дні своя печать лежала,**» і т. д.: Рядки з одного на вигнанні писаного віршу Зерова.

136. **коли в човні з ним пропливав Вергілій:** Натяк на один із уміщених у «Кам'єні» віршів Зерова, де поет оповідає свій сон: з Вергілієм він пливе «дивною сагою» а на воді гойдаються лілеї — двійники сонетів і канцон Петрарки.

136. **Це ж він плекав Геллади давній сон і Ми там були як «різьбярі захожі»:** Дивись вірш Зерова «Lucrosa»:

Так в давній Ольбії захожі різьбярі,
серед буденних справ і шкурної громади,
в душі плекали сон далекої Геллади
і для оточених орд, для скитів-дикунів
різьбили з мармуру невиданих богів.

136. «**Парнаських гір незахідне сузір'я:**» Рядок сонета Зерова, де кінець так звучить:

Прекрасна плястика і контур строгий,
добірний стиль, залізна колія
— оце твоя, Україно, дорога:

Леконт-де-Ліль, Жозе Ередія,
парнаських гір незахідне сузір'я
зведуть тебе на справжнє верхогір'я.

136. що Маллярме і ніжний Мореас в часи дозвілля з нами чаювали: У жартівливому творі, «Неоклясичному марші», були такі рядки:

Над українськими ланами
дух неоклясики буя,
і раз-у-раз чаюють з нами
Леконт-де-Ліль, Ередія!

137. Я славив землю, вітер і радісний простір: Натяк на збірки Филиповича «Земля і вітер» і «Простір».

137. а влада співу, що дана Орфею, щоб мертвий камінь став від чар живим: Вірш Филиповича «Не злато. ливан і смирну...» кінчається рядками:

І навіть дано Орфею
не слова летючий дим,
— всевладну силу, щоб нею
і камінь зробив живим.

137. Я вславив яру пристрасть Саломеї: Порівняй вірш Филиповича «Саломея»:

Над всім лунав лиш голос Саломеї,
сліпили плечі, і зміївся стан,
і прис.расть, мов незримий гураган,
неслась в партер, до льож, до галереї...
Сліпа жаго, непереможна вродо!
Ти спопелить могла б життя народу...

137. Упала туга, як важка керея: Рядок з одного віршу Филиповича.

137. Хотів я стать над чорною ріллею...: Порівняй кінцеві рядки одного з перших віршів у збірці «Земля і вітер»:

Як небо, гордий, сильний як земля,
став чоловік над чорною ріллею.

143. До рядків «Скололи гострі глици» і «Та пам'ятаю го- мів і грімниці» треба згадати один із віршів Драй-Хмариних:

Стогнала ніч. Вже гострі глици
проколювали більма дня,
і сиюно-золоті грімниці
дражнили відгульня-коня.

143. кам'яний мішок і ґрати: З заслання Драй-Хмара посилає такого вірша:

І знов обвугленими сірниками
на сірих мурах сірі дні значу,
і без кінця топчу тюремний камінь,
і туги напиваюсь досжочу.
Напившись, запрягаю коні в шори
і доганяю молоді літа,
лечу в далекі голубі простори,
де розцвітала юність золота.
— Верніться, — благаю, — хоч у гості!
— Не вернемось, — гукнули з даліні.
Я на калиновім заплакав мості...
І знов побачив мури ці сумні,
і клаптик неба, розп'ятий на ґратах,
і нездріманне око у вовчку...
Ні, ні, на вороних уже не ґрати:
я — в кам'янім, у кам'янім мішку.

144. що покохав слова я повнодзвонні: Нагадую Драй-Хмарині рядки:

Люблю слова ще повнодзвонні,
як мед пахучі та п'янкі,
слова, що в глибині бездонній
пролежали глухі віки.

144. Я був один із лебедів: нав'язується до відомого Драй-Хмариного сонета «Лебеді», що стяг йому велику неласку можновладців. Особливо прозорий рядок: «О, тріно п'ятірне нездоланих співців».

144. вже не веде ясне сузір'я Ліри: нав'язується до кінцевих рядків сонета:

Держайте, лебеді: з неволі, з небуття
веде вас у світи ясне сузір'я Ліри,
де пінить океан кипучого життя.

145. Чарівна Шехерезада: нав'язано до рядків:

Я п'ю прив'ялу тишу саду,
як стигне пізній холодок,
і слухаю Шехерезаду,
що знає тисячу казок.

147. На промінь Андромеди голубої мчав рятівник Персей...: Хоч мова йде про сузір'я, але картина набуває сим-

волічного значіння: в античному міті Персей відповідає постаті нашого Святого Юрія. Він мчить визволити Андромеду, до скелі прикуту й на жертву роковану драконові.

ТРЕТЯ ЧАСТИНА

164. **Тельманн, Ернст (1886-1944):** Провідник німецьких комуністів.

172. **Te salutant morituri:** Глядіаторський привіт кесареві, «Вітаємо тебе, на смерть ідучи».

173. **Градчани:** Замок, що височить над Прагою.

187. **уркагани:** Професійні злочинці і ледарі.

191. **Itinera:** шляхи.

191. **magna:** великі.

191. **flumina:** ріки.

191. **ambo:** оба.

192. **inferni:** пекла.

192. **Фалерн:** Вино, що його дуже цінили римляни.

192. **miracula:** чудеса.

192. **nubila:** хмари.

192. **sanguine:** кров'ю.

192. **ipse-:** само-

192. **caelum:** (целюм) небо.

192. **bellum:** війна.

193. **in medias res:** в середині справ.

195. **mors:** смерть.

196. **hesko:** гарно.

197. **есеси:** Німецькі відділи »SS« (Sturm Staffel).

202. **Arbeit macht frei:** (арбайт махт фрай) »Праця робить вільним«.

204. **кольрабі:** Німецька назва каляріпи.

206. **гмах:** споруда.

206. **der allerbeste**: по-німецьки «найкращий».
212. **Брут Хома**: Постать з Гоголевого роману «Вій».
213. **Nacht und Nebel**: Вислів Гітлера, що визначає «ніч і туман».
215. **Знайомі речі і обличчя...**: Цей монолог побудований на цитатах з віршів Олени Теліги.
220. **in nuce**: в суті.
220. **prima luce**: на світанку.
221. **Голем**: Постать Майрінкового роману «Голем» (1915), потворна штучна людина.
221. **цадик**: Жидівське духовне звання.
221. **хасид**: Член східноєвропейської відміни жидівської віри.
221. **Vale!**: Прощавай!
226. **таліт**: Пасмата чорнобіла молитовна тканина.
226. **тефілін**: Шкур'яна коробка, яку для молитви жиди прив'язують собі на чоло.
231. **panem et circenses**: хлібу та видовищ!
241. **Пінакотека**: Мюнхенська галерія картин.

ЧЕТВЕРТА ЧАСТИНА

247. **noli tangere**: Див. стор. 332, «Про генезу поеми «Попіл імперій»».
257. **Суомі** = Фінляндія.
260. **Лазенки**: Парк у Варшаві.
268. «пролети» = пролетарі.
271. **лямета** = блискітки.
273. **атрапа**: Театральний макет.
277. **Ніппон** = Японія.
293. **дівчина-павук**: Одна з атракцій одеського цирку, жіноча голова з павуковим тілом.
310. **Hélas**: (еяс) по-французьки «на жаль».

ЗМІСТ

ПОПІЛ ІМПЕРІЙ

Передмова	9
---------------------	---

ПЕРША ЧАСТИНА

У вічності, де світла струм тече	13
Пливуть у шумі хвиль уривки літ	14
Потоку світлий первісних вражінь!	15
Життя біжить, мінливе і химерне	17
Мигтить минулого екран	22
Вік вальсу, рисаків і залізниць	25
Серед тополь і грабів кучерявих	28
Архангельський далекий краю	34
По році рік минав	36
Доба настає новоцасна	39
Мандрівний вітер вис, як шакал	41
За обрій нас помчав скажений паротят	42
Імперіє! В огні пожару й димі	44
На Україні мов Великдень ясний	48
Відступають загони	57
Білих офіцерів недобитки	59
Рівнина польська, мертвий обрій	61
Мир хижинам, війна дворцам!	69
Сидить голота в Київським палаці	74
Щасливий край	76
Не храм, а вже «музей»	78
В країні Леопардії	80
Держава є бездушний апарат	82
Женуть селян у колективи	84

Вкладай життя своє у »норму«	86
Хвала і слава вам, вожді премудрі	88
Я автомат набитий крамом	89
Священний граде мій, о Києве!	91
Над красм велетень-кажан	93
»Перша розмова з душею«	94
»Розмова з читачем«	98

ДРУГА ЧАСТИНА

»Ad astra«	103
Я в нетрі йшов, а навкруги чорнів	105
Навколо нас повстало сонне місто	108

ТРЕТЯ ЧАСТИНА

Радість і простір без краю	153
Мій шлях угору йшов поволі	155
Ще можна марити і снить	159
Коли в вечірньому горінні	161
Струнка колона Перемоги	164
Сонце розгойданим дзвоном	166
О Мюнхене! Немов тюльпани	169
Квітнева ніч над Данте-стадіоном	171
На зачарованій горі	173
Там, де над Зальцбергом синів простір	175
Очами хижими з пратьми віків	179
Варварів рать навісна, пожадлива і стоязика	180
Над парком Саксонським кудлачиться тінь	181
Прядуть хапливо злої долі пряжи	183
Онде битими шляхами	184
Вже минаємо Поділля	186
Великий цадик і товмач талмуду	223
Дзвенять затьмарені трамваї	230
Із коминів струмиться мирно дим	233
Від Сталінграду котиться лявіна	236
Вже революція чутна нам	239
Тут Мюнхен, третьої держави	241

ЧЕТВЕРТА ЧАСТИНА

О, вам, боги старих часів 245
Нептун, Венера, Марс, Юпітер. — 246
Високий день стояв ще над ставком 247
»Плачі Єремії« 248-253
1. Мозок ятриться й палає 248
2. Прорік Господь 249
3. Мої руки, як веселі птиці 250
4. Усім гаряча спрага горло сушить 250
5. Ти гадаєш: то мій рот реве 251
6. Мій дух блукає сірим вовком 251
7. Проклинаю віщий і пророчий 252
»Друга розмова з душею« 254
»Лебідь Суомі« 257
В порох збита, кров'ю злита 259
Дванадцять літ — і вже настав кінець 261
Міста, ясні троянди жаролиці 263
Червоний привид по таборах 266
Батьківський край у згарищах чорніє 275
Соняшник« 277
»Вальпургієва ніч« 279

П'ЯТА ЧАСТИНА

»Діялог людини з землею« 325
------------------------------------	-------

ДОДАТОК

Про генезу поеми »Попіл імперій« 331
--	-------

ПРИМІТКИ 337-343
--------------------	-----------

З друкарні Української Видавничої Спілки
в Лондоні, Англія.

Printed in Great Britain by "Ukrainian Publishers Ltd.",
237 Liverpool Road, London, N. 1.